

Zoran Grijak

(Hrvatski institut za povijest, Zagreb)

Andreja Ščapec

(Zagreb)

ODNOS BISKUPA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA I TADIJE SMIČIKLASA U SMIČIKLASOVIM PISMIMA (1884.-1904.)

UDK 262.12 Strossmayer, J. J.

930-05 Smičiklas, T. (044)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 22. 4. 2013.

U radu se analiziraju okolnosti suradnje između biskupa Josipa Jurja Strossmayera i uglednog hrvatskog povjesničara Tadije Smičiklasa na temelju njihove korespondencije, pohranjene u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, koja obuhvaća razdoblje od 1884. do 1904. godine. Na osnovi sadržaja spomenute korespondencije, poglavito Smičiklasovih pisama Strossmayeru, koja se odnosi na ključna pitanja hrvatske političke i kulturne povijesti u naznačenom razdoblju, u širem sklopu događanja u Austro-Ugarskoj Monarhiji i Europi, konstatira se njezina iznimna vrijednost kao povijesnog izvora. Izbor Smičiklasovih pisama Strossmayeru, popraćen kritičkim aparatom, uvršten je kao prilog radu.

Ključne riječi: Josip Juraj Strossmayer, Tadija Smičiklas, pisma, JAZU, Matica hrvatska, Zavod sv. Jeronima u Rimu.

Uvod

Bosansko-đakovački i srijemski biskup Josip Juraj Strossmayer¹ obilježio je hrvatsku povijest 19. stoljeća kao biskup, političar i mecena, a svojim je su-

¹ Josip Juraj Strossmayer (Osijek, 4. II. 1815. - Đakovo, 8. IV. 1905.). Školovao se najprije u Đakovu, a studij teologije te doktorat filozofije završava u Pešti 1834. U Beču je doktorirao teologiju 1842., a zatim se vratio u Đakovo kao profesor u sjemeništu. Potom je od 1847. bio dvorski kapelan i jedan od trojice ravnatelja *Augustineuma* (takoder nazivan i *Frintaneum*, po svome prvom rektoru, ranije dvorskom župniku Jakobu Frintu), carskog zavoda za višu izobrazbu svećenika u Beču. Na prijedlog bana Josipa Jelačića imenovan je bosansko

djelovanjem na I. Vatikanskom saboru postao i eminentna osoba europske crkvene i kulturne povijesti 19. stoljeća.² No unatoč tome što je vrlo česta tema

– đakovačkim i srijemskim biskupom 1849. te je s tim postao virilni član Sabora Kraljevinā Hrvatske i Slavonije (dalje: Hrvatski sabor). Bio je izrazito politički aktivan kao jedan od vođa Narodne, potom i jedan od inicijatora osnutka Neodvisne narodne stranke. Zalagao se za jedinstvo katolika i pravoslavaca, posebno kao apostolski vikar katolika u Srbiji. Najviše je ostao zapamćen kao veliki pokrovitelj prosvjete, znanosti i umjetnosti: izgradio je katedralu u Đakovu (1882.), izdvajao povećе svote za hrvatski Zavod sv. Jeronima u Rimu, stipendirao obrazovanje bosanskih franjevacа u Đakovu, podupirao osnivanje više gimnazije u Osijeku, novčano pomogao izdavanje niza novina (*Narodni list*, *Pozor/Obzor*), zatim ustanove poput *Matice dalmatinske*, *Matice hrvatske* i *Matice srpske*, osnivanje tiskare u Cetinju i dr. Na sjednici Sabora 29. travnja 1861. podržao je Ljudevita Vukotinovića, koji je pokrenuo raspravu o osnivanju zagrebačkog sveučilišta. U tu je svrhu, istaknuvši važnost naobrazbe na narodnom jeziku, prvi položio novčani prilog, odrekavši se 7.000 forinti od plaće virovitičkog župana, u razdoblju dok obnaša tu službu. Iako je Sabor donio zakonske osnove o osnivanju sveučilišta, do toga je došlo kasnije, jer je kralj Franjo Josip I. zakonski prijedlog vratio na doradu. Strossmayer je naknadno uz već izdvojene iznose za sveučilište predao još 50.000 forinti. Zakonski članak o osnivanju Franjo Josip I. napokon je potpisao prilikom posjeta Zagrebu 1869. a Sveučilište je započelo s radom 1874. No, dok su Pravni, Filozofski i Teološki fakultet otvoreni u godini utemeljenja Sveučilišta 1874., Medicinski je započeo s radom tek 1917., uoči propasti Austro-Ugarske Monarhije. Od Strossmayera također potječe inicijativa (pa tako i početni kapital) za osnivanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (danas: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – HAZU) (u daljem tekstu: JAZU), kojoj je bio glavni pokrovitelj, a omogućio je i gradnju palače JAZU i otvaranje Galerije starih majstora 1884. (dalje: Galerija), darujući joj 256 umjetnina. Također je izdašno pomagao prvom vrhbosanskom nadbiskupu Josipu Stadleru u izgradnji crkvene infrastrukture nakon obnove redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini (1881.). Iz aktivnog političkog života povukao se 1873., nakon neuspjele revizije Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.) u njezinu financijskom dijelu, ali je i dalje davao odlučan ton političkom djelovanju Neodvisne narodne stranke. Vidi: Hodimir Sirotković, „Život i djelo đakovačkog biskupa Josipa Jurja Strossmayera“, u: *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer, Zagreb 19. svibnja 2005. – Đakovo 20. svibnja 2005.: povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti: zbornik radova* (dalje: *Međunarodni znanstveni skup*), Zagreb, 2006., 25. – 34.; Vjekoslav Jerolimov, „Josip Juraj Strossmayer i Zagrebačko sveučilište“, u: *Međunarodni znanstveni skup*, 223. – 288.

² Biskup Strossmayer postao je glasovit u europskom kontekstu nakon znamenitih govora na I. Vatikanskom saboru 1869./1870., što mu je omogućilo kontakte pa čak i prijateljstva s najutjecajnijim ličnostima europske političke i kulturne povijesti 19. stoljeća, a napose s liberalnim britanskim državnikom Williamom Ewartom Gladstoneom (1809.-1898.), koji je u četiri mandata obnašao dužnost britanskog premijera. Strossmayer je s Gladstoneom korespondirao o važnim pitanjima crkvenog zbližavanja, ali i o političkim pitanjima kao što su sudbina europskih osmanskih posjeda u vrijeme velike istočne krize i rusko-turskog rata (1875.-1878.), nakon uklanjanja osmanske vlasti s Balkana, te o mogućnostima usklađivanja britanske istočne politike s njegovim planovima o južnoslavenskom kulturnom i političkom povezivanju. Pritom je Velikoj Britaniji namijenio ključnu ulogu na balkanskom prostoru. U pet dužih govora na I. Vatikanskom saboru Strossmayer je zastupao prava sabora (koncila) i episkopata u odnosu prema papi, osudio kao historijski neistinitu tezu o krivnji protestantizma za moderni racionalizam i liberalizam, ukazavši na velike zasluęe protestantskih nacija za napredak europske znanosti, (posebice njemačkog matematičara i filozofa Gottfrieda Wilhelma Leibniza), čime je utjecao na to da se na koncilu ne donese osuda protestantizma te se odupro prihvaćanju dogme o papinoj nepogrešivosti (infalibilitetu) u pitanjima vjere i morala, koja

hrvatske historiografije, još nije napisana cjelovita na znanstvenim kriterijima utemeljena monografija o njegovu životu i djelovanju.³ Njegova energija i vizija postale su pokretačkom snagom u osnivanju brojnih krucijalnih hrvatskih kulturnih i znanstvenih institucija, a bogatstvo đakovačkog biskupskog vlastelinstva omogućilo mu je da ih i nakon njihova osnutka novčano podupire. Svoje velike i manje planove, jasno, Strossmayer nije mogao ostvarivati sam. Stoga su njegovi suradnici, najčešće politički istomišljenici, a neki od njih i bliski prijatelji, predstavljali vezu između njega i ljudi koji su trebali njegovo pokroviteljstvo ili pomoć, a ujedno su na njegov poticaj i u suradnji s njim radili na realizaciji važnih kulturnih i znanstvenih projekata. Jedan od takvih posrednika bio je i ugledni hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas.⁴ U ovome

bi, po njegovu uvjerenju, otežala postignuće crkvenog jedinstva s pravoslavnim Istokom. Smatrao je nužnim da Rimska kurija odrazi u svome sastavu univerzalni karakter Katoličke crkve, odnosno prestane biti poprištem „kužnog upliva romanizma“. Tek je 1872. u *Glasniku* svoje biskupije, koji je tada pokrenuo, objavio prema njegovu shvaćanju spornu konstituciju *De ecclesia Christi*. Vidi: *Biskup J. J. Strossmayer u Vatikanskom saboru. Govori, predstavke, prosvjedi. Iz službenih izvještaja preveo i bilješkama popratio Dr. Andrija Spiletak*, Naklada Hrvatske bogoslovne akademije u Zagrebu, Zagreb, 1929.; Zoran Grijak, „Croatian and British point of view on Eastern Question. Correspondence William Ewart Gladstone – Josip Juraj Strossmayer (1876.-1882.)“, *Review of Croatian History*, 5 (2009), 1, 47.-84.; *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 8., (Zagreb, 1961.), 195.-198. (autor enciklopedijske jedinice Jaroslav Šidak). Napomena: autori enciklopedijskih i leksikografskih jedinica navodit će se za sve edicije u kojima su naznačeni.

³ Iako se o biskupu Strossmayeru mnogo pisalo, najcjelovitija njegova biografija do danas je opsežna monografija Milka Cepelića i Matije Pavića, *Josip Juraj Strossmayer, biskup bosansko-đakovački i sriemski g. 1850.-1900.*, Zagreb, 1900.-1904., no ona je na žalost bez znanstvenog aparata. O Strossmayeru su također pisali Tadija Smičiklas, Ferdo Šišić, Vladimir Koščak, William Brooks Tomljanovich i drugi. U novije vrijeme Strossmayerovu djelovanju posvećena su dva međunarodna znanstvena skupa na kojima su obrađeni važniji aspekti Strossmayerova crkvenog, kulturnog i političkog djelovanja. Vidi: *Zbornik radova o Josipu Jurju Strossmayeru*, Zagreb, 1997., *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*, Zagreb, 2006.

⁴ Tadija Smičiklas (Reštovo Žumberačko, 1. X. 1843. - Zagreb, 8. VI. 1914.). Gimnazijsko školovanje započeo je u grkokatoličkom seminaru u Zagrebu, ali ga je nastavio u nadbiskupskom sjemeništu i napokon završio na svjetovnoj gimnaziji. Zatim se zaputio u Prag na studij povijesti i zemljopisa, ali je nakon godine dana prešao u Beč na Filozofski fakultet, usput surađujući i učeći na Institutu za proučavanje austrijske povijesti, a studij je završio 1869. Potom je predavao najprije na riječkoj, a zatim na zagrebačkoj gimnaziji. Po dolasku u Zagreb započinje dugogodišnju karijeru u Matici hrvatskoj kao odbornik, a 1889. postaje i njezin predsjednik. U sklopu Matičinih izdanja objavio je i svoje najznačajnije djelo *Povijest hrvatska*, sv. I. – II., Zagreb, 1879.-1882., a zahvaljujući postignutom uspjehu, postaje profesor hrvatske povijesti i pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Bio je i njegov dekan 1886./1887. te rektor Sveučilišta 1887./1888. Od 1883. pa do smrti djelovao je u JAZU, kao član različitih odbora i arhivar. U dva je navrata bio zastupnik u Saboru (1884. – 1887. i 1897. – 1902.). Među izdanjima Akademije posebno se ističe Smičiklasov *Diplomatički zbornik Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (počeo izlaziti u njegovoj redakciji 1904.). Od 1900. godine preuzima i dužnost predsjednika JAZU, zbog čega se 1901. godine zahvaljuje na časti predsjednika Matice. Vidi: Hodimir Sirotković, „Tadija Smičiklas

radu pokušat će se u osnovnim crtama oslikati njihov odnos na temelju njihove korespondencije, a posebno Smičiklasove. Izbor Smičiklasovih pisama Strossmayeru uvršten je uz popratni kritički aparat kao prilog radu.

1. Odnos biskupa Strossmayera i Tadije Smičiklasa u njihovoj korespondenciji

Smičiklasovom korespondencijom već se bavila Aleksandra Kolarić, koja je istražila i objavila izbor njegovih pisama s nekim značajnijim osobama 19. stoljeća u Hrvatskoj.⁵ Najviše je pozornosti posvetila Smičiklasovom dopisivanju s biskupom Strossmayerom, s obzirom na činjenicu da su unutar Smičiklasove korespondencije upravo pisma upućena Strossmayeru opsegom i sadržajem najistaknutija.⁶

Riječ je o pismima iz razdoblja od 1884. do 1904., koja su danas dio Strossmayerove ostavštine u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: HAZU). Uz 98 Smičiklasovih pisama sačuvana su i tri telegrama. Najviše je pisama sačuvano iz razdoblja od 1894. do 1900., a unutar njega najviše je zastupljena 1894. godina. Pisma prije navedene godine su malo-brojna, a njihov broj smanjuje se i od 1900. Biskupova pak pisma Smičiklasu sačuvana su tek od 1894., a posljednje nosi datum 21. listopad 1902.

Teme koje se u tim pismima najčešće javljaju vezane su uz Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetnosti – JAZU (danas: Hrvatska akademiju znanosti i umjetnosti - HAZU) te u manjoj mjeri Maticu hrvatsku, zatim Sveučilište u Zagrebu, a posebno se ističu pitanje izbora novog zagrebačkog nadbiskupa u vrijeme sedisvakancije Zagrebačke nadbiskupije (1891.-1894.) i preustroj hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu, koji je bio popraćen tzv. svetojeronimskom aferom 1901./1902. Nad sve navedene teme nadvila se sjena politike jer, kako je s pravom ustvrdila A. Kolarić, u „Khuenovoj Hrvatskoj sve

– život i djelo (u povodu 150-te obljetnice rođenja)“, u: *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, 18 (2000.), 9. – 16. ; Dubravko Jelčić, „Tadija Smičiklas i Matica hrvatska“, u: *Zbornik OPZ HAZU*, 159. – 165. U historiografiji, njegov je život i djelo prikazao Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas*, Zagreb, JAZU, 1962. Vidi također i *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, (dalje: *Zbornik OPZ HAZU*), 18 (2000.).

⁵ Vidi: Aleksandra Kolarić, „Slika hrvatske javnosti zadnje četvrtine XIX. stoljeća u korespondenciji Tadije Smičiklasa“, u: *Časopis za suvremenu povijest*, (dalje: *ČSP*), 29 (1997), 1, 69.-76. i A. Kolarić, „Hrvatska zadnje četvrtine XIX. stoljeća u korespondenciji Tadije Smičiklasa“, *Zbornik OPZ HAZU*, 167.-182. Izbor iz korespondencije autorica je objavila u drugom, dopunjenom članku, a riječ je o pismima Jurja Biankinija, Milka Cepelića, Julija Drohobeczog, Euzebija Fermendžina i Vatroslava Jagića.

⁶ A. Kolarić, „Hrvatska zadnje četvrtine“, 168.

je bilo politika“.⁷ Sve je bilo podređeno politici, čak i prijateljstvo, barem što se tiče biskupa Strossmayera, koji nije opraštao izostanak političke lojalnosti kod osoba koje je podupirao i s njima surađivao te tako ni svom velikom prijatelju Isidoru Kršnjavome nikad nije oprostio „okretanje političkog kaputa“, odnosno kandidaturu na listi režimske Narodne stranke 1884., o čemu će biti više riječi kasnije.⁸

No, za razliku od Kršnjavoga, Tadija Smičiklas ostao je biskupov blizak prijatelj sve do kraja njegova života, što jasno izvire iz njihovih pisama. Tako Strossmayer Smičiklasa oslovljava s „dragi moj prijatelju“ ili „brate“, a potpisuje se jednostavno s „vaš prijatelj biskup“. Dakako da, iako je prijateljstvo nesumnjivo bilo obostrano, T. Smičiklas zadržava formalniji ton u obraćanju uglednom crkvenom dostojanstveniku, starijem od njega 28 godina. Stoga mu se obraća isključivo s „Vaša Preuzvišenosti“, a potpisuje najčešće kao „[sluga] pokorni“ ili „najpokorniji [sluga]“. Unatoč tome, ta se formalnost kroz godine donekle ublažila, a kako vrijeme odmiče, pisma sadrže i više osobnih tema, primjerice, Smičiklas biskupu piše o školovanju njegova nećaka, nastupajući kao njegov svojevrsni zaštitnik.⁹ S vremenom se u pismima sve češće javljaju teme bolesti i smrti,¹⁰ a želje za dobrim zdravljem sve su manje samo uljudne fraze.

No, ono što je suština njihovog javnog i političkog djelovanja, a što se onda odražava i u njihovom odnosu, jest zajednička briga oko dobrobiti hrvatskog naroda. Obojica djeluju u pravcu kulturnog razvoja Hrvatske i komentiraju događaje koji tome proturječe, ponekad lamentirajući nad crnom slikom sadašnjosti, često prosuđujući stvari i sa subjektivnog motrišta, ali ipak uvijek programski djelujući za bolju budućnost hrvatskog naroda.

2. Smičiklas i Strossmayer kao politički istomišljenici

Kao što je već spomenuto, u Smičiklasovim je pismima nemoguće izbjeći politiku, čak i kada ona nije njihova glavna tema, ali kako su se i

⁷ A. Kolarić, „Hrvatska zadnje četvrtine“, 168.

⁸ Vidi: Zoran Grijak, „Uspomene i Razgovori s biskupom Strossmayerom Isidora Kršnjavoga kao povijesni izvor“, *Scrinia Slavonica* 11 (2011), 100. – 101. (dalje: „Uspomene i Razgovori“)

⁹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 16. 6. 1895.; Zagreb, 6. 3. 1897.; s. l. 13. 5. 1897. i Zagreb, 15. 6. 1901., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU, XI – A.

¹⁰ Smičiklas o svom sve lošijem zdravstvenom stanju: T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 5. 3. 1899.; Zagreb, 27. 5. 1899.; Zagreb, 17. 3. 1900.; Zagreb, 30. 12. 1901., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A. U trenutku pisanja pisma na samrti je bio Vjekoslav Klaić, a Anti Starčeviću bilo je jako loše te je ubrzo i on umro: T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 3. 1. 1896., Zagreb, 29. 2. 1896., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

Smičiklas, a posebno biskup Strossmayer, bavili politikom, ne začuđuje što im korespondencija obiluje komentarima o političkim istomišljenicima, ali i o protivnicima, potezima hrvatsko-slavonske vlade s banom Károlyjem (Dragutinom) Khuenom Héderváryjem na čelu (1883.-1903.), saborskim izborima i sličnim temama. No, u vrijeme njihova intenzivnog dopisivanja biskup je svoj javni politički angažman već bio zamijenio promatranjem i djelovanjem iz sjene,¹¹ a Smičiklas, prema tvrdnjama biografa Marka Kostrenčića, nije ni bio pretjerano zainteresiran za aktivnije sudjelovanje u političkom životu. Jedini razlog zbog kojeg je postao kandidatom Neodvisne narodne stranke¹² na izborima 1884. bilo je nagovaranje članova stranke, „inače njegovih ličnih prijatelja“.¹³ U te se prijatelje ponajprije mogu ubrojiti biskup Strossmayer i Franjo Rački, s kojima je Smičiklas bio najviše povezan i redovito razmjenjivao mišljenje o aktualnim političkim događanjima. Te je godine Smičiklas pobijedio u sotinskom kotaru, a saborskim zastupnikom postao je i u razdoblju 1897. – 1902.¹⁴ Biskup Strossmayer vjerojatno mu je i u tome pomogao preporučujući ga svećenstvu njegova izbornog kotara. Naime, u pismu iz rujna 1884., Smičiklas ga je za to zamolio,¹⁵ a iako biskupov odgovor nije poznat, možemo pretpostaviti da je bio pozitivan. Međutim, pouzdano znamo da je u brodskom kotaru, gdje se Smičiklas prvotno trebao pojaviti kao kandidat, Strossmayer nastojao odgovoriti svećenstvo od glasovanja za svoga bivšeg prijatelja Kršnjavoga.¹⁶ Kršnjavi je za to doznao tek poslije izbora,¹⁷ na što se s gorčinom osvrnuo u

¹¹ Strossmayer se, zbog Hrvatsko–ugarske nagodbe (1868.), a napose zbog neuspjeha njezine revizije u financijskom dijelu (1873.) i priklanjanja „njegove“ Narodne stranke Mađarima, posve razočarao u politiku te odlučio prestati biti njen aktivan sudionik. Vidi: H. Sirotković, „Život i djelo“, *Međunarodni znanstveni skup*, 26.

¹² Neodvisna narodna stranka nastala je nakon odlaska Matije Mrazovića i 22 druga člana iz Narodne stranke 1880. Razlog njihova neslaganja s narodnjačkom većinom bilo je njihovo podupiranje promađarski orijentirane vlade, a kao povod za napuštanje stranke poslužilo je njihovo prihvaćanje vladinog prijedloga o ustrojavanju tečaja mađarskog jezika za financijske činovnike, iako je prema Hrvatsko–ugarskoj nagodbi uredovni i poslovni jezik u Banskoj Hrvatskoj trebao biti hrvatski. Opširnije vidi u: Ivo Perić, *Politička oporba u Banskoj Hrvatskoj 1880. – 1903.: suradničko povezivanje neodvišnjaka i pravaša do njihova stapanja u jednu stranku*, Zagreb, 2009.

¹³ Marko Kostrenčić, *Tadija Smičiklas*, 40. – 41.

¹⁴ H. Sirotković, „Tadija Smičiklas“, *Zbornik OPZ HAZU*, 13.

¹⁵ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Vukovar, 6. 9. 1884., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

¹⁶ I. Kršnjavi bio je u saborskoj periodu 1884.-1887., zastupnik broskog izbornog kotara na listi Narodne stranke kojoj je netom pristupio. Vidi: Mato Artuković, „Izidor Kršnjavi kao brodski zastupnik u Hrvatskom saboru 1884.-1887.“, *Scrinia Slavonica*, sv. 6., (2006.), 217.-233. Usp. također: Z. Grijak, „Uspomene i Razgovori“, 177.

¹⁷ Protukandidat I. Kršnjavoga 1884. bio je župnik iz Bučja Ivan Širmer, član Stranke prava. Tada je brodski kotar imao 570 izbornika. Za Širmera je glasovalo 205 izbornika (105 nezavisnih građana Broda, od čega 5 Srba, i 100 sa sela). Kršnjavi je dobio 255 glasova od kojih

svojim rukopisima o Strossmayeru nekoliko desetljeća kasnije.¹⁸ Nadajući se da će mu Strossmayer ipak oprostiti prelazak u režimsku Narodnu stranku, svoj mu je postupak nastojao opravdati tvrdeći da će mu to omogućiti veće zauzimanje za kulturni i materijalni napredak hrvatskog naroda. Ujedno je uvjeravao biskupa da se neće isticati u političkim pitanjima, nego da će djelovati na „strukovnom“ planu, odnosno baviti se ponajprije unapređivanjem hrvatskih kulturnih prilika, što je, uostalom, kasnije vrlo dosljedno i provodio. Pritom se, međutim, vrlo ružno, neobjektivno i podcjenjivački izrazio o Smičiklasu kao znanstveniku i političaru, napose nastojeći dovesti u pitanje povjerenje koje mu je kao znanstveniku ukazivao F. Rački.¹⁹ Neobjektivnom podcjenjivanju Smičiklasa od strane Kršnjavoga svakako je pridonijela kolerična i strastvena narav Kršnjavoga, koji nije birao riječi kada je govorio o svojim protivnicima, a pogotovo o Smičiklasu, za kojega je, osim toga, držao i da ugrožava Strossmayerovu naklonost prema njemu, do koje mu je bilo vrlo stalo. Kasnije će se, na osnovi Smičiklasovih stajališta o Kršnjavome, priopćenih biskupu Strossmayeru, vidjeti da je i on bio podjednako neobjektivan u ocjeni svoga političkog suparnika, služeći se u

su bila 132 činovnička glasa, 50 glasova nezavisnih građana Broda (obrtnici, trgovci), među kojima je bilo više Srba, te 24 srpska glasa iz sela Klokočevik. Vidi: Mato Artuković, „Izidor Kršnjavi kao brodski zastupnik u Hrvatskom saboru“, 217.

¹⁸ Vidi: Z. Grijak, „*Uspomene i Razgovori*“, 177.

¹⁹ „Odredjen mi je brodski kotar koji je za vladu siguran, jer su Srbi kod prošlih izbora radili proti Bratelju (Vaso Bratelj, gradonačelnik Broda, na izborima krajiških zastupnika 1883. kandidat režimske Narodne stranke, o. a.) iz osobnih razloga, sada će stajati uz vladu. Držim da će u tih okolnostih biti Vašoj Preuzvišenosti milije da ja to mjesto okupiram a ne kakav mameluk (slijepo odani sljedbenik politike nekog moćnika, o. a.). Ja se politično neću izdicati, u državno-pravnih pitanjih oprezno glasati a poglavito se baviti i raditi oko strukovnih pitanjih koja se u našem saboru zanemaruju. Smičiklas moj osobni neprijatelj doći će u Djakovo pa dakako nastojati da moju kandidaturu upotrijebi proti meni, pak da me liši Vaše milosti. Nadam se da mu neće poći za rukom a ja ću se i nadalje tako vladati, da te Vaše milosti vriedan ostanem. Smičiklasu, kog plitke glave proti Račkomu izigrati hoćeju (on je začastni gradjanin Zagreba a Rački još nije!) u mojih je očijuh mediokritet, koji je iz Račkovih ekstrakta napravio Wassersuppe (voden(ast)u juhu (fig. njem., o. a.), ovdje u značenju razvodnjenog, u historiografskom smislu bezvrijednoga djela, o. a.) pa kod svoje debele knjige više napinjavao svoj Sitzfleisch (*Sitzfleisch*, das, - es (njem.), marljivost, ustrajnost u radu, o. a.) već (nego, o. a.) svoj mozak. Što mi je suprotstavljen taj tobožnji celebritet Kostrenčičeve (Ivan Kostrenčić, 1844.-1924., književni povjesničar, prvi hrvatski sveučilišni knjižničar, o. a.) fabrike, posve me umiruje. Bilo bi mi vrlo mučno da imam pritukandidata pred kim bih respekta imati morao. Ovako u situaciji ima za me baš i humora. Držim da ću i na vladinoj strani narodu više koristiti moći već Smičiklas u opoziciji, koja bi si tim dobavila aquisitiju sumnjive vriednosti. Smičiklasu je u ostalom vrlo teško, pozvao si je Pilara (Gjuro Pilar, 1846.-1893., na izborima krajiških zastupnika 1883. kandidat Neodvisne narodne stranke, protukandidat Vase Bratelja, o. a.) u pomoć, jedino me je strah, da će još prije izbora uzmaknuti. Ja sutra sa Pilarom na bojište.“ I. Kršnjavi – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 3/IX. 1884. AHazu, Ostavština J. J. Strossmayera, Korespondencija Kršnjavi Isidor i Mina - J. J. Strossmayer, XI A/Krš. I.

objedama njegove ličnosti i djelovanja vrlo sličnim izrazima, nastojeći mu umanjiti ugled kod Strossmayera i Račkoga. Pritom je napose težio obezvrijediti moralni lik Kršnjavoga, naglašavanjem njegova povlađivanja vladajućem političkom sustavu, budući da mu nije mogao zanijekati evidentna postignuća i zasluge na kulturnom i prosvjetnom polju, koje je Kršnjavome omogućilo upravo njegovo političko renegatstvo – pristupanje režimskoj Narodnoj stranci 1884.²⁰

Iz pisama koja mu je slao Smičiklas (a dakako i ostali zagrebački korespondenti), biskup Strossmayer crpio je informacije o političkim događajima u Zagrebu. Svoju moralnu i financijsku pomoć pružao je najprije obzorašima,²¹ a potom i ujedinjenoj opoziciji. Njezin je zastupnički klub kod ponovljenih izbora 1897. zatrebao dodatnu novčanu potporu, a posrednik između biskupa i kluba bio je Smičiklas.²²

Upravo je suradnja između oporbenih stranaka, a posebno Neodvisne narodne stranke i Stranke prava, jedna od glavnih tema Smičiklasovih i Strossmayerovih pisama kada je riječ o politici. Obojica su o pravašima imala negativno mišljenje, a netrpeljivost prema njima nastavila se i tijekom pregovora o suradnji.²³ Smičiklas je najvećim zlom u odnosima dviju stranaka smatrao međusobno nepovjerenje, ali unatoč tome vjerovao je u nužnost sporazuma među njima da bi se uspješnije oduprli pritiscima režima.²⁴ Sporazum je napokon postignut 1892, a prvi pozitivni rezultati pokazali su se već na izborima 1897. s osvajanjem 25 mandata.²⁵ U međuvremenu je Stranka prava doživjela raskol 1895. nakon odlaska Ante i Mile Starčevića, Eugena Kumičića i Josipa Franka te osnivanjem Čiste stranke prava pod Frankovim vodstvom.²⁶ Smi-

²⁰ Vidi pismo pod brojem 2. u Prilozima (Zagreb, 17. IV. 1893.).

²¹ Naziv za članove Neodvisne narodne stranke, prema stranačkom glasilu *Obzor*.

²² T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 17. 9. 1897., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

²³ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 18. 4. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 6. u Prilozima.; T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 5. 9. 1895., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

²⁴ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 30. 6. 1895., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 8. u Prilozima.

²⁵ I. Perić, *Politička oporba*, 32.

²⁶ O raskolu unutar Stranke prava 1895. i nastanku Čiste stranke prava te programskim razlikama između Čiste stranke prava (predsjednik stranke Josip Frank) i tzv. domovinaša, frakcije koja dobiva većinu i nastavlja voditi Stranku prava (prema glasilu *Hrvatska domovina*, predsjednik stranke Fran Folnegović) vidi opširnije: Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije*, Zagreb, 1973.; Stjepan Matković, *Čista stranka prava 1895.-1903.*, Zagreb, 2001.; Isti, „Političke borbe i prijeponi: Čista stranka prava i panoramski pogled na 1903. godinu“, *ČSP*, 37 (2005.), 613.; Stjepan Matković – Tihomir Cipek, *Programatski dokumenti hrvatskih političkih stranaka i skupina 1842.-1914.*, Zagreb, 2006., 464, 518.-519.

čiklas s tim u vezi Strossmayeru piše da je Frankova politika destruktivna te da će Folnegović potražiti savez s Neodvisnom narodnom strankom, odnosno predviđa da će sporazum postići obzoraši i domovinaši,²⁷ premda je još vrlo nepovjerljiv prema potonjima, a to se ubrzo zatim i dogodilo.²⁸

3. Smičiklas Strossmayeru o Matici hrvatskoj, Akademiji te o Sveučilištu

Pritisaci režima nisu se osjećali samo kod saborskih izbora, već su se i kulturne i obrazovne institucije često našle na meti politike bana Khuena Héderváryja, koji je u Hrvatskoj u osnovi štitio interese ugarske vlade, ali se u kritičnim situacijama u odnosima Beča i Budimpešte ipak priklanjao interesima Beča, odnosno volji cara i kralja Franje Josipa I.²⁹ Režimski pritisak posebno se osjećao u onim institucijama u kojima su glavnu riječ vodile osobe iz opozicije, prije svega u JAZU, ali i Matici hrvatskoj te Sveučilištu Franje Josipa I. Naime, kako su i JAZU i Sveučilište svoj nastanak velikim dijelom mogli zahvaliti materijalnoj potpori Strossmayera, koja se nastavila i dalje, to je kod vlade izazivalo podozrivost. Zbog svoga naziva, Akademija je bila posebno u nemilosti. Dok je njen prvi predsjednik Franjo Rački tvrdio da joj je zadaća okupljanje znanstvenika i umjetnika s južnoslavenskog područja, vlasti su joj pripisivale jugoslavenske ili panslavističke političke ciljeve, utjelovljene u liku biskupa Strossmayera.³⁰ Smičiklas biskupu piše o negativnom držanju vlade prema Akademiji, što se jasno moglo razabrati iz činjenice da vlada nije sudjelovala u financiranju akademijinih izdanja (tek se 1903. javlja ju glasine da će financirati neke publikacije), niti ih je otkupljivala.³¹ Također, maksimalno je otežala prikupljanje priloga za podizanje spomenika Račkome,

²⁷ Ostatak pravaša, okupljen oko Frana Folnegovića zadržava ime Stranka prava i glasilo *Hrvatska domovina*, po kojemu su u javnosti nazivani. Vidi prethodnu bilješku.

²⁸ Vidi pismo pod brojem 9. u Prilozima (Zagreb, 27. X. 1895.).

²⁹ Tvrdnju da je Khuen Héderváry u kritičnim momentima u odnosima između Budimpešte i Beča, kada su prijepori bili nepremostivi, interese ugarske vlade žrtvovao interesima bečkog Dvora, a napose željama i planovima cara i kralja Franje Josipa I., osobito potkrepljuje činjenica da je tijekom sedisvakancije Zagrebačke nadbiskupije (1891.-1894.), nakon smrti nadbiskupa i kardinala Josipa Mihalovića, najprije energično podržavao intencije ugarske vlade, da se na nadbiskupsku stolicu ponovno imenuje osoba odana interesima ugarske vlade, a zatim je, kada je Franjo Josip I., suočen s odlučnošću Svete Stolice, koja je, prozревši političku pozadinu uzroka dugotrajne sedisvakancije, odlučila da novi zagrebački nadbiskup svakako po nacionalnosti mora biti Hrvat, dezavuirao planove ugarske vlade i snažno podržao kraljevu volju za što bržim izborom hrvatskog kandidata - Jurja Posilovića - premda je ugarska vlada do samoga kraja nepomirljivo ustrajavala na svojim politički i/ili moralno uglavnom kompromitiranim kandidatima. Vidi o tome opširnije: Z. Grijak, *Politička djelatnost vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera* (dalje: *Politička djelatnost*), Zagreb, 2001., 293.-319.

³⁰ Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004., 358., 362. i 370.

³¹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb 25. 12. 1903.; 17. 3. 1895., Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu XI – A.

nakon njegove smrti 1894., ne dopustivši Akademiji osnivanje odbora u tu svrhu.³² Vezano uz glasine da bi novi predsjednik Akademije 1894. godine trebao postati jezikoslovac Vatroslav Jagić, Smičiklas piše da bi vladajuće zaboljelo ako bi predsjednikom postao netko tko „im je očiti i javni politički protivnik“, ali brani profesionalnost institucije, tvrdeći da „Akademija ne politizira niti je ikada politizirala, pak i neće politizirati, jer ima prečega posla u nauci“. Ipak nastavlja, opovrgavajući donekle prethodnu tvrdnju, riječima da se ne bi smjelo dogoditi da „bude predsjednik takov, komu bi prvi posao bio, da Vama (Strossmayeru, o. a.) okrene ledja“.³³

O sustavnom ometanju rada Akademije od strane hrvatsko-slavonske Zemaljske vlade svjedoči činjenica da je ban Khuen Héderváry odbio potvrditi ponovni, sedmi izbor F. Račkoga za njezina predsjednika 1885. te je to također predložio kralju. Rački se zahvalio na časti 1887. te ponovno 1890., a oba su puta izabrani fiktivni predsjednici, Pavao Muhić i Josip Torbar, dok je svime ustvari i dalje upravljao Rački.³⁴ No, Rački umire 1894. Smičiklas u pismima Strossmayeru tvrdi da unatoč tome u Akademiji nije došlo ni do kakvih previranja i sukoba za položaje. Naprotiv, protiv nenadoknativa gubitka članovi su se borili raspodjelom pokojnikovih poslova.³⁵ Od tada Smičiklas u većoj mjeri preuzima poslove koje je do tada u Akademiji obavljao Rački. Također preuzima na sebe završetak njegova djela o Tomi Arhidakonu,³⁶ a prihvaća se i pisanja njegove biografije,³⁷ pri čemu se služi i korespondencijom između Račkoga i biskupa Strossmayera.³⁸

³² T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 18. 4. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 6. u Prilozima.

³³ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 27. 2. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 4. u Prilozima.

³⁴ M. Gross, *Vijek i djelovanje*, 371. – 373.

³⁵ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 21. 2. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 3. u Prilozima.

³⁶ Uoči smrti 1894. Rački je radio na kritičkom izdanju djela Tome Arhidakona *Historia Salonitana*. Vidi: Thomas Archidiaconus, *Historia Salonitana*. Digessit Dr Franjo Rački. *Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium vol. XXVI, Scriptores vol. III*, Zagreb, JAZU, 1894. Rački je, međutim, već ranije opširno obradio problematiku ovog vrela u „Scriptores rerum Croaticarum“, *Rad JAZU*, 51 (1880.), 140.-207., kao predradnju konačnom kritičkom izdanju. Smičiklas je nakon smrti Račkoga dovršio njegov rad na kritičkom izdanju djela *Historia Salonitana*. Vidi pregled najvažnijih historiografskih radova o Tomi Arhidakonu i njegovu djelu *Historia Salonitana*: Mirjana Matijević Sokol, „Toma Arhidakon i crkvena organizacija u Saloni“, *Zbornik OPZ HAZU* 15 (1997.), 11., bilj. 1.

³⁷ Vidi: T. Smičiklas, *Život i djela dra. Franje Račkoga*, Izdala JAZU, Zagreb, 1895.

³⁸ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 21. 2. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

Svoju karijeru u hrvatskim kulturnim ustanovama T. Smičiklas započeo je, međutim, dvadeset godina ranije, naime 1874. godine, kao član odbora Matice hrvatske. S vremenom postao je njezinim najaktivnijim članom, a nakon smrti Matičina predsjednika Ivana Kukuljevića Sakcinskog, izabran je za njegovog nasljednika. Od 1883. godine bio je pravi član JAZU te joj je krajem 1900. godine postao predsjednikom, napuštajući zbog toga nakon godinu dana vodeću ulogu u Matici.³⁹ Stoga se često obraćao biskupu Strossmayeru u ime navedenih institucija prenoseći mu molbe za novčanu pomoć u različite svrhe. Tako, na primjer, u ime Matice moli biskupa za pomoć oko prijenosa posmrtnih ostataka grofa Janka Draškovića, kako bi se u najvećoj mogućoj mjeri odteretio Matičin proračun, koji je prije svega bio namijenjen izdavanju knjiga.⁴⁰ Podsjeća biskupa na iznos od 1.000 forinti, koji je godišnje izdvajao za izdavanje Akademijina rječnika,⁴¹ a uvjerava ga da bez njegove pomoći neće biti moguće izdavati ni *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*.⁴² U većini slučajeva Strossmayer šalje novac bez previše pitanja, no čini se da je u posljednjem slučaju bio nesclon poslati Akademiji traženi iznos, jer „navaljuju na njega sa svih strana“ i zbog toga se „mora stegnuti ako misli do kraja dospjeti i sve svoje namjere ispuniti“.⁴³ No, nakon što mu je Smičiklas u sljedećem pismu dodatno objasnio situaciju, opisujući mu neprilike u kojima se zbog političkih uvjerenja našao talentirani Antun Radić, kojeg je Akademija zadužila za prikupljanje građe i uređivanje *Zbornika za narodni život i običaje Južnih Slavena*, ipak je pristao poslati zatraženu novčanu pomoć.⁴⁴

³⁹ M. Kostrenčić, *Tadija Smičiklas*, 22., 30. i 33.

⁴⁰ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 17. 4. 1893., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 2. u Prilozima.

⁴¹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 28. XI. 1904., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

⁴² T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 14. 10. 1887., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A.

⁴³ J. J. Strossmayer – T. Smičiklasu, Zagreb, 19. X. 1897., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XV 45 – A.

⁴⁴ Antun Radić nije glasovao prema željama vladajuće stranke pa je bio premješten iz Zagreba. Odbijajući premještaj, ostao je bez prihoda, stoga ga Smičiklas preporučuje Strossmayeru, da mu se za rad na *Zborniku* dodijeli 500 forinti. T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 14. 10. 1887., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. U pismu iz studenog 1897. Smičiklas piše: „Dopustite mi ovoga puta, da spomenem i ob onoj mojoj preporuci dra Radića koji je akademiji za ovu godinu potreban kao gladnu kora kruha. Akademija će mu morati dati tih pet stotina forinti, samo da za ovu godinu uzmogne bez velike materijalne brige spremati i poredati gradju za „Zbornik narodnoga života“. Dakako da ćemo time opet dati povoda dušmanima akademije, da na nas navaljuju, kako podupiremo one, koji neće da se pokoravaju vladinim zapovjedima. Da to izbjegnemo, zato sam bio zamolio u Vas za pomoć da bi za ovu godinu dali pomoć od 500 for za Radića, da ove godine uzmogne mirno spremati materijale za naš „Zbornik“. Ovo spominjem samo zato, da vidite, da nisam lakoumno bez veliko-

Smičiklas se kao profesor na Sveučilištu,⁴⁵ a potom dekan Filozofskog fakulteta 1886./1887 i rektor Sveučilišta 1887./1888. često obraćao biskupu Strossmayeru i radi studenata kojima je bila potrebna stipendija, a i sam je Strossmayer pitao za svoje stipendiste.⁴⁶ Smičiklas mu tako 1894. preporučuje da mladome „medicinaru Dežmanu“,⁴⁷ kojem je već davao potporu od 200 forinti, nastavi pomagati i većom svotom, jer je Dežman te godine imao

ga razloga iskao pomoći.“ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, Zagreb, 5. 11. 1897., Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu XI – A.

⁴⁵ Vidi: M. Kostrenčić, Tadija Smičiklas, 36.; Ivan Jurković, „Tadija Smičiklas, profesor pomoćnih povijesnih znanosti na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu“, u: *Zbornik OPZ HAZU*, 145. i 151.

⁴⁶ J. J. Strossmayer – T. Smičiklasu, Zagreb, 25. IV. 1901., Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu XV 45 – A.

⁴⁷ Nakon nagle i prerane smrti dr. Ivana Dežmana (Rijeka, 6. V. 1841. - Zagreb, 24. X. 1873), hrvatskog liječnika i jednoga od tvoraca hrvatske medicinske terminologije, saborskog zastupnika, urednika *Vijenca* (1871.-1872.), književnika i pjesnika (napisao libreto za Zajčevu operu *Ban Leget*), koju je zagrebačka javnost popratila s velikim pijetetom, njegov sin Milivoj Dežman (knjiž. pseud. Ivanov) (Zagreb, 30. VIII. 1873. - Zagreb, 24. VI. 1940.) imao je nepuna dva mjeseca. Majka Kornelija Dežman nastavila se brinuti o sinu i dvije kćeri, ali je Milivoj nakon svršene pučke škole morao ići u konvikt. Inače, Ivan Dežman uživao je poseban ugled u Narodnoj stranci, posebice nakon svoga zauzimanja za reviziju Hrvatsko-ugarske nagodbe u njezinu financijskom dijelu 1873., čiji je neuspjeh biskupa Strossmayera potaknuo na povlačenje iz aktivnog političkog života. M. Dežmanu kum je bio biskup Strossmayer, što je svjedočilo o velikoj naklonosti biskupovoj prema njegovu ocu, a skrbnikom mu je nakon očeve smrti postao F. Rački. U tom kontekstu treba shvatiti i posebno Smičiklasovo zauzimanje za M. Dežmana, koji je u Pragu i Beču studirao medicinu (1891.-1897.), kod Strossmayera, da mu kao kum i dobrotvor poveća svoju dotadašnju financijsku potporu, što je u novonastalim okolnostima, nakon smrti Dežmanova skrbnika Račkoga, postalo neophodno. Kao liječnik Dežman se posebice istaknuo kao osnivač i ravnatelj klinike za tuberkulozne bolesnike u Brestovcu na Sljemenu (1908.-1920.). Također je obnašao dužnost odjelnog predstojnika Pokrajinske vlade za Hrvatsku, načelnika Ministarstva socijalne politike te ravnatelja grafičko-nakladnog zavoda Tipografija u Zagrebu (1926.-1934.). Kao kulturni djelatnik potaknuo je osnutak časopisa mladih *Mladost* u Beču (1898.) te bio urednik i suradnik najvažnijih modernističkih časopisa (*Hrvatski salon*, 1898.; *Život*, 1900.-1901.). S K. Š. Đalskim uredio je posljednje godište *Vijenca* (1903.). Bio je suradnik i urednik dnevnika *Obzor*, *Jutarnji list* i *Večer* te ilustriranog tjednika *Svijet*. Jedan je od osnivača Društva hrvatskih književnika, kojemu je bio i predsjednikom. Književno djelovanje započeo je kao kritičar i pisac modernističkih programa u kojima se zauzimao za slobodu stvaranja. Kao beletrist jedan je od najistaknutijih predstavnika književne crtica i izrazit impresionist. Pisao je i drame prožete idejom o modernom individualizmu (aktovka *Svršetak*, 1897.; legenda iz bosanske povijesti *Kneginja Jelena* (1901.)). Objavio je i stručnu knjigu *Sušica* (1902.), političke članke i govore te stručne i popularne članke iz medicine. Zastupao je političke ideje J. J. Strossmayera, kasnije bio član Narodnoga vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba u Zagrebu. S I. Lorkovićem utemeljio je Hrvatsku zajednicu. Sudjelovao je staleškom organiziranju novinara i pokrenuo osnutak Novinarskog doma. O M. Dežmanu vidi opširnije: *Hrvatska enciklopedija*, (dalje: *HE*), sv. 3, Zagreb, 2001., 115.; Josip Horvat, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965., 111.-167.

i zdravstvenih problema.⁴⁸ Preporučuje mu i svog najdarovitijeg studenta Milana Šufflaya,⁴⁹ koji treba pomoć kod obrane diplome.⁵⁰ Osim pojedinci-
ma, Strossmayer je pomagao i društvima studenata pa je tako dalmatinsko
društvo studenata⁵¹ također tražilo njegovu (novčanu) pomoć.⁵² Podržao je i
studente kažnjene nakon demonstracija i paljenja mađarske zastave 1895.⁵³

⁴⁸ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 24. prosinac 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

⁴⁹ Milan pl. Šufflay (Lepoglava, 8. XI. 1879. - Zagreb, 19. II. 1931.), hrvatski povjesničar i pisac. Doktorirao je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu 1901. s temom *Hrvatska i zadnja pregnuća istočne imperije pod žezlom dinastije Komnena (1075-1108)*. Godine 1902./1903. studirao je u Institutu za austrijsku povijest u Beču, 1904.-1908. bio je kustos u Narodnom muzeju u Budimpešti, a 1908.-1916. profesor na katedri za pomoćne povijesne znanosti na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (ban Pavao Rauch imenovao ga je mimo prijedloga sveučilišnog Senata, od 1912. redoviti je profesor). U znanstvenom se radu uz pomoćne povijesne znanosti najviše bavio problemima hrvatske srednjovjekovne povijesti te albanskim srednjovjekovljem. Godine 1903./1904. bio je suradnik T. Smičiklasa na pripremi *Diplomatičkoga zbornika Kraljevina Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (II, 1904.). Kao svjetski poznati albano-
nalog surađivao je na albanskom diplomatskom zborniku (*Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, I-II, 1913.-1918., koautori Lajos (Ludwig) Thallóczy i Konstantin Jireček). Sudjelovao je u političkom životu Kraljevine SHS/Jugoslavije, a nakon optužbe za suradnju s bečkim pravaškim Hrvatskim komitetom, kojemu je na čelu bio umirovljeni austrougarski general Stjepan pl. Sarkotić, zatvoren je u Srijemskoj Mitrovici (1921.-1922.). Bio je član vodstva Hrvatske stranke prava, a 1925. bezuspješno je pokušao organizirati Hrvatsku narodnu radikalnu stranku. Bio je jedan od glavnih promicatelja ideje o „granici na Drini“ kao granici europskog Zapada i Istoka, koju su inače zastupali i drugi istaknuti hrvatski intelektualci (Ivo Pilar, Isidor Kršnjavi i dr.). Njegovo ubojstvo koje je organizirao režim kralja Aleksandra I. Karađorđevića snažno je odjeknulo u međunarodnoj javnosti. Albert Einstein i Thomas Mann uputili su u povodu Šufflayeva ubojstva, u ime Njemačke lige za ljudska prava, pismo Međunarodnoj ligi za ljudska prava u Parizu, kojim su tražili osudu ubojstva i kraljeve diktature. Vidi tekst tog prosvjeda u: *Dr. Milan Šufflay – znanstvenik, borac i mučenik. Povodom 60. godišnjice od atentata 1931.-1991.*, izd. Hrvatske stranke prava, Zagreb, 1991., 145.-147. O Šufflayu također vidi: *HE*, sv. 10, Zagreb, 2008., 547.; J. Horvat, *Hrvatski panoptikum*, Zagreb, 1965., 171.-228. Pored znanstvenih djela Šufflay je napisao i prvi hrvatski znanstvenofantastični roman *Na Pacifiku god. 2255.: metagenetički roman u četiri knjige*. To djelo objavio je 1924. pod pseudonimom Eamon O’Leigh, a izlazilo je u *Obzoru* od 23. travnja do 1. kolovoza u 75. nastavaka. Kao knjiga objavljeno je u ediciji Prosvjete u Zagrebu 1998. godine.

⁵⁰ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 2. 10. 1901., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

⁵¹ „Društvo za potporu oskudnih i vriednih dalmatinskih sveučilišnih građana“ osnovano je u Zagrebu 1894. za siromašne studente iz Dalmacije. Vidi opširnije: Tihana Luetić, „Hrvatsko akademsko potporno društvo (1894.-1914.)“, *Zbornik OPZ HAZU*, 30 (2012.), 311.-332. (podaci o spomenutom društvu nalaze se na str. 313.).

⁵² T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 29. 11. 1899., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

⁵³ Paljenjem mađarske zastave (ustvari prigodno sašivene mađarske trobojnice) 16. listopada 1895. zagrebački su sveučilištarci izrazili nezadovoljstvo politikom bana Khuena Héderváryja pred kraljem Franjom Josipom I., koji je u Zagrebu boravio u povodu otvorenja Hrvat-

te zamolio biskupa Strossmayera da sudjeluje u skupljanju pomoći, što se pretvorilo u oblik pružanja otpora režimu organiziranjem tajnog odbora.⁵⁴

4. Pitanje izbora novog zagrebačkog nadbiskupa i borba za preustroj i održanje Zavoda sv. Jeronima u Rimu

Među temama koje dominiraju Smičiklasovim pismima Strossmayeru, posebno se ističu izbor novog zagrebačkog nadbiskupa te pitanje preustroja, odnosno održanja hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu, njegovim pretvaranjem u svećenički kolegij za višu naobrazbu hrvatskih svećenika.

Zagrebačka nadbiskupijska stolica ostala je nakon smrti zagrebačkog nadbiskupa kardinala Josipa Mihalovića 19. veljače 1891. vakantna 3 godine i 26 dana. To je bila najduža sedivakancija u posljednjih 450 godina.⁵⁵ Razlog takvom dugotrajnom neimenovanju novoga nadbiskupa bio je, dako, politički, jer su Mađari s jedne, i krug oko biskupa Strossmayera s druge strane, pokušavali za nadbiskupa dovesti svog kandidata. Nakon izdvajanja Zagrebačke biskupije iz Kaločke nadbiskupije i njezina izuzimanja od jurisdikcije ostrogonkog nadbiskupa, ugarskog primasa, njezinim podizanjem na čast nadbiskupije i samostalne crkvene pokrajine (metropolije), bulom pape Pija IX. *Ubi primum placuit* 11. prosinca 1852., mađarski je utjecaj na crkvenu organizaciju u Hrvatskoj bio neusporedivo manji nego ranije. Stoga

skog zemaljskog (narodnog) kazališta. Tom prigodom studenti su izvikivali: „Živio hrvatski kralj! Slava Jelačiću! Abzug (Abzug (njem.), odstup) Mađari!“ Optužnica u povodu spomenutog događaja obuhvatila je 28 studenata (Stjepan Radić osuđen je najviše, na šest mjeseci zatvora), a svim sudionicima bio je zabranjen nastavak studija u Zagrebu te nastavljaju studij u Beču i Pragu stvarajući kao tzv. napredna omladina zametke buduće tzv. naprednjačke ideologije, dominantne hrvatske političke opcije od 1905. pa sve do kraja Prvoga svjetskog rata, u sklopu vladavine Hrvatsko-srpske koalicije (pobijedila na saborskim izborima 1908., 1910., 1913.), koja je zagovarala hrvatsko-srpsku suradnju, na osnovi Riječke i Zadarske rezolucije (1905.) te ujedinjenje hrvatskih zemalja uz oslonac na Mađare. Vidi o tome opširnije: *Hrvatski djaci pred sudom. Stenografski izvještaj o glavnoj razpravi proti hrvatskim sveučilišnim djacima obdržanoj pred kr. sudbenim stolom u Zagrebu dne 11-16. studenoga 1895.* (Preštampano iz *Obzora*), Zagreb, 1895., pretisak Zagreb, 1995.; Bosiljka Janjatović, „Sudski procesi zagrebačkim studentima u studenom 1895.“, *Historijski zbornik*, 50 (1997), 91.-107.; Ista, „Stjepan Radić, „Progoni, zatvori, suđenja 1888.-1912. godine“, *Povijesni prilozi*, 15 (1996), 93.-135.; Iskra Iveljić, „Od uza Sudbenog stola do turneje po Rusiji. Nepoznata pisma Josipa Henneberga iz 1894.-1897.“, *ČSP*, 40 (2008), br. 2, 587.-624.; Stjepan Matković, *Kroničarski spisi: Ivan Peršić*, Zagreb, 2002. O dolasku na vlast i vladavini Hrvatsko-srpske koalicije vidi: Mirjana Gross, *Vladavina Hrvatsko-srpske koalicije 1906.-1907.*, Beograd, 1960.; Ivan Bulić, „Politika Hrvatsko-srpske koalicije uoči Prvoga svjetskog rata“, *ČSP*, 44 (2012), 2, 415.-453.

⁵⁴ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 27. 10. 1895., 7. 11. 1895., Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu XI – A. Pismo 9. i 10. u Prilozima.

⁵⁵ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 293.-319.

su Mađari, ako su ga željeli zadržati, na mjestu zagrebačkog nadbiskupa trebali pouzdanu osobu, lojalnu intencijama ugarske vlade. Pronašli su je u nadbiskupu Josipu Mihaloviću⁵⁶ te se nakon njegove smrti, kako bi se održala mađarska kontrola nad Zagrebačkom nadbiskupijom, rasplamsala bitka između hrvatskog episkopata i hrvatsko-slavonske Zemaljske vlade, na čelu s banom Khuenom Héderváryjem, kojoj je bio važan politički lojalan nadbiskup, kako bi mogla i nadalje suzbijati političko djelovanje katoličkog svećenstva koje je u velikom broju sudjelovalo u radu oporbenih stranaka.⁵⁷ Kako je vrijeme protjecalo ta je borba bila sve neizvjesnija.

Prepoznavši u vrhbosanskom nadbiskupu Josipu Stadleru hrvatski orijentiranog velikodostojnika, koji će znati braniti hrvatske interese u slučaju njihova ugrožavanja na crkvenom i nacionalnom planu, a ujedno osobu iznimne teološke naobrazbe, iskusnu u obavljanju tako važne funkcije, Strossmayer i Rački predložili su ga kao najprimjerenijeg kandidata za zagrebačkog nadbiskupa. Kasnije izabrani nadbiskup Juraj Posilović bio im prihvatljiv tek u slučaju nužde, ako u Beču ili Rimu dođe do odbacivanja Stadlerove kandidature. Naime, smatrali su ga neodlučnom osobom, bez politički jasno izraženog stava.⁵⁸ Smičiklas je i u ovom pitanju bio dobro obaviješten pa tako javlja biskupu, koji je također imao pouzdane izvore informacija o tome, o „glasinama“ prema kojima bi Stadler gotovo sigurno trebao biti izabran, zatim da je čuo da će se čekanje produžiti za još pola godine i da Mađari predlažu novog kandidata, kaločkog nadbiskupa Belu Majera, ali da su trenutno Posilovićevi izgledi najveći.⁵⁹ Stadlerova kandidatura je na kraju propala, zbog upornog protivljenja Mađara i odluke Beča da im se glede tog pitanja ne suprotstavi, unatoč velikom angažmanu Strossmayera i Račkog u prilog njegovu imenovanju i spremnosti pape Lava XIII. da udovolji njihovim nastojanjima. No, na kraju su mađarska nastojanja oko dovođenja mađarskog ili mađarski orijentiranog kandidata postala sasvim bezizgledna, zbog odlučnog odbacivanja svakog njihovog kandidata od strane Svete Stole, koja je proniknula u političke motive Mađara u pokušajima nametanja njihova kandidata za zagrebačkog nadbiskupa i odlučila da novi nadbiskup mora biti po nacionalnosti Hrvat, odnosno da ne smije biti u proturječju s dominantnim hrvatskim nacionalnim osjećajima svoje pastve. Posilović je, kao kandidat prihvatljiv hrvatskom svećenstvu, episkopatu i javnosti na kra-

⁵⁶ Vidi: Z. Grijak, „O okolnostima upućivanja pisma bosansko-đakovačkog i srijemskog biskupa J. J. Strossmayera zagrebačkom nadbiskupu Josipu Mihaloviću 4. svibnja 1885.“, *Tkalčić*, 8 (2004), 313.

⁵⁷ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 293.

⁵⁸ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 293. – 294.

⁵⁹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 27. 2. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 3. u Prilozima.

ju doista bio imenovan od strane pape Lava XIII, s čim se car i kralj Franjo Josip I. bez prigovora suglasio. Strossmayer i Rački, kao i Stadler, iskazali su zadovoljstvo ovim izborom, jer nisu dvojili u Posilovićevu spremnost za obranu hrvatskih nacionalnih i crkvenih interesa, koji su, kako se najočitije pokazalo upravo na primjeru sedisvakancije Zagrebačke nadbiskupije, često bili najuže povezani. No, za razliku od Stadlera, koji je bio iznimno zadovoljan Posilovićevim izborom, držeći ga pozitivnim okončanjem dugotrajne sedisvakancije Zagrebačke nadbiskupije i izrazom naklonosti Svete Stolice prema hrvatskom narodu, koja ga je tim izborom zaštitila od neopravdanih mađarskih crkvenih presizanja, Strossmayer i Rački svoje su zadovoljstvo očitovali suzdržano, bez naznaka bilo kakvog oduševljenja.⁶⁰

Smičiklas u pismima Strossmayeru ne krije olakšanje što je zagrebački nadbiskup napokon izabran, ali također bez prevelike euforije. Međutim, brani Posilovića pred glasinama da je već sklopio dogovor s vladom te da će zbog toga na kanonička mjesta imenovati neprikladne osobe. Naime, u razgovoru s jednim Posilovićevim prijateljem došao je do saznanja da su te glasine neistinite te da bi upravo imenovanje kanonika moglo biti uzrok prvog konflikta između Khuena Héderváya i novog nadbiskupa, jer je Posilović, prema spomenutim informacijama, kao kriterij za izbor kanonika odlučio postaviti uzoritost svećeničkog života, bez obzira na političku orijentaciju kandidata. Osim toga, prema Smičiklasovu mišljenju, Posilović je bio svjestan okolnosti koje su ga dovele na položaj te se nije osjećao dužnim banu. Smičiklas stoga izražava nadu da će se nadbiskup i dalje držati po strani od politike kako mu vlada ne bi otežala upravljanje nadbiskupijom do te mjere da bi morao tražiti pomoć u višim crkvenim i političkim krugovima.⁶¹ Međutim, Khuenova je vlada ubrzo pokazala da se ne može zadovoljiti ni apolitičnim nadbiskupom Hrvatima te Smičiklas već u sljedećem pismu javlja Strossmayeru da se „sve više pokazuje zlovolja u vladinova radi imenovanja Posilovića“.⁶² Kasnije Smičiklas piše da se nadbiskup oko imenovanja kanonika ipak sporazumio s vladom.⁶³ Posilović se, međutim, unatoč bojaznima Strossmayerova kruga da se neće uspjeti oduprijeti pritiscima vlade, pokazao kao nacionalno osviješten Hrvat, koji je dosljedno zastupao interese svoga naroda i na crkvenom i na političkom planu. Napose se angažirao za ostanak riječke župe u Senjsko–

⁶⁰ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 296. i 319.

⁶¹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 1. 4. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A. Pismo 5. u Prilozima.

⁶² T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 12. 4. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

⁶³ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 19. 11. 1896., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

modruškoj biskupiji, a protiv mađarskih nastojanja da je iz nje izdvoje,⁶⁴ te za opstanak hrvatskog Zavoda sv. Jeronima u Rimu, tijekom njegova preustroja u zavod za višu naobrazbu hrvatskog svećenstva.

Preustroj hrvatskih institucija pod imenom sv. Jeronima u Rimu⁶⁵ bio je stalna briga biskupa Strossmayera, a i Smičiklas se, kao njegov prijatelj i poznanik, bavio tim problemom. Bila je također riječ o pitanju koje je u ono-

⁶⁴ O Posilovićevoj hrvatskoj orijentaciji još u mladenačkoj dobi, za vrijeme studija teologije u Beču vidi: Z. Grijak, „Shvaćanja mladoga Jurja Posilovića o kulturi i politici na temelju njegove korespondencije sa Šimunom Balenovićem 1856.–1861.“, *ČSP*, 30 (1998.), 1, 51.–72. O problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije vidi: Z. Grijak, „Problem odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891.–1913.)“, *ČSP*, 28 (1996.), 3, 303. – 336.; Isti, „Odnos Hrvata prema problemu odvajanja riječke župe od Senjsko-modruške biskupije (1891.–1925.)“, u: *Bernardin Škrivanić i njegovo doba. Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa o Bernardinu Škrivaniću, Rijeka, 7.-9. lipnja 1996.* (ur. Darko Deković), Rijeka, 1997., 61.–93. Kao bivši senjsko-modruški biskup (1876.–1894.) J. Posilović se i nakon izbora za zagrebačkog nadbiskupa (1891.–1914.) kod Svete Stolice energično zauzimao za ostanak riječke župe u sklopu Senjsko-modruške biskupije i u tome je uspio, a protiv nastojanja Mađara za utemeljenjem biskupije u Rijeci, koja bi bila potčinjena nekoj od ugarskih nadbiskupija. Time su ustvari Mađari, nakon stvaranja riječkog *corpus separatuma*, krivotvorenjem Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., težili i na crkvenom planu Rijeku odvojiti od Hrvatske. Do izdvajanja riječke župe iz Senjsko-modruške biskupije i stvaranja Riječke biskupije 1925. došlo je godinu dana nakon uvrštavanja Rijeke u talijanski državni sklop, čime je hrvatski episkopat izgubio svaku mogućnost upliva kod Svete Stolice na odlučivanje o tom važnom crkvenom i političkom pitanju.

⁶⁵ Bratovština *Venerabilis societas confallonorum sclavorum Burghi S. Petri* dobila je 1453. za pontifikata pape Nikole V. crkvu i zemljište, gdje su crkvu nakon obnove posvetili sv. Jeronimu te sagradili gostinjac i bolnicu za prihvrat hodočasnika. Papa Pavao III. potvrdio je pravila 1544. osnovane Kongregacije sv. Jeronima, pritom određivši da institucija mora imati kardinala pokrovitelja. Jedan od njih, Felice Peretti, postavši papa Siksto V. utemeljio je Kaptol i sagradio novu crkvu 1589. Nakon Tridentskog koncila pristupilo se reorganizaciji sličnih nacionalnih institucija u Rimu u zavode za obrazovanje svećenika, ali u slučaju Sv. Jeronima do toga tada nije došlo. Zavod, namijenjen kandidatima za svećenike iz zemalja koje su do tada imale pravo na korištenje gostinjca, hospicija i kaptola, otvorio im je svoja vrata 1793., ali je već 1798. bio zatvoren zbog francuske okupacije Rima. I kasnije ga je čekala slična sudbina te je ponovno bio otvoren u razdobljima od 1863. do 1871. i 1884. do 1901. Potom su Gostinjac i Kaptol napokon bili ukinuti, kako bi se omogućio osnutak Zavoda, ali se institucija tada našla usred tzv. svetojeronimske afere, koja joj je zamalo i presudila. Do još jednog prekida u radu došlo je 1915. godine, zbog izbijanja Prvog svjetskog rata, a nakon ponovnog pokretanja 1924. godine Zavod je radio bez prekida. Vidi: Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 321.–369.; Isti, „Djelovanje dr. Karla Horvata u Zavodu sv. Jeronima u Rimu“, *Croatica Christiana Periodica*, 50 (2002.), 135.–156.; Jure Bogdan, „Uvod“, u: *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901 - 2002)*, *Zbornik u prigodi stoljetnice Papinskoga hrvatskog zavoda svetog Jeronima*, Rim, 2001., 9.–10.; A. Šuljak, „Biskup Josip Juraj Strossmayer i Zavod sv. Jeronima u Rimu“, u *Međunarodni znanstveni skup Josip Juraj Strossmayer povodom 190. obljetnice rođenja i 100. obljetnice smrti*, Zagreb, 2006., 312. Zoran Grijak, Stjepan Čosić, *Figure politike. Robert William Seton-Watson i Lujo Vojnović*, Zagreb, 2012., 52.–65.

vremenom kontekstu, podjednako kao u slučaju sedisvakancije zagrebačke nadbiskupije i pokušaju izdvajanja riječke župe iz Senjsko-modruške biskupije, uvelike nadilazilo crkvene okvire, odnosno bilo u najizravnijem smislu povezano s hrvatskim nacionalnim interesima i aspiracijama.⁶⁶

Strossmayer je, zahvaljujući ponajprije F. Račkome, bio dobro upoznat s teškim stanjem u Gostinju u Kaptolu sv. Jeronima već od prvog službenog posjeta Rimu 1859. godine.⁶⁷ Zauzeo se za preustroj svetojeronimskih institucija i osnivanje zavoda za svećenike koji su već završili teološki studij i žele se usavršavati.⁶⁸ S druge strane, austrougarska vlada pokušavala je ove ustanove staviti pod svoj nadzor, zbog suzbijanja mogućih nacionalnih tendencija, te se zalagala za utemeljenje zavoda za mlade svećenike, što je hrvatski episkopat odlučno odbijao, jer su na području Hrvatske, Slavonije i Dalmacije te Bosne

⁶⁶ Uzme li se u obzir činjenica da se područje sedamnaest dijeceza, koje se navodi u breveu *Slavorum gentem*, protezalo uglavnom na prostoru koji su hrvatske političke stranke u državnopravnom smislu smatrale hrvatskim, davanje hrvatskog naziva Zavodu sv. Jeronima bilo je shvaćeno kao afirmacija ideje o cjelovitosti hrvatskih zemalja i to na inozemnom planu te stoga kao iznimno važno. To je, međutim, proturiječilo ne samo interesima Srbije i Crne Gore, koje su, povodeći se za velikosrpskim težnjama, svojatale dio hrvatskih zemalja, nego i interesima Austrije i Ugarske, a posebice Ugarske, koja je zagovarala ukidanje Zavoda sv. Jeronima i upućivanje hrvatskih svećenika u Zavod Germanico-Hungaricum. Naime, austrijska i ugarska vlada nikada nisu bile spremne na ukidanje dualističkog sustava ili njegovu modifikaciju u subdualističkom smislu, što je bila pretpostavka stvaranja hrvatske državne cjeline u sklopu Monarhije te su svaku afirmaciju takvih nastojanja, koju su prepoznale i u promjeni naziva Zavoda sv. Jeronima u Hrvatski, nastojale osujetiti ili je barem staviti pod kontrolu.

⁶⁷ Osim teške financijske situacije, problem su bile i osobe neprikladne za kanonička zvanja, naročito na nacionalnoj osnovi (nehrvat je mogao postati kanonik samo pomoću dispense od strane svoga ordinarija da se ne mora očitovati o nacionalnoj pripadnosti, što je poticalo razdor među kanonicima), a ideja o otvaranju kolegija za mlade svećenike iz zemlje nije se ostvarila u duljem razdoblju. Nakon što je za Kaptol utemeljio zakladu od 20 000 forinti, Strossmayer je stvorio uvjete za konkretniji utjecaj na prilike u svetojeronimskim institucijama te je odmah postrožio kriterije za izbor u red kanonika Kaptola. Vidi: A. Šuljak, „Biskup J. J. Strossmayer“, u: *Međunarodni znanstveni skup*, 313. O općenito lošim odnosima među svetojeronimskim kanonicima kao važnom uzroku lošeg funkcioniranja svetojeronimskog Kaptola svjedoči pismo dubrovačkog biskupa Josipa Grgura Marčelića vrhbosanskom nadbiskupu Josipu Stadleru iz Rima, gdje se 1895. nalazio u pohodu *ad limina*: „Stanovao sam kod sv. Jeronima tako sam imao prigode neke stvari vidjeti. Stanje tog našeg zavoda je uprav loše, u kapitolu je još gore. Između kanonika je takav razdor da je baš grozno i pomisliti na to. Bio sam kod Nj. Uzor. Kard. Protektora Vannutellija sada visitatora i on mi se je strašno tužio da ne zna uprav što učiniti nemajući kome povjeriti upravu „administrativnu upravu“. Daisto i znam Mons. Crnčića, koji je pak dobar u svojem načinu djelovanja i [ali] bez ikakve energije, baš se nezna što bi se učinilo, [jer] su medju se strašno zavadjeni „baš nebih ni znao tko je najviše kriv“. Vašoj Preuzvišenosti, stalan sam, da su stvari još bolje poznate neg meni. (...)“ Arhiv Dubrovačke biskupije, Naziv fonda: Biskupija dubrovačka, Serija 20, Spisi dubrovačkih biskupa, Potserija 1, Presidali – Atti riservati, 1893.-1899. (dalje: ABD, FBD, s. 20, Presidiali – Atti riservati), Br. 27. res. 1895.

⁶⁸ Slavko Kovačić, „Hrvatski zavod u Rimu prije 1901.“, u: *Papinski hrvatski zavod*, 37.; A. Šuljak, „Biskup J. J. Strossmayer“, 316.

i Hercegovine već postojali bogoslovni fakulteti za formiranje svećeničkog podmlatka te ih stoga nije bilo potrebno dodatno stvarati u inozemstvu.⁶⁹

Koliko je preustroj Zavoda sv. Jeronima bio kompliciran i dugotrajan razvidno je iz slučaja Antona Frankija. Naime, nakon što je propalo imenovanje sarajevskog kanonika Andrije Jagatića za prvog rektora reformiranog kolegija, kojega je upravo Strossmayer predložio, kao novi kandidat pojavio se Anton Franki.⁷⁰ Smičiklas, koji ga, kao i ostale političke istomišljenike, u svojim pismima naziva „prijateljem“, nije ispuštao iz vida njegov slučaj. Strossmayer je i u ovo imenovanje uložio velik trud, ali ni do njega na kraju nije došlo. Budući da je zbog političkih razloga ostao bez izvora prihoda, Franki je bio prisiljen privremeno prihvatiti upravljanje župom u svom rodnom mjestu Omišlju, očito gubeći nadu u skoro rješenje prilika u Rimu. To je Smičiklasa prilično razljutilo, na što mu je Franki odgovorio pismom (koje je Smičiklas odmah proslijedio Strossmayeru) moleći ga da ponovno pokuša svojim utjecajem u Rimu nešto učiniti, iako je već po tom pitanju nebrojeno puta pisao u Rim. Stoga Smičiklas pesimistično zaključuje „da je stvar glede našega zavoda na najgorem putu, ako oni svaki mig diplomacije smatraju za zapovijed.“⁷¹ Diplomatske trzavice između Rima, Beča i Budimpešte, koje ponovno dovode do zastoja oko preuređenja Zavoda, očito su mu postale previše zamorne. Požurivanju rješenja vjerojatno je odmogla i situacija oko izbora novog zagrebačkog nadbiskupa,⁷² pa tako Frankija u kolovozu 1894. Smičiklas susreće u Opatiji, još uvijek kao svećenika u Omišlju, čekajući imenovanje u Zagrebu, kako bi dobio zadovoljštinu.⁷³ No, godinu dana kasnije Smičiklas se ponovno obraća Strossmayeru moleći ga da pomogne Frankiju, koji čeka neizvjesno imenovanje u Rimu, a u nezgodnoj je financijskoj situaciji s obzirom da se mora brinuti o majci i nećacima siročadi. Stoga ga moli da mu pronađe neku župu kao privremeno rješenje.⁷⁴

Nakon toga došlo je do višegodišnjeg zastoja u vezi Zavoda. Godine 1897. nadbiskup Stadler preuzeo je inicijativu među hrvatskim episkopatom

⁶⁹ A. Šuljak, „Biskup J. J. Strossmayer“, 311. i 316.; Slavko Kovačić, „Zavod sv. Jeronima od 1901. do 1915.“, u: *Papinski hrvatski zavod*, 100.–101.

⁷⁰ Z. Grijak, *Politička djelatnost vrbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera*, 327.; S. Kovačić, „Zavod“, 103.; T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 6. ožujak 1897., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

⁷¹ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 5. 9. 1889., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A. Pismo 1. u Prilozima.

⁷² S. Kovačić, „Zavod“, 103.

⁷³ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 28. 8. 1894., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A. Pismo 7. u Prilozima.

⁷⁴ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 5. 4. 1895., Ostavština J. J. Strossmayera, AHAZU XI – A.

glede tog pitanja. Naime, on je, boraveći na otoku Lokrumu, gdje se liječio od problema prouzročenih astmom, sastajući se s dubrovačkim biskupom Josipom Grgurom Marčelićem, kotorskim Franom Uccellinijem i barskim nadbiskupom fra Šimunom Milinovićem, zajedno s njima sastavio nacrt spomenice o preustroju svetojeronimskih ustanova. U dokumentu je između ostalog predloženo ukidanje kaptola i gostinjca, a osnivanje kolegija za svećenike, kao veze južnih Slavena obaju obreda i Svete Stolice. Spomenica je zatim upućena na odobrenje ostalim hrvatskim (nad)biskupima.⁷⁵

Činilo se da je preustroj Zavoda sv. Jeronima napokon dobio svoj sretan epilog 1. kolovoza 1901., kada je Josip Pazman, kojem je bilo namijenjeno rektorsko mjesto u kolegiju, obavijestio hrvatsku javnost o papinom breveu *Slavorum gentem*, kojim su gostinjac i kaptol bili ukinuti, a umjesto njih je osnovan *Collegium Hieronymianum pro croatica gente in Urbe*. Određeno je da kolegij bude namijenjen svećenicima hrvatskog podrijetla koji u Rimu žele studirati više studije, a što se točno odnosilo na biskupije zadarske, zagrebačke i vrhbosanske metropolije te krčku, tršćansku i porečku biskupiju i barsku

⁷⁵ Vidi: ABD, FBD, S. 20, Presidiali – Atti riservati, 1893.-1899., Br. 30/97. res. Lokrumski prijedlozi, 21. III. 1897. (latinski original i hrvatski prijepis). Usp. Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 329.-331.; S. Kovačić, „Zavod“, 107. -108. Na originalu Lokrumskih prijedloga iz Arhiva Dubrovačke biskupije nalazi se dopisana zabilješka austrijskog namjesnika za Dalmaciju Davida von Rhonfelda s tim u vezi, kao stajalište Namjesništva. Zabilješka odražava nezadovoljstvo Namjesništva time što se svetojeronimsko pitanje ne rješava uz oslonac na Namjesništvo te s tim povezanu želju da dubrovački biskup, za kojega je namjesnik David ustvrdio da ga vrlo cijeni, odustane od prizivanja strane sile (sic!), što se nedvojbeno odnosilo na Kraljevinu Italiju, jer su austrijske vlasti držale da će se Sveta Stolica u svetojeronimskom pitanju, pod snažnim pritiskom talijanskih vlasti, koje su vrlo pristrano djelovale u svetojeronimskom sporu, i općenito talijanske politike, prikloniti interesima Kraljevine Italije. To se, međutim, nije dogodilo, jer je Sveta Stolica u okviru postojećih mogućnosti dosljedno štitila prava hrvatskog svećenstva na Zavod. Nadalje, u Rhonfeldovoj zabilješci tvrdi se da se Vlada (austrijsko Namjesništvo) načelno trudi održavati dobru slogu s visokim crkvenim dostojanstvenicima i biti uvijek pripravna, ovisno o mogućnostima, ispuniti njihove želje, a da se ne može pohvaliti jednakom susretljivošću s njihove strane: „doch muss ich mir die Bemerkung beizufügen, dass ich es vorgezogen hätte, wenn der vor mir so hoch verehrte Bischof von Ragusa die Berufung fremder Intervention unterlassen haben würde. Die Regierung ist prinzipiell bemüht, das beste Einvernehmen mit den hohen Würdenträger der Kirche zu pflegen und stets bereit, deren Wünsche nach Tunlichkeit zu erfüllen, ohne sich jedoch eines gleichen Entgegenkommens seitens der Bischöfe rühmen zu können. 3/4. 97.“ (njemački, pisana gotica). Zabilješka austrijskog namjesnika za Dalmaciju Davida von Rhonfelda iznimno je važna jer svjedoči da je austrijsko Namjesništvo za Dalmaciju potcjenjivalo spremnost Svete Stolice na odlučnije držanje prema Kraljevini Italiji glede Zavoda sv. Jeronima, što nije moglo biti izolirano od općeg austrijskog pogleda na to pitanje. Nadalje, ona svjedoči da su austrijske vlasti u Dalmaciji očekivale da će se katolički episkopat prikloniti interesima Vlade, čime bi se dovela u proturječje njegova lojalnost kao austrijskih državljana i podanika s lojalnošću koju je bio dužan iskazivati u odnosu na Svetu Stolicu.

nadbiskupiju.⁷⁶ U trenutku kada se činilo da je cilj napokon postignut, izbila je afera koja je zamalo posve uništila Zavod. Naime, nakon brevea *Slavorum gentem* izbila je diplomatska afera oko imena preustrojenog zavoda, iza koje su se krile pretenzije stranih država na stjecanje prava na upravljanje Zavodom, koja je ubrzo poprimila međunarodne razmjere.

Nakon prosvjednih članaka u talijanskom tisku, skupina iredentista na čelu s novinarom Titom Alačevićem upala je 29. kolovoza 1901. u prostorije Zavoda, zaposjela ga i zatočila rektora Pazmana. Grupa je uputila brzojave talijanskoj vladi i crnogorskom knezu tražeći da zaštite interese dalmatinskih Talijana, odnosno Srba, a zatim su na zgradu Zavoda izvjesili talijansku zastavu.⁷⁷ Talijanska vlada stavila je ustanovu pod privremenu upravu talijanske države, tvrdeći da je preuređenjem nastala nova ustanova koja ne podliježe Zakonu o garancijama iz 1870. godine, koji je štitio prava crkvenih institucija na području grada Rima i rimskih suburbikalnih biskupija. Austrougarska se vlada energično usprotivila takvom pravnom tumačenju. Unatoč činjenici da je držanje talijanskih sudbenih instanci u svetojeronimskom pitanju ubrzo naišlo i na sveopću kritiku europske pravne struke, talijanske sudbene vlasti, izložene snažnom pritisku talijanske vlade, ustrajale su u tumačenju da je promjenom naziva svetojeronimskog Zavoda nastala nova ustanova koju ne štiti Zakon o garancijama iz 1870. Situacija se dodatno zakomplicirala dolaskom barskog nadbiskupa Šimuna Milinovića i vršitelja dužnosti crnogorskog ministra pravde Luja Vojnovića u Rim 12. studenoga 1901.⁷⁸ Na audijencijama kod državnog tajnika Svete Stolice kardinala Mariana Rampolle del Tindaro i pape Lava XIII., a potom i promemorijom, zatražili su da se Srbima katolicima potvrdi pravo na Zavod na način da se u njegov naziv uz *pro croatica gente* doda *et pro serbica gente*, što bi crnogorskom knezu omogućilo utjecaj na upravljanje Zavodom i isticanje posebnih uvjeta glede naobrazbe svećenika iz Barske nadbiskupije u Zavodu. Pozadina ovih zahtjeva bilo je promicanje velikosrpske ideje od strane crnogorskog kneza Nikole I. Petrovića u njezinoj crnogorskoj inačici, u sklopu koje su Hrvati i Albanci katolici u Barskoj nadbiskupiji proglašeni Srbima katolicima.⁷⁹ Potporu svojim zahtjevima Crna Gora našla je kod Francuske i Rusije, suparnika Austro-Ugarske Monarhije,

⁷⁶ Vidi: ABD, FBD, S. 20, Presidiali – Atti riservati, 1893.-1899., Br. 30/97. res. Lokrumski prijedlozi, 21. III. 1897. (latinski original i hrvatski prijepis). Usp. Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 329.-331.; S. Kovačić, „Zavod“, 110.-111.

⁷⁷ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 338.; S. Kovačić, „Zavod“, 112.

⁷⁸ Vidi: Z. Grijak, „Barski nadbiskup Šimun Milinović (1880. – 1910.) i svetojeronimska afera“, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri/Crnogorsko – hrvatski dodiri: Identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja: zbornik radova* (dalje: „Barski nadbiskup“), Zagreb, 2009., 495.

⁷⁹ Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 496. i 504.

što je na kraju natjeralo Austro–Ugarsku i Svetu Stolicu da postignu kompromisno rješenje. To je značilo povratak starog, ilirskog imena zavoda.⁸⁰

Hrvatski je episkopat vrlo burno reagirao na novonastali problem, a zagrebački nadbiskup Posilović sazvao je sastanak radi rasprave o tome kakva bi promjena nedavno prihvaćenog hrvatskog naziva bila najprihvatljivija, odnosno u najvećoj mjeri štitila hrvatske crkvene i nacionalne interese. U raspravi je sudjelovao i Tadija Smičiklas. Prije zauzimanja bilo kakvih konkretnijih stajališta s tim u vezi trebali su se razmotriti prijedlozi koje je hrvatskom episkopatu sugerirala Sveta Stolica. Naime, kardinal Rampolla je, upoznavajući hrvatski episkopat s činjenicom da se crnogorsko izaslanstvo u Rimu odlučno protivi hrvatskom nazivu zavoda, a zatim upozorivši da se hrvatsko ime ne može nametnuti onima koji ga ne žele, predložio hrvatskim (nad)biskupima 16. prosinca 1901. izbor između dviju formulacija: *Collegium Hieronyminianum pro catholicis Slavis meridionalibus* ili *Collegium Hieronyminianum pro gente serbo-croatica*. Za razliku od ostalih hrvatskih (nad)biskupa koji su odlučno odbacili oba prijedloga, nadbiskup Stadler je, uvidjevši da nije moguće zadržati naslov propisan breveom *Slavorum gentem*, predložio kompromisno rješenje, da se u naslov Zavoda, uz odrednicu *pro croatica gente*, unese formulacija *et pro serbis catholicis archidioecesis antibarensis*, koji bi očuvao hrvatsko ime zavoda, ali i udovoljio crnogorskim zahtjevima, ograničavajući, međutim, pravo Srba katolika na Zavod sv. Jeronima samo na Barsku nadbiskupiju.⁸¹ Naravno, Stadler je pri tome uzimao u obzir činjenicu da su Srbi katolici s područja Barske nadbiskupije ustvari artificijelan fenomen, jer se radilo uglavnom o katolicima Albancima te dijelom Hrvatima. Na to da je riječ poglavito o katolicima Albancima, kao opće poznatoj činjenici, austrougarski vicekonzul u Baru obavijestio austrougarskog ministra vanjskih poslova Agenora Goluchowskog 30. studenog 1901., dakle osamnaest dana nakon dolaska crnogorskog izaslanstva u Rim, što je bilo iznimno važno za postupanje austrougarske diplomacije u tom pitanju. Pritom je ustvrdio da je dolazak crnogorskog izaslanstva u diplomatskom smislu dobro insceniran (*mit viel (...) Technik inscenierte Entsendung*).⁸² Budući da je o artificijelnosti fenomena Srba katolika u Barskoj nadbiskupiji pisao i europski tisak, i europska javnost bila je upoznata s političkom pozadinom iskrivljavanja činjenica o etničkom podrijetlu katolika Barske nadbiskupije, odnosno sa stvarnim u osnovi političkim motivima angažmana kneza Nikole u svetojeronimskom pitanju.⁸³ To, međutim, nije moglo bitnije utjecati na odlučivanje Svete Stolice tijekom svetojeronimske afere, budući da je ona pod svaku cijenu nastojala

⁸⁰ Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 508.; Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 346.

⁸¹ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 347.

⁸² *Isto*, 344.

⁸³ Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 498.-499.

održati konkordat s Crnom Gorom iz 1886., jedini koji je uopće uspjela sklopiti s nekom pravoslavnom državom, a snažna diplomatska potpora Francuske i Rusije Crnoj Gori također se nije mogla zanemariti, jer bi se njezino ignoriranje negativno odrazilo na ionako težak položaj Katoličke crkve u tim zemljama.⁸⁴

Nadbiskup Stadler, međutim, nije bio jedini koji se zauzimao za kompromisnu formulaciju kojom bi se u naziv zavoda uvrstili Srbi katolici Barske

⁸⁴ Posebice je bila složena aktualna situacija u odnosima između Svete Stolice i Francuske. Naime, 1901., u vrijeme izbijanja svetojeronimske afere, liberalnim idejama poticane vlasti francuske Treće Republike (ministarstvo Waldec-Rousseau, 1899.-1902.), težeći povećati kontrolu nad djelovanjem Katoličke crkve, poduzele su represivne mjere prema isusovcima, benediktincima, karmelićanima te drugim katoličkim redovima, a 1904. donesen je novi zakon o vjerskim kongregacijama. Obustavljen je rad 10.000 škola kojima je upravljala Crkva (1904.). Članovi redovničkih zajednica i kongregacija u strahu od progona napuštaju Francusku. Godine 1905. francuska vlada (ministarstvo Émilea Combesa, 1902.-1905.) je, proglasivši odvajanje Crkve od države, otkazala provedbu konkordata sa Svetom Stolicom, a 1906. konfiscirana je crkvena imovina. Sveta Stolica nije htjela udovoljiti zahtjevima francuskih vlasti kojima se presizalo u crkvenu domenu, napose njihovu inzistiranju da država kontrolira biskupska imenovanja, zbog čega su neke (nad)biskupije godinama bile vakantne. O zaoštavanju odnosa između Francuske i Svete Stolice krajem 19. i početkom 20. stoljeća vidi: Alexander Sedgwick, *The Third French Republic, 1870-1914*, New York, 1968., IV poglavlje: „The politics of Radicalism 1899-1914. The second anticlerical Campaign“, 70.-90.; Hubert Jedin, *Velika povijest crkve*, sv. VI., Zagreb, 1981., 95.-105. U Ruskom Carstvu položaj Katoličke crkve bio je također vrlo težak. Poslije poljskog ustanka 1863./1864 i uvođenja ruskog jezika u nastavu i bogoslužje 1869.-1877. izbio je sukob sa Svetom Stolicom. Papa Lav XIII. pokušao je najavom svoje intronizacije 20. prosinca 1878. caru Aleksandru II. (1855.-1881.) ublažiti napete odnose i obnoviti diplomatske odnose prekinute proglašenjem kneza Leona Urusova, ruskog diplomatskog agenta u Vatikanu, personom ingratom. Odnosi se popravljaju kada je Lav XIII. opunomoćio bečkog nuncija Lodovica Jacobinija da vodi pregovore, koji su 31. listopada 1881. doveli do provizornog dogovora (Jacobini je u međuvremenu postao državni tajnik Svete Stolice), a 24. prosinca 1882. postignut je dogovor. No, odredba o intenzivnijem studiju ruskoga jezika, povijesti i književnosti u crkvenim obrazovnim ustanovama i izostanak razgovora o spornim pitanjima potlačenih unijata dovode do novih sukoba. Tome se pridružilo i to da je nadprokuror Ruske pravoslavne crkve (dalje: RPC) u međuvremenu postao Konstantin Petrovič Pobedonoscev (1880.-1905.), koji nije prikrivao antipatije prema sporazumu sa Svetom Stolicom, prikazujući ga kao opasnost za opstanak ruske države. Kao odgojitelj Aleksandra III., koji je zavladao nakon umorstva Aleksandra II., bio je vrlo utjecajan te nastojao riješiti unutarnju krizu u državi učvršćivanjem položaja RPC te borbom protiv liberalnih reformi. Diplomatski odnosi između Ruskog Carstva i Svete Stolice ponovno su prekinuti zbog državne represije protiv unijata, zahtjeva da se propovjedi i vjeronauk održavaju na ruskom jeziku i odredaba iz siječnja 1885. o namještanju svećenika, koji su smjeli vršiti svoju službu tek nakon potvrde nadležnih državnih vlasti. Odnosi su uspostavljeni tek 1887./1888., a 1894. papa Lav XIII. imenovao je nove biskupe za Rusiju. Godine 1900. car je dopustio izgradnju katoličke crkve u Petrogradu, ali nije udovoljio papinim nastojanjima za otvaranjem nuncijature. Vidi opširnije: Hubert Jedin, *Velika povijest crkve*, sv. VI., Zagreb, 1981., 161.-163. Navedeni podaci svjedoče da su francuska i ruska diplomacija iskoristile tzv. svetojeronimsku aferu za pritisak na Svetu Stolicu te da, s obzirom na težak položaj Katoličke crkve u Francuskoj i Rusiji, Sveta Stolica nije mogla ignorirati njihovu potporu Crnoj Gori i zauzeti u svetojeronimskom pitanju beskompromisno stajalište.

nadbiskupije. Naime, za gotovo identično rješenje zauzeo se T. Smičiklas, na spomenutom savjetovanju kod nadbiskupa Posilovića potkraj prosinca 1901., ustvrdivši da je, poslije sasvim nedvosmislenog očitovanja kardinala Rampolle da naziv *pro croatica gente* ne može ostati, najprihvatljiviji naziv *Pro gente croatica et Serbis archidioecesis Antibarensis*. O pojedinostima svoje inicijative Smičiklas je detaljno izvijestio biskupa Strossmayera. Ocjenjujući ulogu crnogorskog kneza u svetojeronimskom sporu ustvrdio je da upravo politički motivi njegova uplitanja u sukob govore protiv prihvaćanja srpsko-hrvatskog naziva, koji je predložio kardinal Rampolla, jer bi to postupno dovelo do gubitka hrvatskog imena u nazivu Zavoda. Naziv *Slavorum meridionalium* držao je preširokim za zavod na koji najveće pravo imaju Hrvati katolici.⁸⁵ Na kraju pisma ukratko se osvrnuo na ulogu svoga bliskog prijatelja barskog nadbiskupa Šime Milinovića u svetojeronimskoj aferi, izražavajući žaljenje što je, zahvaljujući nedoraslosti teškoj situaciji, pridonio afirmaciji crnogorskih zahtjeva.⁸⁶ No, Milinović se doista našao u vrlo delikatnoj situaciji, budući da je crnogorski knez izvršio velik pritisak na njega, a on je, da bi se održao na položaju i sačuvao teško stečeni konkordat između Crne Gore i Rima, morao popustiti.⁸⁷

O shvaćanju Milinovićeve uloge u svetojeronimskoj aferi u krugovima hrvatskog katoličkog episkopata i svećenika najzornije svjedoče riječi iz Rima prognanog upravitelja svetojeronimskog zavoda J. Pazmana: „Što se samog zavoda tiče, to su iz Rima stigle žalosne vijesti. Preuzv. G. arcibiskup barski otpjevao je zavodu ‘Circumderunt me’. Poslao mi je prošlog mjeseca pismo, koje u prepisu šaljem Vašoj Preuzvišenosti, da se uvjeri, kakovu nam je kašu knjaz skuhao, i da su sva ona tužna nagađanja o misiji crnogorskoj živa istina.”⁸⁸

Posljednje godine svoga života barski je nadbiskup ubirao gorke plodove svoga angažmana u svetojeronimskoj aferi, prezren i izoliran od strane ostalih hrvatskih (nad)biskupa. O njegovu ogorčenju zbog izopćenosti u kojoj se našao svjedoče pisma koja je 1903. napisao T. Smičiklasu, koji je bio među rijetkim ličnostima iz hrvatskog javnog života koje su s njim i nadalje ostale u prijateljskim odnosima. U pismu iz siječnja 1903. Milinović piše: „Čitam pozornost što se tamo u našoj nevoljnoj Hrvatskoj zbiva. (...) Ja nesmim tamo nikoga pozdraviti. Pisao sam još mjeseca studenoga Društvu S. Jeronima (hr-

⁸⁵ Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 347.-348.

⁸⁶ T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 30. 12. 1901., Ostavština J. J. Strossmayera, AHA-ZU XI – A. Pismo 11. u Prilozima. Usp. Z. Grijak, *Politička djelatnost*, 348.

⁸⁷ Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 514.

⁸⁸ J. Pazman – J. J. Strossmayeru, s. d., s. I. AHAZU, OJS, XI A/Paz. Jo. 5. *Circumdederunt me*, (lat.), dio pogrebnog psalma u katoličkom ukopnom obredu koji glasi: *Circumdederunt me dolores mortis (Zahvatiše (okružise, opkoliše) me bolovi smrti)*.

vatskom književnom društvu, osnovanom 1868., o. a.), da mi pošalju knjige, pošto sam član, ali nisam primio ništa.⁸⁹ Budući da mu ni Smičiklas nije mjesecima odgovorio na pismo, Milinović je pomislio da ga je i on odbacio. Kada je početkom srpnja napokon primio Smičiklasov pozdrav, napisao mu je pismo puno gorčine zbog situacije u kojoj se našao: „Ne bih se usudio da ti pišem, da mi ne bude naš vrli General Tomićić priobćio tvoj pozdrav (...). Na me sve graknulo (...) kao da sam izdao i upropastio Hrvatsku. Dok su strasti i nepromišljanja razmahana, svako moje opravdanje bilo bi uzaludno, za to i šutim. Osviedočen sam pak da će vrieme sve to izravnati, i razbor će uviditi da sam ja mojim ponašanjem možda više Hrvatstvu koristovao, nego mnogi koji se tiem rado hvastaju. (...) U istinu Hrvati nisu znali shvatiti moj položaj niti moje zvanje, a u mojoj duši imam utišenje, da sam mojim slabim silam činio koliko sam mogao na uhar Hrvata i Srba.“⁹⁰

Smičiklasa se vrlo teško dojmila činjenica da se njegov dugogodišnji prijatelj pokazao nedoraslim situaciji i da je pristao u Rimu zagovarati interese Crne Gore, protivne hrvatskim nacionalnim i crkvenim interesima. Pred Strossmayerom ga je, međutim, nastojao opravdati naivnošću i nesposobnošću snalaženja u imalo zahtjevnijim situacijama. Za L. Vojnovića nije nalazio nikakvo opravdanje, jer je bilo očevidno da ovaj zastupa Crnu Goru u svetojeronimskom pitanju iz osobnog političkog osvjedočenja.⁹¹ Kao primas Srbije i katolički metropolit u zemlji čiji je pravoslavni vladar svoje podanike katolike proglasio Srbima, nadbiskup Milinović, međutim, od samoga početka nije imao mogućnosti samostalnijeg djelovanja u svetojeronimskom pitanju, posebice u izaslanstvu kojim je dominirao prosrpski raspoloženi Lujo Vojnović. Sveukupna situacija upućivala ga je da se zalaže za Srbe katolike svoje nadbiskupije, a time je pomagao nastojanja kneza Nikole za “srbizacijom” Zavoda. Svoju političku instrumentalizaciju Milinović je mogao izbjeći jedino odbijanjem da postane član crnogorskog izaslanstva, no time bi izazvao bijes kneza, ugrozio konkordat iz 1886. i učinio neodrživim svoj položaj na barskoj nadbiskupskoj stolici. Svjestan političkih motiva uključivanja kneza Nikole u svetojeronimsko pitanje Milinović je, prije nego što je bio odveden na Cetinje, gdje je popustio pred pritiskom kneza i počeo zagovarati crnogorsko-srpske interese, od Svete Stolice tražio da prekine konkordat s Crnom Gorom i na taj joj način istragne iz ruku instrument ucjene. Sveta Stolica, me-

⁸⁹ Š. Milinović - T. Smičiklasu, Bar, 30. I. 1903. AHAZU, Ostavština T. Smičiklasa (dalje: OTS), XV 45 A/Milin. 19. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 513.-514.

⁹⁰ Š. Milinović - T. Smičiklasu, Bar, 10. VII. 1903. AHAZU, OTS, XV 45 A/Milin. 14. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 514.

⁹¹ “Naš Šime jadni samo je njegovo oruđe (crnogorskog kneza Nikole, op. a.). To je meni žao napisati, ali ja mu ne mogu pomoći. Za ista teže prilike on je nesposoban, naš dobri prijatelj. O Luji Vojnoviću neću niti da govorim”. T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 30. XII. 1901. AHAZU, OJS, XI A/Smi. Ta. 90. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 514.

đutim, nije udovoljila njegovu zahtjevu, nego mu je uputila poziv da dođe u Rim. U međuvremenu ga je knez pozvao u Nikšić, gdje je prosvjedovao protiv napada službenog *Crnogorskog glasnika*, zbog optužbi protiv Svete Stolice, preuzetih iz novosadskog *Branika*. Glede naziva svetojeronimskog Zavoda Milinović je knezu predložio da u Rimu zatraži da se uz hrvatski naziv dometne – *pro catholicis Serbis Archidioecesis Antibarensis* - što je bio i Stadlerov i Smičiklasov prijedlog, nakon odlučne izjave kardinala Rampolle da se naziv *pro croatica gente*, zbog crnogorskog protivljenja, ne može zadržati. To je navodno kneza sasvim zadovoljilo, ali se kasnije predomislio, te zahtijevao da se odustane od navođenja Srba katolika Barske nadbiskupije i u naslov uz hrvatsko dometne i srpsko ime kao opće – *pro croatica et serbica gente*. To je bila formulacija protiv koje se, zbog njezine očevidne velikosrpske tendencije, očitovao T. Smičiklas u pismu Strossmayeru.⁹² Milinović je uvidio velikosrpsku komponentu ovoga kneževog zahtjeva, unatoč tome što je ovaj to pokušao prikriti, tvrdeći da bi unošenje srpskog imena u naziv Zavoda pridonijelo zbližavanju Hrvata i Srba.⁹³ Milinović je priopćio Smičiklasu i podatke koji potkrepljuju ranije spomenute pretpostavke dubrovačkog biskupa Marčelića, da je u stvaranju crnogorskog izaslanstva i njegovom upućivanju u Rim preko svojih diplomatskih predstavnika na Cetinju sudjelovala ruska vlada, težeći time preko Crne Gore osnažiti svoj utjecaj na Balkanu: “(...) Onda su po predlogu ruskog ministra Vlasova (ruski ministar rezident na Cetinju 1901./1902. godine, op. a.) odredili da sa mnom pojde Vojnović (...).”⁹⁴ Iz Milinovićevih kasnijih pisama Smičiklasu jasno proizlazi da nije bio dovoljno snažan da sačuva autonomnu poziciju u odnosu na svjetovnu vlast. Pristajanjem na ulazak u crnogorsko izaslanstvo postao je suodgovoran za sve što se kasnije dogodilo, ali, čini se, toga nije bio dovoljno svjestan. U zauzimanju autonomne pozicije u odnosu na crnogorske vlasti omelo ga je i njegovo kasnije uvjerenje, koje je također priopćio Smičiklasu, da će u svetojeronimskom pitanju moći uz srpske zastupati i hrvatske interese, premda su oni u ovom slučaju bili oprečni. Svoje osvjedočenje o opravdanosti unošenja srpskog imena u naziv svetojeronimskog Zavoda Milinović je povjerio i biskupu Strossmayeru, pogrešno pretpostavljajući da ovaj dijeli njegovo mišljenje.⁹⁵ Također ga je nagovarao na zauzimanje za jugoslavenski naziv Zavoda:

⁹² “Da je crnogorski knez ovo predložio u ime naše sloge, ja bih bio i za serbo-croata. Ali crnogorski knez u Dalmaciji radi proti Hrvatskoj dokle samo dosiže njegov upliv. Neima sramote, koje njegovi ljudi danomice ne izbacuju na Hrvate.” *Isto*, 515.

⁹³ “Medjutim se dogodilo da velikosrpstvo na[h]rupilo na knjaza i hotilo da pita neka se reče *pro croatica et serbica gente*. Po riječima knjaževim on je mislio da će tim postignut približenje između Hrvata i Srba (...).” Š. Milinović - T. Smičiklasu, Rim, 17. II. 1902. AHAZU, OTS, XV 45 A/Milin. 12.

⁹⁴ *Isto*. Usp. Zoran Grijak, “Barski nadbiskup”, 515.

⁹⁵ Vidi: Š. Milinović - J. J. Strossmayeru, s. d., s. I., AHAZU, OJS, XI A/Mil. Š. 123. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 515.

„(...) jer da ste Vi uvijek to ime Jugoslavenstvo isticali, dajući ga i Akademiji i Sveučilištu.”⁹⁶ Međutim, za Strossmayera je jugoslavenstvo bilo u funkciji afirmacije hrvatstva i Hrvatske kao središta južnoslavenskog okupljanja, pa, budući da je bio svjestan da prihvaćanje južnoslavenskog naziva za svetojeronimski zavod ne bi vodilo k tom cilju, nego prema afirmaciji Srbije kao središta južnoslavenskog povezivanja, nije bio spreman poduprijeti Milinovića, nego je do kraja ustrajao uz naziv *pro croatica gente* i bio nesklon prihvaćanju Stadlerove i Smičiklasove kompromisne formulacije *et pro serbis catholicis archidioecesis antibarensis*.

Na temelju arhivskih izvora vezanih uz svetojeronimsku aferu, a napose Milinovićeve korespondencije nakon svetojeronimske afere, u kojoj je pokušavao opravdati svoje postupke s tim u vezi, te korespondencije L. Vojnovića s crnogorskom vladom, može se zaključiti da je na djelovanje nadbiskupa Milinovića u svetojeronimskom pitanju utjecalo nekoliko okolnosti. Ponajprije, radilo se o snažnom pritisku crnogorskih vlasti da u svetojeronimskom pitanju zauzme prosrpsko stajalište. Tome je uvelike pridonijelo njegovo nastojanje da od Svete Stolice dobije službenu potvrdu naslova primasa Srbije, u čemu na kraju nije uspio, jer mu je naslov primasa priznat samo kao počasni i nije ga smio službeno isticati. Također se trudio sačuvati konkordat između Svete Stolice i Crne Gore. Međutim, na zauzimanje stajališta oprečnih onima hrvatskih crkvenih velikodostojnika, političara i pretežitog dijela hrvatske javnosti navela su ga i njegova osobna politička osvjedočenja. Premda je u pismima Smičiklasu tvrdio da se podjednako trudio zauzeti i za hrvatske i za srpske interese, Milinović je u osnovi morao biti svjestan da je to, zbog njihove velike opreke u ovom slučaju, bilo nemoguće. O tome da je toga ipak bio svjestan svjedoči njegova ranije spomenuta molba Svetoj Stolicu, uoči upućivanja crnogorskog izaslanstva u Rim, da otkáže konkordat i time Crnoj Gori oduzme sredstvo ucjene. Na Milinovićovo držanje tijekom svetojeronimske afere utjecao je, međutim, i njegov snažni animozitet prema Austriji, oblikovan vjerojatno još za njegova boravka u franjevačkom samostanu u Sinju, pod utjecajem ogorčenja austrijskom vladavinom u Dalmaciji. Na to upućuje pismo koje je uputio državnom tajniku kardinalu Rampolli 2. veljače 1902. godine. Pismo započinje optužbama na račun Austrije zbog njezina oponiranja nastojanjima crnogorskih vlasti u svetojeronimskom pitanju – za uvrštavanjem najprije srpskoga, a zatim jugoslavlenskog imena u naziv svetojeronimskog Zavoda – te austrijskih nastojanja za ograničavanjem crnogorskog utjecaja na upravu Zavoda.⁹⁷ Iz nastavka Milinovićeva pisma kardinalu Rampolli može se zaključiti

⁹⁶ Vidi: Š. Milinović - J. J. Strossmayeru, Rim, 1. XII. 1901. AHAZU, OJS, XI A/Mil. Š. 119. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 515.

⁹⁷ “In questo momento era da me Sig. Conte Vojnović riferendomi come l’Austria nuovamente ha imbrogliato l’affare di S. Girolamo mettendo in un fortissimo imbarazzo la S. Sede, manifestando con ciò l’implacabile odio che nutre contro Montenegro e suo Sovrano. Permetterà

da je između crnogorske vlade i Svete Stolice već bio postignut sporazum koji je zadovoljavao Crnu Goru, ali je naknadno energično intervenirala Austrija i navela Svetu Stolicu na odustajanje od postignutog sporazuma. Naime, Milinović ističe da Crna Gora čvrsto i postojano pristaje uz već prihvaćeno rješenje koje pridonosi i samom prestižu Svete Stolice.⁹⁸ Budući da je ovo Milinovićevo pismo nastalo u intervalu između prosinca 1901. i ožujka 1902., u kojem je, zbog protivljenja Svete Stolice, došlo do odustajanja Crne Gore od srpskog naziva i zauzimanja za jugoslavenski, koji joj je Sveta Stolica naknadno bila ponovno predložila, valja pretpostaviti da je Milinović apelirao za umetanje južnoslavenskog imena u naziv Zavoda sv. Jeronima, što je na kraju, zbog energičnog protivljenja austrougarske diplomacije, Sveta Stolica također odbacila. Iznimna je važnost ovog pisma što govori o već postignutom sporazumu između Crne Gore i Svete Stolice, od kojega je Sveta Stolica, nedvojbeno pod pritiskom Austrije, odustala.

No, kada je riječ o odnosu hrvatskih crkvenih velikodostojnika, političara i uopće hrvatske javnosti prema Milinoviću, ovo pismo je također vrijedno jer posvjedočuje da se on ustvari vrlo aktivno zauzimao za srpske interese glede Zavoda sv. Jeronima, odnosno da je u svome djelovanju u Rimu zauzeo stajalište posvema oprečno hrvatskim interesima, što je naknadno bezuspješno pokušavao prikriti, odnosno relativizirati, tvrdeći da se u svetojeronimskom pitanju podjednako zauzimao za hrvatske i srpske interese. Poznata je, naime, činjenica da su pojedini crkveni velikodostojnici u Hrvatskoj, a napose biskup Strossmayer, od povjerljivih osoba u najvišim crkvenim krugovima u Rimu primali važne informacije i to ne samo u ovom pitanju, nego i u drugim važnijim pitanjima vezanim uz hrvatske crkvene interese. Stoga ni pojedinosti o Milinovićevu djelovanju tijekom svetojeronimske afere nisu mogle ostati skri-

V.[ostra] E.[minenza] Ill.ma. che io, qual Arcivescovo cattolico, non intendendo di dare consigli, ma unicamente alcune brevi ed umilissime consiredazioni su tale proposito.” Hrvatski državni arhiv, Obiteljski fond Vojnović (01.781.), Svetojeronimska afera, Kut. 14. AJ. 36., Spisi o pregovorima s Državnim tajništvom Svete Stolice. Službeni dopisi (note) upućeni državnom tajniku Svete Stolice. Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 516.

⁹⁸ „Il Breve «Slavorum gentem» ha giustamente urtato la suscettibilità della gente Serba, e questo non ha inteso incolpare la S. Sede essendo della imparzialità d'essa pienamente persuasa, ma bensì quelli che l'anno malamente consigliata. Onde ottenere la riparazione del tosto fatto, la gente Serba s'è rivalsa al Principe del Montegro, come al suo principale rappresentante, e a quello che tiene buonissimi rapporti coll'istessa S. Sede, nell'intima persuasione, ch'essa sarebbe giusto per tutti. Difatti dopo lunghe trattative si venne a un accomodamento che ugualmente soddisfarà la gente Serba ed il Principe di Montenegro. Con tale accomodamento non si faceva torto ad alcuno, e nemmeno all'Austria alla quale nulla si usurpava, per cui questa non doveva offendersi ne suscitare imbarazzi. Facendo ciò, lo fa evidentemente in odio al Montenegro, e a questo odio la S. Sede non può e non deve cooperare, ma piuttosto deve ottenersi ferma ed irremovibile alla risoluzione già presa, con chè conserverà il proprio prestigio ed un glorioso nome che ha saputo resistere a tutti i baldanzosi assalti dei improbi e forti.” *Isto*.

vene. Osim toga, vijesti o Milinovićevom priklanjanju crnogorsko/srpskim pogledima na svetojeronimsko pitanje prodrle su i u talijanski tisak. U dnevniku *Corriere di Napoli* objavljen je 22. studenoga 1901. intervju novinara C. Lottija s L. Vojnovićem u kojem je Vojnović isključio bilo kakvu mogućnost da se barski nadbiskup slaže s hrvatskim (nad)biskupima u svetojeronimskom pitanju.⁹⁹ U firentinskom dnevniku *La nazione* 17.-18. studenog 1901. analiziraju se motivi koji su Milinovića usmjeravali na dosljedno zastupanje srpskih nacionalnih interesa u vezi s imenom i upravom Zavoda sv. Jeronima u Rimu. Izneseno je stajalište da ga je na potporu zahtjevima crnogorske misije, da se u nazivu i upravi zavoda osigura srpski utjecaj, potaknula ponajprije težnja da se održi na barskoj nadbiskupskoj stolici. Također je istaknuto da je Milinović bio jedan od trojice potpisnika peticije upućene papi, protiv „kroatizacije“ Zavoda sv. Jeronima.¹⁰⁰

Činjenica je, na koju smo već upozorili, da Milinović, nakon pristanka da s L. Vojnovićem krene u Rim, nije imao puno izbora. Pa ipak, morao je biti svjestan da su crnogorski i hrvatski interesi u svetojeronimskom pitanju oprečni i da će svojim angažmanom na crnogorskoj strani izazvati odium u hrvatskim crkvenim i političkim krugovima. Vjerojatno je T. Smičiklas bio barem djelomice u pravu kada je, opravdavajući Milinovića pred Strossmayerom, ustvrdio da Milinović nije bio dorastao složenosti situacije u kojoj se našao. Na njegove postupke svakako su utjecali izoliranost njegova požaja, izloženost raznovrsnim pritiscima i ucjenama crnogorskih vlasti, potpora ruske i francuske diplomacije i dijela papinske Kurije zahtjevima Crne Gore i drugo. Sve to otkriva nam iznimnu kompleksnost situacije u kojoj se našao, ali stvara i širi okvir za oblikovanje potpunijih i objektivnijih historiografskih spoznaja o njegovu djelovanju. Svakako je zanimljiva činjenica da je Milinović, koji je u svojim pismima Smičiklasu priznao velekosrpske motive angažmana kneza Nikole u svetojeronimskom pitanju, kasnije zanemario taj moment i počeo opravdavati njegov angažman navodnim zauzimanjem za onemogućivanje „kroatizacije“ Zavoda sv. Jeronima, na koji osim Hrvata katolika pravo imaju i Srbi katolici, što bi moglo imati i posljedicu da se Crna Gora u međunarodnom kontekstu počne smatrati hrvatskom, premda se ona u nacionalnom pogledu smatra srpskom. Percepcija pak Crne Gore kao u nacionalnom pogledu hrvatske države imala bi prema Milinovićevom tumačenju za posljedicu da ju kakva vlada, pri čemu je očevidno ciljao na Austriju, počne prisvajati. S ovakvom interpretacijom crnogorskog uplitanja u svetojeronimsko pitanje, uz isticanje zauzimanja kneza Nikole za opstanak Zavoda sv. Jeronima i njegovo

⁹⁹ „Il conte Voinovich, escluse che l'arcivescovo di Antivari abbia fatta causa comune coi vescovi croati nella questione di S. Girolamo ed ha fiducia che, data la validità degli argomenti addotti presso il Vaticano, i diritti dei Serbi cattolici saranno rispettati.“ *Corriere di Napoli*, 22. Nov. 1901. Usp. Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 517.

¹⁰⁰ *La nazione* (Firenze), 17.-18. Nov. 1901. Usp. Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 517.

pretvaranje u sredotočje crkvenog pomirenja, Milinović je upoznao biskupa Strossmayera, kojega je takvo neobjektivno i pristrano tumačenje svetojeronimske afere, moglo samo dodatno antagonizirati u odnosu na njega.¹⁰¹ Strossmayer je propustio odgovoriti na ovo Milinovićevo pismo, a zbog njegova sudjelovanja u svetojeronimskoj aferi na crnogorskoj strani od njega se zatim sasvim distancirao.

Svetojeronimska afera završila je 7. ožujka 1902. godine odlukom pape Lava XIII. da se zavodu vrati staro ilirsko ime (*Coll. Sti. Hieronymi Illyricorum*), bez mijenjanja drugih odluka sadržanih u breveu *Slavorum gentem*.¹⁰² Premda je Crna Gora ovim postigla značajan diplomatski uspjeh, a knez Nikola pravo utjecaja na upravu Zavoda, ipak mu nije uspjelo ostvariti glavnu zamisao, da se uvrštavanjem srpskog imena u naziv zavoda, kao ravnopravnog hrvatskom, Kneževina Crna Gora na međunarodnom planu afirmira kao „Pijemont srpstva“, a dinastija Petrović Njegoš potisne Obrenoviće u stjecanju dinastijskog prvenstva. Upravo je T. Smičiklas bio osoba koja je u pismima Strossmayeru jasno upozorila Strossmayera na velikosrpke planove koji su potaknuli kneza Nikolu na uplitanje u svetojeronimsko pitanje.¹⁰³ Međutim, crnogorska je diplomacija bila svjesna da se ilirsko ime poistovjećuje s hrvatskim te ga je stoga uporno nastojala ukloniti iz naziva Zavoda sv. Jeronima, u čemu nije uspjela. O stvarnom neuspjehu crnogorske diplomacije da u svetojeronimskom pitanju ostvari pretežit dio svojih zahtjeva svjedoči pismo Gavre Vukovića, ministra vanjskih poslova Kneževine Crne Gore, Luji Vojnoviću iz

¹⁰¹ „U hrvatskoj ima Srba, pak bili drago bilo Hrvatim da jih Papin Breve bude nazvao Srbim, a tako nije drago ni Crnojgori da se svečano nazivlje Hrvatskom, jer se sada osjeća srbskom. A još više mora od tog zazirati, jer bi se kakva vlada u kakvim okolnostima na to mogla pozvati i kao državu hrvatsku sebi prisvajati. Nemojte misliti da je u tome Knjaz protivu Hrvatim, on dapače želi da kolegiju ostane podpuno karakter hrvatski kao katoličkog naroda, ali da se izpravi u nazivu ono samo što bi i Srbe zadovoljilo, te je u tomu sada nadošlo paist d'honneur. Bude li se ovo postiglo Knjaz će se svim mogućim srestvima zauzet da spasi Kolegij, i da postane za Hrvate i Srbe sredotočje uzgoja pomirenja, što bi odgovaralo i želji S. Otca, koji teži približenje pravoslavnih sa Rimom. – Iz ovoga ćete upoznati pravi položaj, i uviditi da radim ne samo za moju stolicu, nego i na korist Hrvata, a bio bi najsretniji kada bi Božjom milostju na dobro uspio. Ovo sam Vam sasvim na pouzdano iskazao, i nemojte podnipošto u javnost kazat, a možete ako mislite privatno priobćiti sa pozdravljju mojim prijateljem Smičiklasu, i Brestijskom.“ Vidi: Š. Milinović - J. J. Strossmayeru, s. d., s. l., AHazu, OJS, XI A/Mil. Š. 123.

¹⁰² Z. Grijak, „Barski nadbiskup“, 508.; A. Šuljak, „Biskup Josip Juraj Strossmayer“, 325.; S. Kovačić, „Zavod“, 113.

¹⁰³ Smičiklas se u već ranije citiranom pismu oštro suprotstavio želji kneza Nikole da se u naziv Zavoda sv. Jeronima stavi „pro croatica et serbica gente“, upozoravajući da to ne pridonosi afirmaciji južnoslavenstva nego velikosrpskim aspiracijama crnogorskog kneza. Vidi: T. Smičiklas – J. J. Strossmayeru, Zagreb, 30. XII. 1901. AHazu, OJS, XI A/Smi. Ta. 90.

kojega je razvidno da su crnogorski planovi i očekivanja daleko nadmašivali ostvarene rezultate.¹⁰⁴

Hrvatski naziv vraćen je Zavodu sv. Jeronima tek nakon sedamdeset godina, odlukom pape Pavla VI. kojom je Zavod preimenovan u: *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima/Pontificium Collegium Croaticum Sancti Hieronymi* (1971.), u čemu je velike zasluge imao msgr. Đuro Kokša, rektor Zavoda sv. Jeronima od 1959. do 1979. godine.¹⁰⁵

7. Zaključak

S obzirom na njihovu korespondenciju, pohranjenu u Arhivu HAZU u Zagrebu, nesumnjivo je da su biskup Josip Juraj Strossmayer i hrvatski povjesničar Tadija Smičiklas bili ne samo prijatelji, nego i bliski suradnici u velikom poslu stvaranja, a potom i održavanja hrvatskog kulturnog života i vitalnih znanstvenih i kulturnih institucija druge polovice 19. stoljeća. Zagrebački kanonik i istaknuti povjesničar Franjo Rački, biskupova desna ruka u tim nastojanjima, umro je 1894. te se Smičiklas našao u nezavidnom položaju, djelomično preuzimajući njegovu ulogu posrednika između biskupa i institucija kojima je on bio pokrovitelj, prije svega Jugoslavenske (danas: Hrvatske) akademije znanosti i umjetnosti. No, Smičiklas nije nikad u političkom životu odigrao tako važnu ulogu poput Račkoga, već se posvetio onome što je najbolje znao – pisanju, podučavanju i organiziranju rada u kulturnim i drugim ustanovama, koje su se neprestano nalazile u nemilosti režima bana Khuena Héderváryja. Smičiklas je radio i posredovao između njih i biskupa, tražio od njega novčanu potporu za JAZU i Maticu hrvatsku, prosljeđivao mu molbe i običnih ljudi i studenata, za koje se posebno, kao profesor na Filo-

¹⁰⁴ „Vama je zadatak sasvim prost: da dokažete povredu prava katoličanstva srpskog u opšte, a Crnogore posebice, brevetom od 1. avgusta t. god. i da se ta povreda otkloni, izmjenom samoga breveta u njegovoj suštini, to jest uz pro croatica da se stavi et serbica gente. To je sve što tražimo i našto ostajemo, ne primajući nikakvu transakciju; (...) Pristati (...) na «jugoslavensku» titulu u brevetu, bilo bi opet priznati hrvatsko nadmoćije, a tako isto i «ilirsku», jer su to bile davnašnje i sadašnje krpļjavine tek da se Srpsko ime ne spominje, već zatrpa u zaborav na njegovu propast. Pristati na gornju titulu tek tada dali bismo povoda da srpski narod katoličke vjeroispovjesti izgubimo, pretapajući ga namjerno, bez nužde, u jednu titulu, koja je sinonim na našim krajevima sa hrvatskim narodom. A samo izričitim priznanjem srpske narodnosti, Srbima rimokatolicima, papinim brevetom, izbija se Hrvatima iz ruku oružje, pomaže se Srbima rimokatolicima u njihovoj očajničkoj borbi i postizava se cijelj, koji smo sebi jedino i postavili, preduzetim korakom kod Vatikana.“ Gavro Vuković, ministar vanjskih poslova Crne Gore – L. Vojnović, Cetinje, 30. Novembra 1901. (13./12. po novom), HDA, OF Vojnović (01.781.), Svetojeronimska afera, Kut. 14., A.J. 35. Službena korespondencija između L. Vojnovića i G. Vukovića 1901.-1902. (original na pisanoj ćirilici). Usp. Z. Grijak, “Barski nadbiskup”, 501.

¹⁰⁵ Vidi: Josip Ladika, „In memoriam.† Msgr. Dr. Đuro Kokša, pomoćni biskup zagrebački (1922.-1998.)“, *Bogoslovna smotra*, LXVIII (1998.), br. 3, 311.-313.

zofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, zalagao. Živeći u glavnom gradu Hrvatske i krećući se u najvišim kulturnim, ali i političkim krugovima, Smičiklas je uvijek bio dobro obaviješten o trenutačnim događanjima, o čemu je onda pisao biskupu. Važna tema njihove korespondencije bilo je i imenovanje novog nadbiskupa u Zagrebu u vrijeme sedisvakancije Zagrebačke nadbiskupije (1891.-1894.). Zajednički angažman biskupa Strossmayera i Smičiklasa bio je naglašen i u njihovu nastojanju oko preustroja Zavoda Sv. Jeronima u Rimu i angažmanu tijekom tzv. svetojeronimske afere 1901./1902., prouzročene zahtjevom Crne Gore, potpomognute diplomacijom Francuske i Rusije, da se u naziv Zavoda uz hrvatsko umetne i srpsko ime. Na kraju je 1902. Zavodu ukinut godinu dana ranije dodijeljeni hrvatski naziv i vraćen stari ilirski. Korespondencija Smičiklas–Strossmayer odnosi se i na mnoge druge važne momente hrvatske političke i kulturne povijesti u razdoblju 1884.-1904. a s obzirom na iznimnu ulogu korespondenata u oblikovanju i djelovanju hrvatskih znanstvenih i kulturnih institucija, a kada je riječ o Strossmayeru i u oblikovanju hrvatske politike u drugoj polovici 19. stoljeća, ona je nezaobilazan izvor u zaokruživanju spoznaja o tom, nedvojbeno jednom od najdinamičnijih i najturbulentnijih razdoblja hrvatske povijesti.

Prilozi.¹⁰⁶

1) Zagreb, 5. IX. 1889.

Čekajući da se situacija sa Zavodom sv. Jeronima u Rimu, gdje je trebao biti imenovan za rektora, povoljno riješi, Anton Franki preuzima župu u rodnom Omišlju, što je ozlovoljilo Smičiklasa. Također mu je smetalo neprestano diplomatsko otežanje u vezi samog Zavoda pri austrougarskom poslanstvu pri Svetoj Stolici, ali Rački je trebao ubrzo potom krenuti u Rim kako bi ubrzao odlučivanje o preustroju Zavoda. Također se govori o uvredi Dalmatinaca u Zagrebu u povodu neke proslave, od strane mladih koji su tijekom studija u Beču bili članovi starčevićanskog društva.

Preuzvišeni gospodine!

Prijatelj Franki¹⁰⁷ preuzeo je privremeno upravu župe u svom rodnom mjestu. Na to sam se ja ljutio i drugi mu je njetko pisao, da se ja ljutim pa mi evo piše pismo, koje se oslobodjujem priložiti. Ako je i privremeno uzeo župu pod svoju upravu svakako to pokazuje, da zdvaja o prilikama u Rimu. Jedino je utješno, da u Rimu drže stvar Štd.¹⁰⁸ našega kandidata sigurnom. Grozno je upravo, da se toliko sveže na „poslaničtvu“.¹⁰⁹ Napokon Fr.¹¹⁰ dobio je carsku milostinju i nije nikakav agitator proti monarkiji.¹¹¹

¹⁰⁶ Korespondencija T. Smičiklas – J. J. Strossmayer, Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu XI – A.

¹⁰⁷ Anton Franki (Omišalj, 2. XI. 1844.. – Omišalj, 30. I. 1908.), svećenik i povjesničar. Postaje profesor crkvene povijesti i kanonskog prava u Zadru i zatim 1882. – 1891. godine predaje u Zagrebu spekulativnu dogmatiku i crkvenu povijest na Bogoslovnom fakultetu. Bio je i rektor Sveučilišta 1888./89. godine. Smijenjen zahvaljujući banu Khuenu Héderváryju 1893. godine, nakon čega je preuzeo župu u rodnom Omišlju, gdje je i umro. Vidi: *Hrvatski biografski leksikon* (dalje: *HBL*), sv. 4., Zagreb, 1998., 428. (autor biografske jedinice Mladen Švab).

¹⁰⁸ Vjerojatno se odnosi na vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera, no kontekst je nejasan, jer Stadler postaje kandidat Strossmayerova kruga za zagrebačkog nadbiskupa tek nakon smrti nadbiskupa Josipa Mihalovića 19. veljače 1891. Ne postoje, odnosno nisu nam poznati podaci o nekoj drugoj kandidaturi 1889. s kojom bi bilo moguće povezati Stadlera. No, rečenica bi se mogla interpretirati na način da je nakon neuspjeha s kandidaturom vrhbosanskog kanonika Andrije Jagatića, koji je bio kandidat hrvatskog episkopata za rektora Zavoda sv. Jeronima prije Antona Frankija, Franki postao kandidat za kojega se također zauzimao i Stadler. Tada bi se rečenica mogla interpretirati: „da u Rimu drže stvar Štd. [Stadlerova] [i] našega kandidata sigurnom“.

¹⁰⁹ U austrougarskom poslanstvu pri Svetoj Stolici.

¹¹⁰ Franki.

¹¹¹ Iz teksta koji slijedi razvidno je da je Franki iznio neka kritička stajališta o austrougarskim vlastima, što se negativno odrazilo na planove hrvatskog episkopata u vezi s njegovim imenovanjem za rektora Zavoda sv. Jeronima. Pritom se očito nije radilo o izjavama kojima bi

Šaljem Vam ovo pismo, da znadete, ako Vam nije pisao. Moje je ovo mnijenje, da se ovim njegovim korakom ne samo kurija kompromitira, koja ga je u Rim zvala već i naša dobra stvar. Evo kako nastradaju oni, koji se usudjuju ma samo i pisnuti o sadanjim vlastodržcima – to će nam se bacati pod nos. Vi ste preuzvišeni gospodine toliko puta pisali za Fr., da ja upravo ne znam što bih Vas proasio da učinite.

U najgorem slučaju prosim Vas da primite ovo pismo na znanje, pak da prilikom učinite Vaše opazke pred kurijom.

Svakako mi se vidi da je stvar glede našega zavoda¹¹² na najgorem putu, ako oni svaki mig diplomacije smatraju za zapovijed. Onda od one krasne osnove ne bude tako skoro ništa. Morati će naš prijatelj Rački¹¹³ čim prije u Rim. Barem to da se spasi.

Rački je sada u Pragu i vraća se do 12. o. m. Ja ću s njim govoriti.

Mi ovdje slavimo svašta, kako vidite iz novina. Poznatu žalosnu halabuku prigodom dolazka Dalmatinaca¹¹⁴ učiniše najviše djaci i to oni isti, koji su se

se Franki kompromitirao kao „agitator“, ali su austrougarske vlasti njegove kritičke izjave o vladajućem sustavu iskoristile kako bi spriječile njegovo imenovanje kod Svete Stolice.

¹¹² Odnosi se na Zavod sv. Jeronima u Rimu.

¹¹³ Franjo Rački (Fužine, 25. IX. 1828 – Zagreb, 13. II 1894), povjesničar i političar. Od 1857. je kanonik. U Rimu je 1857. do 1860. istraživao u tamošnjim arhivima, a nakon povratka u Zagreb uključio se u politički život kao jedan od vođa Narodne stranke. U Sabor je bio biran 1861., 1868. i 1872., a kao zastupnik zalagao se za hrvatske nacionalne interese. Bio je jedan od osnivača Neodvisne narodne stranke 1880. Suradivao je u stranačkom glasilu *Pozor* (kasnije *Obzor*), a sudjelovao je i u pokretanju časopisa *Književnik*. Bio je prvi predsjednik JAZU (1867.–1886.). Zbog bogatog historiografskog rada (zbirka građe *Documenta historiae croaticae periodum antiquum illustrantia* 1877., uređivanje 26 svezaka časopisa JAZU *Starine*, priprema kronike Tome Arhiđakona za objavljivanje, u čemu ga je omela smrt) smatra se utemeljiteljem moderne hrvatske historiografije. Vidi: *Hrvatska opća enciklopedija* (dalje: *HE*), sv. 9, Zagreb, 2007., 136.–137.

¹¹⁴ U novinama pohranjenim u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici Zagrebu (*Obzor*, *Narodne novine*, *Hrvatska*) pokušali smo utvrditi o kakvoj je uvredi Dalmatinaca u Zagrebu mogla biti riječ. Pregledali smo gotovo sve brojeve u razdoblju lipanj – rujna 1889., ali o tome nismo našli nikakve podatke. Stoga smo u mogućnosti samo iznijeti nekoliko pretpostavki. Ponajprije smo pomislili da je do spomenutog izgreda moglo doći prilikom posvete novotvorenog Hrvatskog učiteljskog doma (danas: Hrvatski školski muzej) 4. rujna 1889., jer je to bio najrecentniji događaj na koji se Smičiklas mogao osvrnuti (dogodio se samo dan ranije). Iza posvete uslijedio je niz svečanosti, a cijela atmosfera bila je u naglašenom ozračju slavenske uzajamnosti (gosti iz Češke, Slovačke i Štajerske). Vidi *Hrvatska* (4. ožujka 1889.), br. 177. To je moglo dati povoda istupima starčevićanske mladeži, koju za izgred okrivljuje Smičiklas. U novinskoj vijesti u pravaškoj *Slobodi* izričito se navodi da su na svečanost došli i „izaslanici bečkoga Zvonimira“, što je u skladu sa Smičiklasovim navodom, kojim se vinovnike izgreda povezuje sa starčevićanskom grupacijom hrvatskih sveučilištaraca u *Hrvatskom akademskom društvu Zvonimir* u Beču. Pritom se ponovno javljaju nejasnoće, jer ih Smičiklas navodi kao bivše članove spomenutog društva, a pravaška *Sloboda*

odlikovali u bečkom djačkom društvu kao najbjesniji Starčevićanci.¹¹⁵ Drugi Dalmatinci odoše bijesni kući i kako nam pišu, ogorčenost je velika na onu djecu u Dalmaciji. Svako zlo ima svoje dobro. I u Zagrebu rodit će ovo dobro, jer je sada gradjanstvo jednodušno uz nas.

Ljubeći Vam svetu desnicu
I sinovski Vas pozdravljajući
Jesam najpokorniji
Tade Smičiklas

U Zagrebu dne. 5. septembra 1889.

kao aktualne članove (o nastanku i djelovanju društva vidi iduću bilješku). No, ako bi to i bila istina, ostaje zagonetka zašto su uvredama bili izloženi baš Hrvati iz Dalmacije, nazočni na svečanosti. Druga recentna prigoda tijekom koje je moglo doći do političkih ekscesa bila je proslava 500-godišnjice Kosovske bitke u pravoslavnoj crkvi u Zagrebu, no na njoj su bili prisutni uglavnom pripadnici zagrebačkih političkih, gospodarskih i crkvenih krugova. Osim predstavnika srpske elite (odjelni predstojnik D. Stanković, podnačelnik M. Stanković i dr.) bili su prisutni i mnogi uglednici iz hrvatskih političkih, crkvenih i gospodarskih krugova, među kojima su bili i ugledni članovi Gradskog poglavarstva, Akademije i drugih najvažnijih institucija (Ivan Tkalčić, Fran Vrbanić, Tomo Maretić, Milan Amruš, Šime Mazzura, Ivan Zahar, Josip Frank, Đuro Kontak i dr.). Vidi: *Hrvatska* (27. lipnja 1889.), br. 146. Međutim, ovdje i nije postojala mogućnost za uvredu dalmatinskih Hrvata, jer je svečanost, premda na najvišoj razini, bila sužena na elitu grada Zagreba. U pokušaju nalaženja odgovora na pitanje o okolnostima uvrede Dalmatinaca pokušali smo pronaći odgovor i u Strossmayerovoj korespondenciji s drugim korespondentima iz tog razdoblja (s Račkim, Kostom Vojnovićem i dr.), ali u njoj ne nalazimo nikakve podatke o spomenutom događaju, što upućuje na zaključak da nije bio smatran posebice važnim.

¹¹⁵ Nakon raspuštanja *Velebita*, u kojem su se okupljali hrvatski studenti u Beču od 1865. do 1880., godine 1882. počelo je djelovati Hrvatsko akademsko društvo Zvonimir. O prvim godinama rada društva vidi njegova dva almanaha: „Ljetopis hrvatskoga akad. lit.[erarnoga] društva ‘Zvonimir’ u Beču“, *Zvonimir, almanak hrvatske omladine za godinu 1886.*, Zagreb, 1886., str. VII-XLII. te almanah objavljen u Beču 1889. U razdoblju od 1882. do 1883. odbornik, tajnik i predsjednik društva bio je student medicine Velimir Deželić stariji, koji je 1886. pokrenuo izdavanje spomenutog almanaha, a 1888. organizirao proslavu 300-godišnjice Gundulića. Sudjelovanje kasnije istaknutih ličnosti hrvatske povijesti i kulture u radu Zvonimira nastavilo se i poslije pa je tako primjerice 1897. jedan od revizora društva bio Milivoj Dežman, također student medicine. Društvo je bilo napose otvoreno za suradnju s drugim Slavenima, a u svome je djelovanju njegovalo uspomenu na istaknute osobe hrvatske povijesti i spomen-dane, poticalo svoje članove na održavanje javnih predavanja te u svojoj nakladi objavljivalo literarne prvijence svojih članova, primjerice pjesničku zbirku studenta romanistike i slavistike Josipa Sibe Miličića pod nazivom *Pjesme*, Beč, 1907. (zbirku je ilustrirao Tomislav Krizman). Na rad Zvonimira osvrnula se Tihana Luetić u sklopu istraživanja veza *Hrvatskog doma* (Zagreb, 1875.), prvoga studentskog društva u Hrvatskoj, s društvima hrvatskih studenata izvan Hrvatske, napose Beču i Pragu. Vidi: Tihana Luetić, „Neki aspekti studentske svakodnevice u drugoj polovici XIX. stoljeća“ *Kolo* (2006.), 4, 331.-348.

2) Zagreb, 17. IV. 1893.

Smičiklas se obraća biskupu Strossmayeru u ime Matice hrvatske moleći ga za novčanu pomoć kod prijenosa posmrtnih ostataka grofa Janka Draškovića iz Radgone u Zagreb (u Ilirsku arkadu na groblju Mirogoj). Prenosi mu isprike slikara Vlahe Bukovca, koji je prihvatio zadaću oslikavanja dvorane Odjela za bogoštvolje i nastavu, te pritom komentira njegovu kolebljivost između vladajuće stranke i opozicije. Obavještava ga o Stadlerovim izgledima za zagrebačku nadbiskupsku stolicu.

Preuzvišeni gospodine!

Prije svega daj Bože, da Vas ovo moje pismo nađe u punom zdravlju. A kako svi glasi kažu, Vaše se je zdravlje lijepo popravilo, čemu se mi svi radujemo, a ni misliti da manje od drugih Vaš Tade.

Sada pišem u ime Matice. Mi prenosimo ostavku (posmrtnu ostatke, op. a.) grofa Janka Draškovića¹¹⁶ ove godine na dan 15. juna.¹¹⁷ Mi to činimo u ime narodne časti, a smatramo to za dužnost društva. Još ne znamo, hoće li nam bogati grof Ivan i njegov rod štogod pripomoći. Troška će biti 1200 – 1500. Ja sam se usudio Vas ucijeniti na 500 for. Pisat ćemo i Ivanu Draškoviću.¹¹⁸ Obratit ćemo se i na najimućnije naše ljude, a što bude više troška, nosit

¹¹⁶ Janko Drašković (Zagreb, 20. X. 1770 — Radkersburg/Radgona, Štajerska, 14. I. 1856), istaknuti pripadnik hrvatskog narodnog preporoda i političar. Bio je vojnik i član Hrvatskog sabora od 1792. U starijoj dobi pristupa hrvatskom narodnom preporodu, pišući njegov najcjelovitiji politički program *Disertacija iliti razgovor Darovan Gospodi Poklisarom Zakonskim y budućjem Zakonotvorzem Kraljevinah nasih Za buduću Dietu Ungarsku odaslanem*, Karlovac 1832; Leipzig 1834; pretisak Karlovac 1991., u kojoj traži samostalnu vladu, obnavljanje banske vlasti, narodni jezik kao službeni u hrvatskim zemljama, u koje ubraja i Bosnu i Sloveniju („Ilirija velika“ ili „kraljevstvo iliričko“). Posebnu pažnju posvetio je gospodarskim pitanjima, odnosno predlagao je modernizaciju gospodarski zaostale Hrvatske. Objavljivao je i domoljubne pjesme u Danici, a 1838. spisom *Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter über die ältere Geschichte und neueste literarische Regeneration ihres Vaterlandes*, Agram 1838, Prag 1845. obratio se ženama pozivajući ih da podrže preporodna nastojanja. Podupro je osnivanje Ilirske čitaonice i drugih kulturnih institucija. Napose je pridonio širenju preporodnih ideja među višim slojevima hrvatskog društva. Vidi: *HBL*, sv. 3, Zagreb, 1993., 588. (autor biografske jedinice Mladen Švab).

¹¹⁷ U povodu prijenosa posmrtnih ostataka grofa Janka Draškovića iz Radgone u Zagreb objavljeni su brojni prigodni tekstovi u kojima su istaknute njegove velike zasluge u promicanju hrvatskih kulturnih, gospodarskih i političkih interesa. Vidi: *HBL*, sv. 3, Zagreb, 1993., 588.

¹¹⁸ Ivan Drašković IX. (? , 19. XI. 1844 — Beč, 6. III. 1910), političar, vojnik i zemljoposjednik. Sudjelovao je u austrijsko-pruskom ratu 1866., a aktivno ulazi u politiku 1883., kada je hrvatskim banom postao Khuen Héderváry. Dvije godine kasnije s bratom Josipom VI. utemeljuje umjerenu opozicijsku „središnju stranku“ (centrum), koja se zalagala za „čisto-

će Matica. Svaki ovakav trošak jest na štetu našega književnoga rada, a da ta šteta bude što manja, zato evo i Vas napastujemo.

Ovdje je jadni Bukovac¹¹⁹ sav smeten radi te nesretne slike za dvoranu nastavoga odjela.¹²⁰ On nije pravo ni znao, što se od njega traži. Tek sada mu mi

ću“ Nagodbe, a surađivala je s Neodvisnom narodnom strankom. Bio je predsjednik kluba umjerene opozicije, utemeljenog 1887., ali se već nakon godinu dana povukao iz političkog života, razočaran neuspjehom u borbi za bansku funkciju, ali i nemogućnosti da se usprotivi politici Khuena Héderváryja. Vidi: *HBL*, sv. 3, Zagreb, 1993., 587. (autor biografske jedinice Mladen Švab).

¹¹⁹ Vlaho Bukovac (Cavtat, 4. VII. 1855 — Prag, 23. IV. 1922), hrvatski slikar. Uz novčanu pomoć biskupa J. J. Strossmayera studirao je u Parizu u klasi A. Cabanela na École des Beaux-Arts 1877.–1880. Do 1893. živio je u Parizu i Londonu, a zatim dolazi u Zagreb na poticaj Franje Račkoga i Isidora Kršnjavoga, s kojim se na kraju sukobio zbog umjetničkih stavova. Razočaran polemikom oko izložbe Hrvatski salon 1898., povukao se u rodni Cavtat, gdje je ostao do 1902. kada s obitelji odlazi u Beč, jer ga je Kršnjavi onemogućio u osnivanju Umjetničke akademije u Zagrebu, kojom bi Bukovac rukovodio. Karijeru i život završio je u Pragu, kao izvandredni i potom redoviti profesor na Umjetničkoj akademiji. Bio je i predsjednik novoosnovanog Društva hrvatskih umjetnika, koje je okupljalo umjetnike hrvatske moderne. Godine 1919. bio je član češke delegacije na Mirovnoj konferenciji u Versaillesu. Vidi: *HBL*, sv. 2, Zagreb, 1989., 464. – 467. (autorica biografske jedinice Vera Kružić Uchytíl).

¹²⁰ U palači Odjela za bogoštovlje i nastavu u Opatičkoj 10 u Zagrebu (danas sjedište Hrvatskog instituta za povijest) u lodi središnje Zlatne dvorane nalazi se Bukovčeva slika *Živio kralj!* iz 1896., na kojoj je prikazan dolazak cara i kralja Franje Josipa I. u Zagreb 1895. u prigodi otvorenja Hrvatskog zemaljskog kazališta. U Zlatnoj dvorani također je visjela Bukovčeva slika *Dubravka* (1894.), ali nakratko (predloženo mu je da je naslika dok je bio u Parizu 1892.). Ta se slika, koja se ubraja u velike Bukovčeve kompozicije, spominje prilikom posjeta Franje Josipa I. palači u Opatičkoj 10 dana 15. listopada 1895., gdje je održana prigodna zatvorena izložba. Vidi opširnije: Olga Maruševski, *Iso Kršnjavi. Kultura i politika na zidovima palače u Opatičkoj 10*, Zagreb, 2002., 166. Ovdje je, međutim, riječ o narudžbi za drugu sliku, *Promicanje znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj za banovanja Khuena Héderváryja*, čiju je narudžbu Bukovac unaprijed prihvatio, ne znajući o čemu se radi, ali ju je kasnije otklonio, uvidjevši da se radi o politički motiviranoj narudžbi koja bi ga dovela u sukob sa Strossmayerovim krugom. Strossmayer je u prvom trenutku mislio da je Bukovac pridobiven od strane Kršnjavoga te je 5. ožujka 1893. s tim u vezi pisao Račkome: „Dobili ste bez dvojbe list Bukovčev. Taj čovjek prelazi mit *Sack und Pack* (mit *Sack und Pack obziehen*, otići i ponijeti svu svoju imovinu, njem., o. a.) u tabor naših neprijatelja. Lijepe li slike, koja apoteozira prosvjetu, kako se širi pod banom Héderváryjem i Kršnjavijem. U listu veli, da će doći u Zagreb, a iz Zagreba k meni. Odavle mu je pisano da se k meni ne vraća. Recite mu i Vi to. (...) sa mnom je na uvijek Bukovac svršio.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.* (ur. Ferdo Šišić), Zagreb, 1931., 358. Rački je glede vjerodostojnosti vijesti o Bukovčevoj spremnosti da prihvati narudžbu Kršnjavoga bio oprezniji od Strossmayera, posebice nakon što je primio prve obavijesti V. Bukovca s tim u vezi. To je 12. ožujka 1893. priopćio Strossmayeru: „Ono, što je nekomu pisao, da mu Kršnjavi misli povjeriti sliku, prikazujući procvat znanosti i umjetnosti za Héderváryjeva banovanja, pisao je i meni, no više ironički, a ne, da je to primio. Počekat ćemo dakle, da vidimo. Kad bi Bukovac dao se za dobitak tako zlorabiti, i ja bi prekinuo s njim svaki odnošaj.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.*, 360. Strossmayer je, međutim, i nadalje ostao nepovjerljiv prema Bukovčevim nakanama glede narudžbe Kršnjavoga te o

ovdje otvorismo oči. Žalibože što osim božanskoga dara kistom raditi ne ima

tome 22. ožujka piše Račkome: „Meni se čini, da je Bukovac već definitivno primio nalog, da apoteozira našu Prosvjetu pod banom Héderváryjem.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.*, 361. Očividno zamijetivši da se i Rački od njega sve više distancira, Bukovac ga je posjetio, a iz sadržaja razgovora tijekom tog posjeta, koji je Rački 17. travnja 1893. priopćio Strossmayeru, doznajemo detalje o nacrtu nerealizirane slike o napretku hrvatske prosvjete pod banom Khuenom Héderváryjem: „Bukovac je ovamo došao. S njim sam govorio sasvim odrešito glede one slike. Kršnjavi, prije svoga odlaska u Crikvenicu, ostavi mu nacrt o sadržini slike. Imala bi prikazati u sredini grofa Khuena, Vončinu, Spevca i Kršnjavoga. Po strani glavne zastupnike znanosti i umjetnosti u medaljonih; kano zastupnik glazbe: Drohobecki, znanosti: Pavić, Spevec ml., Egersdorfer i. t. d., sami pristaše sustava. Prava sprdnja za umjetnost i znanost, tako da i Bukovac uvida, da se tako prljava posla latiti ne može. Primi li ga, tada ćemo se s njim raskrstiti.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.*, 363. Ne znajući da je Bukovac 17. travnja posjetio Račkoga, Strossmayer istoga dana upućuje Račkoga što da mu kaže. Iz sadržaja rečenice očividno je da je ublažio stav, odnosno da više nije bio siguran da je Bukovac prihvatio narudžbu. Za prihvaćanje spomenute narudžbe uputio je Račkoga da je predoči Bukovcu kao moralni izbor sa svim negativnim posljedicama koje iz toga proizlaze: „Molim Vas, recite mu otprto: vladi služiti i za nju raditi u stvari istinitoj i poštenoj, ne može biti zamirke, ali služiti vladi i za nju raditi u stvari razvratnoj, ružnoj i gadnoj, to pošten čovjek ne smije nipošto. (...) Ako to učini, neka se k nama ne vraća.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.*, 364. Bukovac je na kraju odbio narudžbu Kršnjavoga. Iz njegova držanja i izjava s tim u vezi očividno je da je tome od početka bio nesklon te da su Strossmayerova sumnjičenja i ocjene bili pretjerani. O Bukovčevu odbijanju narudžbe Rački je obavijestio Strossmayera 22. travnja 1893.: „Glede Bukovca imam Vam javiti, da je odbio slikanje one glorifikacije današnjega sustava, te u tom smislu pisao Kršnjavomu u Crikvenicu, gdje se sada radi zdravlja nalazi. (...) Kano razlog naveo je, da on ne može sastaviti slike, koja je neizravna uvreda najvećega si dobrotvora.“ *Korespondencija Rački – Strossmayer, Knjiga IV.*, 365. Ovim postupkom Bukovac je uspio sačuvati naklonost Strossmayera i Račkoga, a održao je veze i s pragmatičnim Kršnjavijem, koji ga je tri godine poslije angažirao da naslika sliku *Živio kralj!* (1896.), nakon posjete Franje Josipa I. Zagrebu 1895. O događajima u vezi s nerealiziranom slikom koja je trebala prikazati zasluge Khuena Héderváryja za razvoj hrvatske prosvjete također vidi: O. Maruševski, *Iso Kršnjavi*, 146.-147. O ovome slučaju je pisao i sam Bukovac, u okviru kasnije polemike s Kršnjavijem. Vidi: „Vlaho Bukovac - Kršnjavomu“, *Pokret* (Zagreb), god. III., br. 70, 26. III. 1906., 2. Međutim, Kršnjavi i Bukovac ponovno će se povezati u nastojanju da se historijskim portretima simbolički prikaže razvitak hrvatske kulture, ali ovaj put je suradnja bila uspješna. Naime, Kršnjavi je imao važnu ulogu u angažiranju umjetnika za dekoriranje Sveučilišne biblioteke u Zagrebu (1913., arhitekt Rudolf Lubynski - Lövy), slično kao ranije u dekoriranju palače Odjela za bogoštovlje i nastavu u Opatičkoj 10. Stoga 1911./1912. obnavlja korespondenciju s umjetnicima koji su bili angažirani u Opatičkoj 10 – Vlahom Buhovcem i Celestinom Medovićem. Bukovcu, tada profesoru na Umjetničkoj akademiji u Pragu, povjerena je izrada slike *Razvitak hrvatske kulture* u velikoj čitaonici, s prikazom apoteoze pjesnika Ivana Gundulića i brojnim historijskim portretima hrvatskih velikana. Iz vladinih zapisnika vezanih uz idejne nacрте spomenute slike razvidno je da su se vodile rasprave o osobama koje bi trebale reprezentirati hrvatsku kulturu i da je „dnevna politika“ u tome ponovno, kao u slučaju nerealizirane slike *Promicanje znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj za banovanja Khuena Héderváryja*, imala veliku ulogu. K tome, prilikom montiranja Bukovčeve slike iznad luka velike knjižnice izbjela je politička afera, jer se doznalo za nakanu vladinih krugova da se dispozicija apoteoze s Gundulića prenese na Nikolu Skerlecza, „Madžara europske kulture i dobrog hrvatskog patriotu (kako to s određenom dozom ironije navodi „Obzor“, a „Narodne novine“ taj dio „Obzorova“ citata prešućuju i

gotovo ništa. Dao mu je Bog i toplo umjetničko srce ali erudicije ne ima gotovo ništa. Tako se meni čini. Još nije sasvim prihvatio ponudu. Kršnjavoga¹²¹ ne ima u Zagrebu, već je u Crikvenici, pa će poći za njim. Odlučio je dokazivati mu, kako on od toga ništa učiniti ne može. Preda mnom je upravo proplakao, da je evo predbježno bio prihvatio ne znajući – koga vruga od njega traže. Proplakao je, da bi se Vama imao pokazati nezahvalan. Ovo Vam moram javiti, jer me je molio, neka bi Vas zamolio, da mu oprostite, da mu je to strašna muka, što se je neznajući ludo zaletio, a sada će sve učiniti, da se iskopa iz neprilike. Ja vjerujem njegovim riječima, vjerujem i njegovomu srcu, ali ne vjerujem kako rekoh njegovoj erudiciji. Bojim se, da će ga onaj švindler¹²² opet smotati. Medjutim dobit će posla kod obitelji Vranicana¹²³ za 3–4000 for, a narudžba će se još naći da se onaj gubitak nadoknadi.¹²⁴ Nadajmo se.

pojašnjavaju – „kao djeda novog kraljevskog povjerenika“ (Ivan Skerlec, imenovan banom 27. studenog 1913., odstupio s dužnosti 29. lipnja 1917., op. a.) (...). Vidi opširnije: Vera Kružić-Uchytel, „Promjena na Bukovčevoj slici *Razvitak hrvatske kulture*“, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12-13/1988-1989., 295.-299. (citat se referira na str. 297.); Krešimir Galović navodi donekle drugačiji naziv spomenute Bukovčeve kompozicije, naime, tvrdi da je Bukovac pozvan iz Praga da izradi za veliku čitaonicu sliku *Razvitak naše književnosti*. Vidi: K. Galović, „O izgradnji Sveučilišne knjižnice. Secesijsko remek djelo“, *Vijenac*, br. 171. (07. 09. 2000).

¹²¹ Isidor Kršnjavi (Našice, 22. IV. 1845 – Zagreb, 5. II. 1927), hrvatski povjesničar umjetnosti i slikar. Na Sveučilištu u Zagrebu bio je prvi profesor povijesti umjetnosti i arheologije, postavio je prvi postav Strossmayerove galerije, reorganizirao Arheološki muzej. Autor je prvih stručnih likovnih kritika u Hrvatskoj, a 1878. potakao je osnivanje Društva umjetnika. Bavio se i politikom te je kao zastupnik Narodne stranke sudjelovao u radu Sabora od 1884., što mu je, uz funkciju predstojnika Odjela za bogoštovlje i nastavu (do 1896.), omogućilo da provede ambiciozan program modernizacije školstva i izgradnju mnogih škola, inicira obnovu sakralne baštine, utemelji Muzej za umjetnost i obrt i Obrtnu školu, ponovno pokrene Društvo umjetnosti i dr. Vidi: *HE*, sv. 6., Zagreb, 2004., 301.–302.

¹²² Švindler, od njem. *der Schwindler*, -s, -, varalica, opsjenar, sljepar. Odnosi se na Kršnjavoga.

¹²³ Obitelj Vranyczany potječe iz Bosne, gdje se spominje kao obitelj Dobrinović u 13. st., a odakle se pred Turcima sklonila u Vranjic pokraj Splita u 15. st., odakle i i novo ime Vranjican. Obitelj ponovno seli nakon pada Klisa, na otoke Hvar i Brač. Bojeći se osvete Francuza, koje su 1805. otjerali s Hvara, Ambroz stariji, Ivan stariji i Šime Vranjican, nakon Bečkog mira 1809. (kojim je Dalmacija ipak pripala Francuzima), odlaze u Hrvatsku. Šimini sinovi obogaćuju se trgovinom, a Ambrozu st. i Ivanu st. potvrđeno je plemstvo 1822. Pet godina kasnije dobivaju ugarsko-hrvatsko plemstvo, a 1837. i Šime sa sinovima. Tada se i prezime mađarizira u Vranyczany. Ambroz ml. dobiva 1846. za sebe i braću viteški stalež s prezimenom Dobrinović, a 1862. petoro braće Vranyczany-Dobrinović dobivaju barunat. Najistaknutiji predstavnik obitelji bio je Ambroz mlađi (1801.-1870.), ilirac i mecena hrvatske kulture. Bio je prvi hrvatski ministar financija za banovanja Josipa Jelačića i predsjednik Matice hrvatske u doba Bachova apsolutizma. Pomogao je i osnivanje JAZU, kao i kazališta i drugih kulturnih i nacionalnih institucija., Vidi u: *HE*, sv. 11, 2009., 503.–504.

¹²⁴ V. Bukovac je naslikao portret barunice Ivke Vranyczany (1893.), a potom i baruna Ljudevita Luje Vranyczanyja (1898.) i drugih članova obitelji. V. Bukovac je u svojoj biografiji, naslovljenoj *Moj život* (1919.), ustvrdio da je barun L. Vranyczany od njega naručio ukupno

Nadajmo se, da će se glede nadbiskupije zagr.[ebačke] skoro razbistriti. Nama dolaze glasi dobri. Prijatelj Franki mi piše, da su Šadlerove¹²⁵ akcije sasvim visoko. I za Frankia obratiše se odavle na uplivne ličnosti Höpperger¹²⁶ i Stepinac,¹²⁷ ne bi li mogli u Rimu štogod učiniti, da sebi i njemu dadu satisfakciju, pa ga predlože za krčkoga biskupa.

Glede srpskih stvari samo to mogu reći, da nitko od nas Ristića¹²⁸ ne žali.

pet portreta. Vidi: V. Bukovac, *Moj život (Životopisni roman)*, (priredio Darko Sagrak), III. izmijenjeno izdanje, Zagreb, 2010., 147.

¹²⁵ Josip Stadler (Brod na Savi (danas: Slavonski Brod), 24. I. 1843. – Sarajevo, 8. XII. 1918.), vrhbosanski nadbiskup i hrvatski teolog i filozof. Studirao je na papinskom sveučilištu Gregoriana u Rimu, a zaređen je za svećenika 1867. Potom je bio prefekt u Nadbiskupskom sjemeništu (1870.) i katehet u gornjogradskoj klasičnoj gimnaziji (1870.), profesor filozofije u Nadbiskupskom liceju (1871.), a od 1874. izvanredni te od 1876. redovni profesor općega dijela dogmatike (fundamentalne teologije) na zagrebačkom Bogoslovnom fakultetu. Vrhbosanski nadbiskupom imenovan je nakon obnove redovite katoličke hijerarhije u Bosni i Hercegovini 1881. Uz pomoć biskupa Strossmayera podigao je cjelokupnu crkvenu infrastrukturu u Bosni i Hercegovini, čime je prilagodio djelovanje Crkve u njoj propisima donesenim na Tridentinskom koncilu (1545.-1563.). Pokrenuo je službeni nadbiskupski list *Srce Isusovo* (1882.-1886., kasnije *Vrhbosna*). Bio je i apostolski povjerenik za sjedinjenje Crkava (1895.), a prvi je u Hrvatskoj objavio teološko-filozofski kompendij u šest knjiga. *HE*, sv. 10., 191. Opširnije o Stadlerovu životu i djelovanju vidi: Z. Grijak, *Politička djelatnost*, Zagreb, 2001.

¹²⁶ Fidelis Höpperger (Mötz, Tirol, 27. IV. 1822 – Zagreb, 29. I. 1896.). Gimnaziju je pohađao u Innsbrucku, teologiju studirao u Brixenu, gdje je 1846. zaređen za svećenika. Na molbu zagrebačkog nadbiskupa Jurja Haulika 1853. dolazi u Zagreb, gdje mu je povjerena dužnost sjemenišnog duhovnika te profesora pastoralnog bogoslovlja i liturgike, koju je predavao do 1870. U duhu katoličke obnove i po uzoru na njemačkog svećenika A. Kolpinga u Zagrebu je 1855. osnovao Katoličko djetićko društvo u kojem je bio dugogodišnji predstojnik. Od 1857. superior je Sestara milosrdnica sa sjedištem u zagrebačkom samostanu, koji je o svome trošku podigao biskup Haulik. Na poticaj Kongregacije za evangelizaciju utemeljuje ekumensko-misijsku djelatnost: 1881. u Drinopolju (Edirne), gdje je sestrama povjeren rad u pučkoj školi, sirotištu i konviktu, 1890. u školi u Skadru i 1892. u prizrenskoj bolnici. Od 1862. bio je doživotni predsjednik karitativnog Društva sv. Vinka Paulskog. Znatno je pridonio širenju pučkog školstva u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Godine 1876. imenovan je začasnim kanonikom zagrebačkog Kaptola, a 1883. opatom od Bijeje Stijene. Vidi: *HBL*, sv. V., Zagreb, 2002., 594.-595. (autorica biografske jedinice Elizabeta Palanović).

¹²⁷ Matija Stepinac (Brežice kraj Krašića, 27. VIII. 1840. - Varaždin, 13. III. 1921.). Teologiju je studirao u Innsbrucku. Bio je odgojitelj klerika u Zagrebu i kanonik u Varaždinu. Napisao nekoliko teoloških rasprava i više priloga u *Katoličkom listu*. Vidi: *Hrvatski leksikon* (dalje: *HL*), sv. II., Zagreb, 1997., 477.

¹²⁸ Jovan Ristić (Kragujevac, 4. I. 1831. - Beograd, 23. VIII. 1899.), srpski državnik. Potkraj 1867. zamijenio je Iliju Garašanina na položaju ministra vanjskih poslova. Poslije ubojstva kneza Mihaila 1868. izabran je u Namjesništvo, osnovano zbog maloljetnosti kneza Milana Obrenovića. Nakon punoljetnosti kneza Milana (1872.) bio je ministar vanjskih poslova. Kao predstavnik Srbije sudjeluje na Berlinskom kongresu 1878. Po povlačenju s vlasti kralja Milana (1889.) ponovno je član Namjesništva, koje je bilo protuteža radikalnoj vladi, a na vanjskopoličkom planu obvezalo se poštivati tajnu konvenciju s Austro-Ugarskom Monarhijom iz 1881. nakon čijeg je sklopanja Srbija bila proglašena Kraljevinom. Iz političkog

Želeći još jednom najbolje zdravlje Vašoj Preuzvišenosti čast mi je biti

Vaš

Najodaniji štovatelj

T. Smičiklas

U Zagrebu dne 17. IV. 893.

3) Zagreb, 21. II. 1894.

Smičiklas izvještava Strossmayera o stanju u JAZU nakon smrti F. Račkoga. Objašnjava mu na koje se načine akademici nose s ovim gubitkom te kako će raspodijeliti njegov posao među sobom. Pri tom je Smičiklasu dodijeljena zadaća pripreme za tisak djela Tome Arhidakona *Historia Salonitana*. Također, moli biskupa da mu pošalje svoja pisma upućena Račkome, jer će mu trebati u pisanju biografije Račkoga. Spominje senjsko-modruškog biskupa Jurja Posilovića kao kandidata za zagrebačkog nadbiskupa.

Preuzvišeni gospodine!

Gotovo ne znam početi ovo tužno pismo, koje bi bilo još tužnije, da nisam pročitao Vašu divnu poslanicu. Vidio sam u njoj i čitao utjehu, da je Vaš veliki duh vladao i nad najvećom tugom. Mi se svi time tješimo. Bog Vas poživio!

Mi se u akademiji pomalo sazabiremo iza nenaknadivoga našega Račkoga. Sada gledamo, da isplivamo. Jedan sam neće moći voditi one poslove, koje je pokojnik tako dugo, tako angjeoski strpljivo i vješto obavljao, pa ćemo se razdijeliti. Ja ću imati da dovršim jednu radnju pokojnikovu o Tomi arhidjaku¹²⁹ pa tako će nadajmo se i drugi učiniti svoje. Mogu Vas uvjeriti, da

života povlači se 1893. kada je maloljetni kralj Aleksandar državnim udarom preuzeo vlast. Vidi: *HE*, 9. sv., Zagreb, 2007., 370.-371. O Strossmayerovu odnosu prema Ristiću i obratno vidi: Z. Grižak, „*Uspomene i Razgovori*“, 139.; 159.

¹²⁹ Toma Arhidakon (Split, 1200. ili 1201 – Split, 8. V. 1268). Školovan u Splitu i Bologni, nakon čega je u Splitu obavljao bilježničku službu, a od 1230. bio je splitski arhidakon. Njegovo djelo o povijesti solinske crkve od njenih početaka do svog vremena *Historia Salonitana* iznimno je važan izvor za hrvatsku povijest srednjega vijeka. Vidi: *HE*, sv. 10., Zagreb, 2008., 794. O radu Račkoga i Smičiklasa na kritičkom izdanju djela *Historia Salonitana* vidi bilj. 36.

većega kakvoga nesklada u akademiji ne ima. Koji bi bili neskladni, ne dolaze u akademiju.

Vaše Preuzvišenosti pisma ponio je sa sobom gosp. Cepelić,¹³⁰ a ima ih jošte, pak ćemo Vam i to poslati po prof. Bujanoviću,¹³¹ ako ikako dospijemo odabrati. Ali preuzvišeni onda ćete biti tako dobri, pak ćete sva ta pisma meni vratiti. Vi najbolje znadete, da se Račkoga biografiju ne može pisati bez vaših pisama. A pisma neće doći u ničije ruke, nego u moje. Ne trebam, mislim, niti kazati, da ću ih ja onako upotriebiti, kako se dolikuje Vašoj miloj mi osobi i narodnoj časti i koristi. I onu škrinjicu pisama što je bila u Račkoga otpremio sam u akademiju i metnuo ju pod dobar ključ. Bila je prenesena k meni, ali sam mislio, da je ovdje na boljem mjestu.

Ovdje svi sude, da ćemo doskora dobiti nadbiskupa. Najviše govore o Posiloviću.¹³²

Primate preuzvišeni gospodine moj najsrdačniji sinovski pozdrav i još jednom: Bog Vas utješio!

Vaše Preuzvišenosti

štovatelj do groba

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 21. II. 894.

¹³⁰ Milko (Mihovil) Cepelić (Vuka, 21. IX. 1853 – Đakovo, 26. III. 1920), svećenik, hrvatski povjesničar i etnograf. Teologiju je studirao u Đakovu, a zaređen je 1877. Najprije je bio osječki kapelan, potom dvorski kapelan biskupa J. J. Strossmayera te njegov tajnik od 1882. Od 1894. do 1910. bio je đakovački župnik i dekan. Godine 1888. imenovan je papinskim komornikom, 1901. apostolskim protonotarom, a 1910. kanonikom. Sudjelovao je u osnivanju prvoga hrvatskog dnevnika u Osijeku, *Narodne obrane* 1902., a Etnografskom muzeju u Zagrebu darovao je zbirku tkanina i vezova. Vidi: *HBL*, sv. 2, Zagreb, 1989., 631. (autor biografske jedinice Marko Babić); *HE*, sv. 2, Zagreb, 2000., 489.

¹³¹ Ivan Bujanović, (Piškorevci, 26. III 1852.—Zagreb, 28. III 1927.), teološki pisac, začasni prisjednik Đakovačke biskupije i apostolski protonotar. Bio je i gimnazijski vjeroučitelj u Osijeku i predavač na Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu. Nekoliko je puta bio dekan Fakulteta i rektor Sveučilišta (1891./1892., 190.3/1904.). Objavljivao je teološke rasprave u *Katoličkom listu*, *Hrvatskom učitelju* i *Obzoru*. Vidi: *HBL*, sv. 2, Zagreb, 1989., 449. (autor biografske jedinice Franjo Emanuel Hoško).

¹³² Juraj Posilović (Ivanić-Grad, 24. IV. 1834 – Zagreb, 26. IV. 1914). Studirao je u Beču, od 1874. je profesor i dekan Bogoslovnog fakulteta u Zagrebu. Senjsko-modruškim biskupom imenovan je 1876., a zagrebačkim nadbiskupom 1894. Poticao je očuvanje glagoljaške tradicije u Senjsko-modruškoj biskupiji. Kao zagrebački nadbiskup nastavio je s obnovom katedrale, za koju se posebice zauzimao njegov prethodnik nadbiskup Josip Mihalović, a bio je i pokrovitelj različitih društava te općenito djelovao na promicanju hrvatskih crkvenih, nacionalnih i kulturnih ciljeva. Vidi: *HE*, sv. 8., Zagreb, 2006., 686.

4) Zagreb, 27. II. 1894.

Smičiklas prenosi i objašnjava Strossmayeru glasine o Vatroslavu Jagiću kao kandidatu za predsjednika JAZU, pri čemu se otkriva odnos vlade prema Akademiji. Zatim navodi što je čuo o izgledima vrhbosanskog nadbiskupa Josipa Stadlera da preuzme zagrebačku nadbiskupiju i nastojanjima vlade da ipak postavi Mađara na to mjesto, ali da je trenutačno najizglednije imenovanje senjsko-modruškoga biskupa Jurja Posilovića.

Poštovani gospodine!

Moram Vas obavijestiti i razjasniti Vam nješto one glasove, što se po novinama raznose, da se radi o tom, da se Jagić¹³³ vrati u Zagreb i da bude predsjednik akademije. Jagić bivši ovdje na sprovodu¹³⁴ kao da nije niti slutio o tom ništa. Barem ništa nije o tom govorio. On je pohodio bio najprije Kršnjavoga kako meni kaza, da preporuči akademiju neka nam ne bi činili neprilika sada, kada smo i onako u neprilici. Kršnjavi mu je kazao, da će on činiti, što bude mogao, ali da neka prodje k banu.¹³⁵ On je prošao i k banu i reče mi, da je našao da je veoma zlo informiran o akademiji. I njemu preporučio naš zavod, ali da mu nije ništa obećao. Za dva ili tri dana čujem da je dr. Pliverić¹³⁶ nago-

¹³³ Vatroslav Jagić (Varaždin, 6. VII. 1838. - Beč, 5. VIII. 1923.), hrvatski jezikoslovac i slavist svjetskog ugleda. Radio kao gimnazijski profesor u Zagrebu te s J. Torbarom i F. Račkim pokrenuo znanstveni časopis *Književnik*, zamišljen kao buduće glasilo JAZU. Predavao je indoeuropeistiku u Odesi i Berlinu, gdje pokreće časopis *Archiv für slavische Philologie*, kao središnje znanstveno glasilo slavenske filologije. Nakon toga prelazi u Sankt Peterburg i potom u Beč, gdje je 1887. postao dopisni, a 1888. pravi član tamošnje Akademije. Djelovao je u Seminaru za slavensku filologiju u Beču. Objavio je *Gramatiku jezika hrvatskoga i Historije književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, a u JAZU pokreće niz *Stari pisci*. Vidi: *HBL*, sv. 6, Zagreb, 2005., 229.–234. (autor biografske jedinice Radoslav Katičić).

¹³⁴ Na sprovodu F. Račkoga.

¹³⁵ Dragutin (Károly) Khuen Hédervary (Grafenberg kraj Freiwaldaua, dan. Jeseník, Češka, 23. V. 1849. – Budimpešta, 16. II. 1918.), mađarski pravnik i političar. Bio je veliki župan u Győru (1881. – 1883.), potom hrvatsko-slavonski ban (1883.-1903.). Dvaput je obnašao dužnost ugarskog ministra predsjednika (1903., 1910.-1912.) Vidi: *HE*, sv. 5., Zagreb, 2003., 637.

¹³⁶ Josip Pliverić (Nova Gradiška, 4. II. 1847. - Zagreb, 17. VII. 1907.), hrvatski pravnik. Doktorirao je u Beču 1874., a od 1875. na Pravnom fakultetu u Zagrebu predavao opće državno i međunarodno pravo te hrvatsko-ugarsko i austrijsko javno pravo. Bio je i namjesni profesor opće pravne povijesti (1881.-1883., 1892.-1894.), dekan Pravnog fakulteta (1881.-1882., 1889.-1890., 1895.-1896.) i rektor Sveučilišta (1892.-1893., 1904.-1905.). Zaslužan je za razvoj moderne discipline ustavnoga prava u Hrvatskoj. Bio je istaknuti unionistički političar u Saboru Kraljevinâ Hrvatske i Slavonije (1893.-1906.) i Ugarsko-hrvatskom saboru (1897.-

varao bana, neka gleda, da dobijemo ovamo Jagića čovjeka evropskoga glasa a politički indiferentna, jer da će i na njega „to jest na bana“¹³⁷ pasti ljaga, ako sada akademija postrada. Ban da mu je odmah odgovorio: To je dobro, to mora biti, ja sam pripravan u to ime i na žrtve. Ovo mi je sve potvrdio Pliverić i sada čujem da rade, ali da ima poteškoća.¹³⁸

Sada da kažem moje mnijenje. Jagić je doista čovjek evropskoga glasa, a radin je, okretan i praktičan. Politikom se nikada nije bavio, pak ne bi niti ovdje. Oklopljen i velikim naučnim ugledom mogao bi nam i na univerzitetu i u akademiji koristiti da sabere i one, koji se odmiču od akademije. Vlada bi mu morala dati i dobru porciju novaca za takozvanu reprezentaciju, a onda bi morala i akademiji dati zemaljsku potporu koju bi on sigurno postavljao za uvjet. Razumije se samo sobom, da bi se i njegov izbor imao obaviti u [s]porazumku sa Vašom Preuzvišenosti, a on bi javno i jasno imao pokazati, da bez Vaše volje ne bi primio predsjedništva. Stid je naše protivnike, da je akademija cvala i proti i usprkos njihovim desetgodišnjim stovrsnim šikanama, koje smo primali i podnosili gotovo danomice. Bolilo bi ih, da izadje izabran predsjednik, koji im je očiti i javni politički protivnik. Zato su oni pripravnici i na žrtve. Akademija ne politizira niti je ikada politizirala, pak i neće politizirati, jer ima prečega posla u nauci. Ali nikada nećete Vi i ne smijete i ne možete toga doživjeti da bude predsjednik takov, komu bi prvi posao bio, da Vama okrene ledja. Toga niti Jagić nije kadar učiniti, ni pod živu glavu ne bi nikada učinio. Toliko ga ja poznam. Naša akademija ne smije niti za vlas lijevo niti desno niti koraka učiniti drugačije, nego što je do sada koračala. A kada nam je to osigurano, pak nam još od stida i potpore dadu, onda neka bude Jagić predsjednik, pa Bog ga poživio, da što više uradi. Ovo je moje mnijenje.

Glede nadbiskupa evo što čujem. U Zagrebu se puno pogovara, da [je] najviše izgleda u ovaj čas, da će biti Posilović. Evo međutim i druge. Prije tri tjedna bi direktor biskupskih dobara¹³⁹ Nikolašević kod Kršnjavoga, da ga upravo pita, jer je njegov položaj prekar i sasvim bi bio izgubljen, da dodje kakvi Magjar. Nikolašević je međutim iz mladih dana dobar sa Štadlerom i

1905.). U svojim je djelima dokazivao potrebu očuvanja pune hrvatske državnosti i nakon Hrvatsko-ugarske nagodbe (1868.). Glavna djela: *Das rechtliche Verhältnis Kroatiens zu Ungarn* (1885.), *Baiträge zum Ungarisch-kroatischen Bundesrechte* (1886.), *Der kroatische Staat* (1886.). Vidi: HE, sv. 8, Zagreb, 2006., 533. O svojim državnopravnim stajalištima raspravljao je u korespondenciji s G. Jelinekom. Vidi: Alexander Buczynski, Stjepan Matković, „Korespondencija Josip Pliverić – Georg Jelinek iz 1885. godine“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 50, Zagreb, 2000. (6) 1053.-1084.

¹³⁷ Naknadno dopisano.

¹³⁸ O susretu s Khuenom pisao je u svojim memoarima i Jagić, odlučno odbacivši mogućnost da je posjet banu imao „kakvu egoističnu ili porodičnu svrhu“. Vidi: Vatroslav Jagić, *Spomeni mojega života*, Beograd, 1934., 202.-203.

¹³⁹ Odnosi se na dobra Zagrebačke nadbiskupije.

u nadi, da će on biti, primio je direkturu imanja. Kršnjavi mu kaza, kako sam pripovijeda: Biti će onaj, koga Ti najviše želiš. Sada prije nekoliko dana opet mu reče: Zapelo je i mogla bi potrajati vakancija¹⁴⁰ još pol godine. Čujem i to, da Magjari drže još kandidaturu Bele Majera.¹⁴¹ Časni nadbiskup kaločki¹⁴² povratio se prekjueer iz Rima, a pripovijeda „Magyar Állam“,¹⁴³ da je vodio puno pohodnika u „Lourdes“ i ondje u papino ime svetu misu rekao. To je sve, što ja znam.

Sinovski Vašu Preuzvišenost
pozdravljajuć jesam sa štovanjem
Vaš najpokorniji
Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 27. II. 1894.

5) Zagreb, 1. IV. 1894.

Nakon imenovanja Posilovića za zagrebačkog nadbiskupa Smičiklas odmah ispituje kako će se novi nadbiskup postaviti prema zahtjevima Hrvatsko-slavonske zemaljske vlade, odnosno bana Khuena Hédervarya. Izražava mišljenje da je u postojećim okolnostima najbolje da se Posilović drži distancirano, jer bi ga aktivnije uplitanje u nacionalna i politička pitanja dovelo u konflikte koji bi ga na kraju prisilili da zatraži pomoć na višem mjestu, tj. učinilo bi ga zavisnim o vladi. Također javlja Strossmayeru da odbor za podizanje spomenika Račkome još nije odobren te navodi koje je sve troškove Akademija imala oko njegova sprovođa, diskretno ga moleći da joj priskoči u pomoć.

¹⁴⁰ Vakancija (*vacare* (lat.), biti prazan, nepopunjen), nezaposjednuta služba, slobodno mjesto. Ovdje u značenju ispražnjene nadbiskupske stolice (sedisvakancija).

¹⁴¹ Bela Mayer je bio kanonik i pomoćni biskup Kaločke nadbiskupije. Međutim, njegova kandidatura za zagrebačkog nadbiskupa u trenutku kada je Smičiklas o njoj pisao Strossmayeru bila je već sasvim bezizgledna, jer im se papa Lav XIII., doznajući za političke motive namećanja Mađara od strane ugarske i hrvatsko-slavonske vlade, odlučio odlučno suprotstaviti. Naime, više od dva mjeseca ranije, 15. prosinca 1893., uz opće uvjete koje mora imati zagrebački nadbiskup, postavio je također kao nužan uvjet da, u skladu s kanonskim propisom, on mora biti po volji narodu svoje nadbiskupije, što je značilo ne samo to da mora biti podrijetlom Hrvat, nego da mora uzimati u obzir i vjerske i nacionalne težnje puka svoje nadbiskupije. Time su Mađari doživjeli definitivni poraz u svojim nastojanjima da kontroliraju Zagrebačku nadbiskupiju namećanjem kandidata lojalnog intencijama ugarske vlade. Vidi. Z. Grižak, *Politička djelatnost*, 317.

¹⁴² Juraj Császka, kaločki nadbiskup od 27. listopada 1891. do smrti 11. kolovoza 1904.

¹⁴³ *Magyar Állam* (Mađarska država), novine koje su od 1868. do 1908. izlazile u Budimpešti.

Poštovani gospodine!

Hvala Bogu *habemus Pontificem*.¹⁴⁴ Mi se bojasmu, da je primio njeku obvezu od sadanjega vlastodršca. Već su se prvi dan raznosili čudni glasovi, kako će popuniti kaptol od najružnijih individua. To neće biti. Jučer se sastao s Ivekovićem¹⁴⁵ njegovim drugom od mladosti, koji mi ovo pripovijeda. Posilović zna da je samo po volji kraljevoj došao na ovo mjesto i da ne ima biti zahvalan Kuenu. Upravo ovi predlozi da će biti prvi konflikt, u kojem da neće Posilović popustiti, da će učiniti predloge bez obzira na političko mišljenje, ali da neće nepristojne svećenike, kojih je život sablažnjiv. Veli mi nadalje, da se je razgovor zametnuo o njegovom nasljedniku u Senju.¹⁴⁶ Ovoliko njegov najintimniji prijatelj.

Medju nama je mnijenje, da bismo bili u političkom i narodnom pogledu najsretniji, da ostane samo motrilac događaja. Ako samo bude bez obzira na sadanju vlast svojom biskupijom upravljao dospjet će u takove konflikte, da će morati tražiti pomoć na višem mjestu.

Odbor za spomenik Račkome još nije dobio potvrde, premda je Amrušu¹⁴⁷ bio obećan. Do sada se je sakupilo do dvije hiljade forinti. Akademija platila je sav sprovod koji je došao na 800 for uz sve moguće oproste od kaptola. Za arkadu, koja bi imala biti samo za njegove mrtve ostanke imati će platiti do 4000 for. i pogodila se je već s gradom, da to plati u rokovima na sedam godina. Premda slabo stojimo financijski, moradosmo ipak i taj veliki trošak

¹⁴⁴ Imamo svećenika (nadbiskupa), lat.

¹⁴⁵ Franjo Iveković (Klanjec, 10. X. 1833. – Zagreb, 2. III. 1914.), jezikoslovac i vjerski pisac, ujak jezikoslovca Ivana Broza i stric slikara Otona Ivekovića. Zaređen je za svećenika 1860., a od 1874. na Sveučilištu u Zagrebu je redoviti profesor Staroga zavjeta i hebrejskog jezika. Zagrebačkim kanonikom postaje 1886. Bio je urednik u *Danici*, 1868./1878., zatim jedan od osnivača (1868.) i urednik u Društvu sv. Jeronima, a 1872.-1879. knjižničar u Metropolitanskoj knjižnici. Počasnim članom JAZU postaje 1901. Nakon smrti nećaka Ivana Broza 1893. nastavio je rad na njegovu rječniku hrvatskog jezika u duhu Vuka Stefanovića Karadžića (Franjo Iveković – Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1901.). Vidi: *HBL*, sv. 6., Zagreb, 2005., 176.–177. (autori biografske jedinice Ivo Pranjković i redakcija *HBL*-a)

¹⁴⁶ Senjsko-modruškim biskupom nakon Jurja Posilovića imenovan je Antun Maurović (1895.-1908.).

¹⁴⁷ Milan Amruš (Brod na Savi, 1. X. 1848. – Zagreb, 26. V. 1899.), liječnik i političar. Bio je vojni liječnik u Zagrebu, Beču i Sarajevu, nakon čega je završio studij prava u Beču. Po povratku u Zagreb 1887. postaje član Neodvisne narodne stranke, a potom djeluje kao izvanstranačni političar blizak režimu bana Khuena Héderváryja. Do 1901. bio je zastupnik u Saboru, 1890.-1892. i 1904.-1910. bio je zagrebački gradonačelnik, a 1910.-1912. predstojnik vladinog Odjela za bogoštovlje i nastavu. Vidi: *HE*, sv. 1., Zagreb, 1999., 219.

uzeti na sebe. Mi se nadamo pomoći i od Vas, a nadamo se i od odbora, ako se sakupi, kako naši prijatelji misle, da će se sabrati velika svota.

Ako ikako dospijem, gledati ću da dodjem još ovoga tjedna do Vas barem na jedan dan.

Najsrdahnije pozdravljajući jesam od

Vaše Preuzvišenosti

Najpokorniji

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 1. IV. 894.

6) Zagreb, 18. IV. 1894.

Smičiklas piše Strossmayeru o kompromisu postignutom u pregovorima Neodvisne narodne stranke i Stranke prava. Obavještava ga da ga je već predbilježio za prilog za spomenik Račkome te da za tu svrhu ban nije dopustio osnivanje odbora koji bi brinuo o prikupljanju sredstava.

Poštovani gospodine!

Nisam Vam pisao o našoj posljednjoj razmirici, koju tako slatko gutaju bečke i zagrebačke novine. Kako sam bio već izvijestio Vašu Preuzvišenost tako smo učinili, te nismo prihvatili ime „stranka prava“, kako su od nas bezuvjetno iskali izaslanici stranke prava. Sada stvoreni program jest djelo kompromisa izmed dviju stranaka, zato imadu pasti obadva imena. Tako je u svemu svijetu, drugačije ne može biti ni u nas. Sljepota bi bila s naše strane i grehota, da na prosto proglasimo Starčevića¹⁴⁸ i za našega proroka. Ako ih je

¹⁴⁸ Ante Starčević (Žitnik, kraj Gospića, 23. V. 1823. – Zagreb, 28. II. 1896), hrvatski političar, književnik i publicist. Nakon što je doktorirao filozofiju u Pešti, radio je u odvjetničkoj kancelariji i bavio se publicistikom i književnošću djelujući u odboru Matice ilirske i uredništvu časopisa *Neven*. Usprotivio se jezičnoj i političkoj koncepciji Vuka Karadžića. Za velikog bilježnika Riječke županije izabran je 1861., a pišući predstavke Riječke županije postavlja i temelje pravaškoga političkog programa. Zalagao se da Hrvatska svoje odnose s Austrijom i Mađarskom uredi na temelju međunarodnog ugovora, nakon što bi postigla teritorijalnu cjelovitost. Na tim je načelima djelovao i u Saboru 1861., kada s Eugenom Kvaternikom osniva Stranku prava. Ističe se govorima u Saboru 1865.–1867., ali završava u zatvoru nakon sloma Rakovičke bune 1871. U Sabor se vraća 1878. godine, a nakon raskola u Stranci

volja bučiti, neka buče, pa neka se i opet prikaže starčevićanstvo u svoj svojoj prostoti.

Čujem, da se već spremaju na njeke juriše, a to bi i opet imala za njih učiniti jadna mladež. Već su odpravili glasnike na sve strane. I tako bjesnilo pa bjesnilo. Mi ostajemo mirni, a veliki zbor najodličnijih zagrebačkih građana sastao se jučer i naše je djelovanje odobrio.

Vaš je direktor ipak nješto obavio. Sada je Špun¹⁴⁹ već počeo izlaziti iz kuće, pak ću ga i opet opomenuti. Za spomenik Račkoga nije Khuen dozvolio odbor, kako je bio obećao. Dozvolio je samo Mazzuri¹⁵⁰ da smije u novinama

prava osnovao je s Josipom Frankom 1895. Čistu stranku prava. Godine 1878. u Saboru se usprotivio austrougarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine. Zbog svoga djelovanja prozvan je „Ocem domovine”. Vidi: *HE*, sv. 10., Zagreb, 2007., 217.

¹⁴⁹ Napoleon Špun-Strižić (Kaptol (kod Požege) 26. VII. 1839. - Bencetić-dvor, 12. VIII. 1913.). Studirao je pravo u Pragu. Po povratku u domovinu nakon obnove ustavnog života imenovan je 1861. za podbilježnika Požeške županije. Već iduće godine postavljen je za perovodnog pristava kod kr. Dvorske kancelarije u Beču. Godine 1867. postao je vijećnik Sudbenog stola u Križevcima, a zatim je bio premješten u Zagreb, gdje je postavljen za državnog odvjetnika. Ujedno je preuzeo katedru za kazneno pravo na zagrebačkoj Pravoslavnoj akademiji, koja je uskoro postala dijelom Sveučilišta u Zagrebu (1874.). Kao političar afirmirao se izborom za narodnog zastupnika u kotaru Pleternica. Pristajao je uz program Narodne stranke, ali se nije isticao u njezinu djelovanju. U vezi sa saborskim djelovanjem izradio je dva važna rada „Izvjешće o zakonskoj osnovi glede ravnopravnosti Izraelićana” i „O ravnopravnosti evangelika”, kojima je dao važan doprinos izgradnji postnagodbenog hrvatskog zakonodavstva. Tijekom izbora 1874. izabran je u valpovačkom izbornom kotaru, ali je zbog novoga zakona, koji je nalogao da suci ne mogu biti istodobno narodni zastupnici, odustao od mandata i više se nije kandidirao na saborskim izborima. Velike zasluge za razvoj pravne struke stekao je zalaganjem u osnivanju Pravničkog društva, koje pokreće časopis *Mjesečnik*. Također je bio zaslužan za podizanje pučkog školstva i rad učiteljsva u Hrvatskom pedagoško-književnom zboru. U vrijeme austrougarskog zauzeća Bosne i Hercegovine namijenjena mu je važna uloga stupanja u aparat generala Josipa Filipovića, što je spremno prihvatio, nadajući se da će time moći pridonijeti uspostavi pravne države po uzoru na zapadne zemlje, a ujedno povezivanju Bosne i Hercegovine s Hrvatskom, u širem sklopu ujedinjenja hrvatskih zemalja pod habsburškom dinastijom. No, zbog loma noge ubrzo se morao vratiti u Zagreb, gdje je na osobni zahtjev lišen službe državnog nadodvjetnika i stavljen na raspolaganje gremiju Banskoga stola. Vrhunac karijere ostvario je izborom za suca kr. Stola sedmorice. U to vrijeme snažno je utjecao na uređenje naseljeničkih kolonija u Požeškoj i Virovitičkoj županiji. Jedna kolonija po njemu je nazvana Strižićevac. Vidi: Stjepan Matković, „Gledište Napoleona Špun-Strižića o srpstvu u Slavoniji”, *Scrinia Slavonica*, 2 (2002.), 293.-300. Biografski podaci preuzeti sa str. 293.-295.

¹⁵⁰ Šime Mazzura (Tisno, Murter, 31. X. 1840. – Zagreb, 14. XII. 1918), hrvatski političar, publicist i odvjetnik. Studirao je pravo u Zagrebu (1862.-1864.) i Grazu, gdje je 1871. doktorirao. Publicistički rad započeo je u listovima *Il Nazionale* (Zadar), *Il Tempo* (Trst), *La Perseveranza* (Milano) te listu *Pozor* (Zagreb), kojemu je bio urednik 1867., a kada je list obustavljen u kolovozu iste godine, kao njegov odgovorni urednik bio je osuđen na mjesec dana zatvora. Nakon obustave *Pozora*, surađivao je u *Novom Pozoru* (od 1869. izlazio pod naslovom *Zatočnik*). U Zagrebu je 1871. utemeljio Dioničku tiskaru, koja je započela izdavati list *Obzor*, kojega je stalni suradnik bio od 1871. do 1918. Godine 1873. otvorio je

oglasiti da sabire za spomenik. Svaki mjesec mora u novinama oglasiti rezultat, a iza dvije godine ne smije više kupiti. *Nota bene* ne bi smio nikoga pozivati niti da skuplja, niti da daje prinose. Ja sam Mazzuri prijavio, da Vi dajete u to ime hiljadu forinti. On će to valjda i oglasiti, čim sebe objavi u novinama kao sabirača. To mislim i ja da će biti dobro za samu stvar.

Glede arkade mi mislimo, da moramo čekati bolju zgodu, jer bi nas današnja većina sramotno odbila. Hvala Vam za obećanu podporu za arkadu i za troškove sprovođa. Ne trebate se žuriti niti nagliti, ali Vam ponavljam, da smo radi konverzije, radi sprovođa i arkade, radi trošaka oko gradjenja kuće sada to jest za ovu i slijedeću godinu u pravoj finansijskoj krizi. Ako dakle trošak oko sprovođa budete mogli olakšati mjesto 200 sa 500 for., veoma ćete nas obvezati.

Ne zamjerite ovu prosjačiju. Vjerujte mi, da mi je teško, jer i onako znam onu narodnu: „Ne tresi krušku koja sama od sebe pada“, ali danas su takove prilike u našoj akademiji u ovom času, kakve nisu bile od početka njezina materijalne i moralne. Duh je u većine dobar, ali u velike ćete pomoći nas, koji držimo na okupu i slabu branu ako u ovom momentu sjajno pokažete, da nas nećete zaboraviti.

Preporučujući od sve duše akademiju čast mi je bilježiti se sa najdubljim štovanjem i sinovskim pozdravom

Vaše Preuzvišenosti

najpokorniji

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 18. IV. 894.

odvjetničku kancelariju u Zagrebu, od 1874. bio je gradski odvjetnik, a od 1880. odvjetnik Zagrebačke nadbiskupije. Istaknuo se kao branitelj u procesu protiv hrvatskih studenata koji su 1895. spalili mađarsku zastavu i kao branitelj u tzv. veleizdajničkom procesu (1908.). Uz M. Mrazovića utemeljitelj je Neovisne narodne stranke (1881). Bio je saborski zastupnik 1884.–1887. i 1897.–1903. Zauzimao se za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, finansijsku samostalnost hrvatskih zemalja i priključenje Rijeke Trojednoj Kraljevini. Protivio se politici proizišloj iz Riječke rezolucije (1905.). Zajedno s M. Derenčinom napisao je djelo *Programi oporbenih stranaka u Hrvatskoj* (Zagreb, 1894.). Vidi: HE, sv. 7., Zagreb, 2005., 163. – 164.

7) Zagreb, 28. VIII. 1894.

Budući sa se Akademija našla u teškoj financijskoj situaciji, Smičiklas moli biskupa da mu neodgodivo pošalje tisuću forinti, koje je godišnje izdvajao za Akademijin rječnik. Prenosi mu pozdrave biskupa A. Šterka i A. Frankija, s kojima se susreo u Opatiji. Franki je i nadalje čekao rješenje svojeg slučaja te je stoga zamolio Smičiklasa da ga ponovno preporuči Strossmayeru, kako bi se za njega zauzeo.

Preuzvišeni gospodine!

Za dan dva dobit ćete jedan svezak akademijinog rječnika. Lijepo Vas molim, da nam pošaljete obećanih hiljadu forinti. Trebamo odmah, jer sada ne imamo do 5. novembra nikakova prihoda. Nadajući se povoljnu odgovoru već Vam sada u ime akademije zahvaljujem.

Ja sam se vratio iz Opatije gdje sam se sastao s biskupom Šterkom¹⁵¹ i sa dr. Frankiem. Obadvojica su me molila, da Vas u njihovo ime sinovski pozdravim. Siromah Franki upravlja župom u svom rodnom mjestu i čeka, hoće li iz Rima dati „nalog“ nadbiskupu, kako mu je Sv. otac pri polasku iz Rima bio rekao, da će mu budući nadbiskup imati dati satisfakciju u Zagrebu.¹⁵² On me je i to molio, neka Vas uvjerim, da će Vam za Vašu brigu biti do groba zahvalan, a da Vam se s pismom ne javlja, jer ne bi znao drugo nego jadikovati, a toga i onako imate i suviše od drugih.

U Zagreb sam tek stigao, pak Vam ne mogu ništa javiti.

¹⁵¹ Andrija Sterk (Šterk) (Volosko, 28. XI. 1827. - Trst, 7. IX. 1901.), krčki i tršćansko-koparski biskup. Osnovnu i srednju naobrazbu stekao je u Voloskom i Rijeci, a teološku u Gorici. Za svećenika je zaređen 24. IX. 1853. i imenovan kapelanom u Oprtlju, zatim katedralnim vikarom i propovjednikom u Sv. Justu u Trstu te profesorom teologije do 1866. Od 1866. do 1894. župnik je u Lovranu, a na izborima 1877. i 1883. bio je izabran za zastupnika u Istarskom saboru u Poreču. Godine 1894. imenovan je kanonikom tršćanskoga kaptola te župnikom do 1896. Iste je godine posvećen za krčkoga biskupa, a 1898. za tršćansko-koparskoga biskupa. Kao tršćansko-koparski biskup nastojao je osigurati ista prava u bogoslužju svim vjernicima, posebice hrvatskim i slovenskim, što je izazvalo žestoke napade talijanskih iredentista i gradskih liberalnih vlasti u Trstu i priobalnim mjestima. Doživljavao je onemogućivanja u održavanju krizme i kanonskih pohoda župa, primjerice u Bujama 1898. te u Piranu 1898. i 1899. Unatoč propisu Josipa II. iz 1783., da se u Trstu održavaju trojezične, tj. njemačke, slovenske i talijanske korizmene propovijedi, talijanske vlasti u gradu su ih onemogućivale pod izgovorom da bi njihovo održavanje pridonijelo slavenizaciji Trsta. Unatoč pritiscima nije se htio odreći biskupske službe kao što su morali učiniti Ivan Nepomuk Glavina (1882.-1895.) i Andrija Karlin (1911.-1919.). Prilikom njegova pogreba gradske vlasti Trsta i Kopa uskratile su održavanje službenih počasti i sudjelovanje u pogrebu. Vidi: *Istarska enciklopedija*, Zagreb, 2005., 789.

¹⁵² U međuvremenu je u ožujku 1894. zagrebačkim nadbiskupom imenovan Juraj Posilović.

Preporučujući i sinovski
pozdravljajući čast mi je biti
Vaše Preuzvišenosti
najodaniji
Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 28. kolovoza 894.

8) Zagreb, 30. VI. 1895.

Smičiklas objašnjava Strossmayeru svoj stav u vezi „sloge“, odnosno saveza sa Strankom prava. Smatra da je ona nužna u okolnostima u kojima se hrvatski politički život nalazi pod čvrstim stiskom Khuenove vlade.

Preuzvišeni gospodine!

U prilogu šaljem Vam potvrdu za ono 50 for., što sam ih predao ravnatelju Divkoviću.¹⁵³ Što nisam odmah poslao, tomu je razlog, što sam naumio od-

¹⁵³ Mirko Divković (Zagreb, 24. VI. 1843. - Samobor, 12. I. 1924.), hrvatski gramatičar, leksikograf i prevoditelj. Gimnaziju je završio 1863. u Zagrebu, a studij klasične i slavenske filologije 1867. u Beču. Bio je profesor u varaždinskoj gimnaziji, potom od 1868. u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu. Godine 1868. otpušten je iz službe, jer se s još četvoricom kolega solidarizirao s V. Jagićem otpuštenim zbog odlučna stava u političkoj aferi protujelačićevskog ispada D. Starčevića. Godine 1870./1871. profesor je u Pomorskoj akademiji u Rijeci, a nakon Rauchova pada vraća se ujesen 1871. u zagrebačku Klasičnu gimnaziju, kojoj je od 1882. do umirovljenja 1908. bio ravnateljem (nakon diobe gimnazije na donjogradsku i gornjogradsku 1895. bio je ravnatelj gornjogradske). Od 1908. živio je u Samoboru. Predavao je hrvatski i latinski jezik te napisao više školskih priručnika, među kojima posebno mjesto zauzima više puta prerađivana i dopunjavana *Hrvatska gramatika*. Njezin prvi dio nosi naslov *Oblici hrvatskoga jezika* (Zagreb, 1879.), a drugi *Sintaksa za školu* (Zagreb, 1881.). Kasnije je dopunjavana i objavljena pod naslovom *Oblici i sintaksa hrvatskog jezika* (12 izdanja do 1917.). Pisana je pod jakim utjecajem Daničićevih gramatičkih djela i Miklošičeve poredbene sintakse. Kritiziran od strane Adolfa Vebera Tkalcevića kao sljedbenik karadžićevsko-daničićevske koncepcije hrvatskog književnog jezika, utemeljene na idiomu narodne pjesme, a od Armina Pavića kao nepouzdan gramatičar, Divković se postupno i sam razvio u kritičara takve koncepcije te je svoj, danas zagubljen, *Rječnik hrvatskog jezika* bio zamislio kao skraćeno izdanje Broz-Ivekovićeve *Rječnika iz 1901.*, obogaćeno izrazima iz suvremene hrvatske književnosti. Godine 1877. izdao je *Rječnik hrvatsko-latinski*. Kao su-

govoriti na onaj drugi dio Vašega dragocjenoga pisma. Priopćio sam ga samo najbližim i najpouzdanijim našim prijateljima. Mi smo svi za to, da učinimo za slogu sve, što se samo učiniti može. Ali i mi smo uz onu Vašu rezervu „da se učini sloga, koja bi onemogućila kojekakove razvratnosti“ – kako velite u posljednjem pismu. Samo se pita: s kim bismo tu slogu danas mogli uglaviti?

A Vi znate preuzvišeni, da je naša skupština jednoglasno prihvatila, da ostajemo i pri stvorenom programu i pri spomeniku. Njihova skupština primila je uglavljeni program, ali da neće s nama nikakova porazumka. Hoće li oni sada sporazumak, neka saberu svoju skupštinu. A evo imadu sad 17. jula svoju stranačku skupštinu, pa neka se izjave. Ovo je stvar sasvim jasna.

Mnogo se zla nagravalo medju nama, ali najveće je čini mi se međjusobno nepouzdanje. Čemu da Vam ponavljam, kada znate, što mi o njima a i oni o nama misle. To je teško odstraniti pa još u ovoj fatalnoj poziciji, gdje je vlast tako sve stegnula poda se, da je uspješna borba gotovo nemoguća. Kada je sve tako, onda nije druge nego da se najbolji ljudi održe i udruže, da barem nada u naroda ne umre.

Mnogo toga imam na srcu, ali ostavljam za onda kada se opet vidimo. Vi ćete u Rogatac,¹⁵⁴ a i ja ću ali ne u julu. Sjećate li se lanjskoga jula? Ako Vi ipak u julu prodjete, ostat ćete još koji dan u augustu, pa ćemo onda ako Bog da o svemu ovom razgovarati.

Primite moj najsrdačniji sinovski pozdrav Vaše Preuzvišenosti

Pokorni

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 30. VI. 895.

radnik prvoga izdanja *Latinsko-hrvatskog rječnika* S. Žepića iz 1881., obradio je slova I-N i T-Z, a 1900. pripravo drugo dopunjeno i prošireno izdanje (djelo je pretisnuto 1980.). Također je prevodio s ruskoga, najčešće Turgenjevljevu i Tolstojevu prozu, a 1923. objavio je u izdanju Matice hrvatske *Ruske narodne pripovijetke* s ilustracijama Ljube Babića. Kao Matičin tajnik (od 1871.) objavio je njezinu povijest od osnutka 1842. do 1874. (*Izviješće o Kr. velikoj gimnaziji u Zagrebu*). Znanstvene i stručne rasprave objavljivao je u *Kršćanskoj školi* (1900.), *Nastavnom vjesniku* (1902., 1910., 1912-13., 1914-15.) Vidi: *HBL*, sv. 3, Zagreb, 1993., 406.-407. (autori biografske jedinice Branko Pleše i Redakcija *HBL*-a).

¹⁵⁴ Rogatec [ispravno je: Rohitsch] (njem.). Međutim, ovdje se misli na obližnje termalno liječilište Rogašku Slatinu [Rohitsch]-Sauerbrunn u Štajerskoj, popularno ljetno okupljalište elite Habsburške (Austro-Ugarske) Monarhije, tada u sklopu Austrije, koja je sve do raspada Austro-Ugarske Monarhije 1918. obuhvaćala Gornju i Donju Austriju te unutarnjoaustrijske zemlje: Štajersku, Korušku i Kranjsku s Pazinskom kneževinom, Goricom i Trstom (od 1945. u Republici Sloveniji).

9) Zagreb, 27. X. 1895.

Nakon raskola u Stranci prava, Smičiklas iznosi svoje mišljenje da će Josip Frank pravašima donijeti potpuno uništenje. Spominje da je Fran Folnegović sklon savezu s Neodvisnom narodnom strankom, ali u uzavreloj situaciji nakon paljenja mađarske zastave najrazumnije je pričekati razvoj događaja. Pri tom moli biskupa da sudjeluje u organizaciji pomoći za studente koji će zbog sudjelovanja u paljenju zastave biti kažnjeni.

Preuzvišeni gospodine!

Dugo se već ne oglasih, jer nije bilo u nas ništa osobita. Sada imade toga dosta. Starčević je izašao iz svoje stranke. Rasulo gotovo. Mi smo odlučili, da sad puštamo, neka se taj proces razvija. „Hrvatska“ je list Folnegovićev¹⁵⁵ a Frank¹⁵⁶ će izdavati svoj list.

¹⁵⁵ Fran Folnegović (Slanovec kraj Zagreba, 17. II. 1848. – Zagreb, 18. VII. 1903.), hrvatski političar. Bio je saborski zastupnik Stranke prava od 1875. do 1895. S vremenom napušta stav stranke o samostalnoj hrvatskoj državi izvan Austro–Ugarske Monarhije te se od kraja 1870–tih pokušava politički približiti Neodvisnoj narodnoj stranci. Njegova ideja o ostvarivanju hrvatskih državnih prava unutar Monarhije nadvladala je 1894. kada stranka prihvaća program u kojem traži ujedinjenje hrvatskih zemalja unutar Monarhije, ali ne zadugo. Naime, Folnegović ubrzo dolazi u sukob s Josipom Frankom. Posljedica njihove borbe za vodstvo u stranci bila je njezina podjela. U pokušaju da se približi vladajućim vrhovima Monarhije i iskaže lojalnost stranke dinastiji, Folnegović je osudio spaljivanje mađarske zastave 1895., nakon čega je izašao iz kluba Stranke prava te se kasnije uključio u rad koalirane opozicije, nastale od dijela Stranke prava, tzv. domovinaša (prema stranačkom glasilu *Hrvatska domovina*), i Neovisne narodne stranke. Vidi: *HBL*, sv. 4., Zagreb, 1998., 317.–319.

¹⁵⁶ Josip Frank (Osijek, 16. IV. 1844. – Zagreb, 17. XII. 1911), hrvatski pravnik i političar. U politici se javlja 1872. kao podupiratelj vladavine bana L. Raucha, nasuprot tada još protunagodbenoj Narodnoj stranci, a potom mijenja taktiku te napada bana I. Mažuranića zbog popuštanja Mađarima. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru od 1884. do 1911. i zagrebački gradski zastupnik od 1880. do 1894. Na poticaj F. Folnegovića pristupa 1890. Stranci prava te joj novčano pomaže u izdavanju stranačkog glasila *Hrvatska* i izgradnji „Starčevićeva doma“. Poput Folnegovića, zalaže se za ostvarivanje hrvatskih prava unutar Monarhije, ali se sukobljava s njim oko vodstva stranke, zbog čega s A. Starčevićem, E. Kumičićem i M. Starčevićem osniva Čistu stranku prava s glasilom *Hrvatsko pravo*. Želeći postići ciljeve stranke – oblikovanje hrvatske državne jedinice u sklopu trijalistički preustrojene Monarhije – osloncem na vladajuće vrhove u Austriji, Frankova struja podržava vladavinu bana P. Raucha. Njegov pad nakon sporazuma vrha Monarhije s Hrvatsko–srpskom koalicijom doveo je i do sloma Frankove političke karijere, stoga se on 1909. godine povlači iz politike. Vidi: *HBL*, sv. 4., Zagreb, 1998., 383.–386.

Biti će grmljavina od rekriminacija.¹⁵⁷ Žid¹⁵⁸ kao da nije svršio svoju zadaću da stranku prava do kraja razori. On će i dalje raditi, a uz njega pristaju najbjesniji ali i najdešperatniji mladi ljudi dosadani suradnici „Hrvatske“. Ovako stoji danas dne 27. oktobra.

Znam i to, da ljudi frakcije Folnegovićeve misle tražiti sveze s nama, ali ja još ne vjerujem, da su se ti ljudi izliječili od svoje megalomanije. Nepomirljivi barun Rukavina¹⁵⁹ i David Starčević¹⁶⁰ pristali su uz Folnegovića. To pokazuje, da moramo čekati.

Niti mi ne odobravamo onoga što je Folnegović govorio o magjarskoj zastavi, jer je učinio najveću uslugu Hedervariju i njegovu sustavu. Sve nas to opominje, da mirno pazimo na razvitak ove raspre.

Djaci će biti ljuto kažnjeni mnogi će izgubiti stipendija, oprost od školarina itd. Morat ćemo im pomoći. Već Vas sada molim, da mi ne zamjerite što ću Vas zamoliti za pomoć. Mi ćemo se svi napeti, da im što više pomognemo, pa se nadamo i od Vas znatnijoj pomoći.

Medović¹⁶¹ se je, kako čujem, pokajao. Meni pred oči još nije došao, a i naši prijatelji s prezirom ga dočekaše. To ga je čini mi se smrvilo, a i

¹⁵⁷ Rekriminacija (lat. re + crimen) obrana protuoptužbom; protuoptužba, uzajamno optuživanje, međusobno okrivljavanje, uzvrat na uvredu uvredom.

¹⁵⁸ Pogrdna aluzija na židovsko podrijetlo J. Franka. Međutim, treba upozoriti da je antisemitizam tada imao poglavito vjersko, a ne raso obilježje te se J. Franka, kao Židova koji je prihvatio kršćanstvo, općenito u hrvatskoj politici smatralo Hrvatom, jer bi inače teško mogao biti prihvaćen kao lider jedne od vodećih hrvatskih stranaka.

¹⁵⁹ Juraj (Gjuro) barun Rukavina Vidovgradski (Trnavec kraj Krapinskih Toplica, 4. II. 1834. - 1915.), pravaški prvak, dugogodišnji predsjednik Kluba Stranke prava, veleposjednik. Početnu naobrazbu stekao je u Varaždinu, a zatim odlazi u Terezijansku vojnu akademiju u Beču iz koje izlazi kao poručnik. Služeći u Italiji postaje natporučnik, no ubrzo napušta vojnu službu koja ga je sputavala u očitovanju hrvatskog identiteta. Godine 1861. upoznaje A. Starčevića te postaje član Stranke prava i njezin saborski zastupnik. Bio je predsjednik Prve čitaonice u Zlataru (1873.). Vidi: *Hrvatska*, (3. I. 1916.) 1251. [Nekrolog]; Jasna Turkalj, „Prilog životopisu pravaša dr. Jurja Žerjavića župnika u Mariji Bistrici (1874.-1910.)“, *Croatica Christiana Periodica*, 54 (2004), 124., bilj. 18.

¹⁶⁰ David Starčević (Žitnik, kraj Gospića, 1840. – Jastrebarsko, 18. XI. 1908), hrvatski političar. Nećak Ante Starčevića, pravnik i suplent zagrebačke gimnazije, otpušten 1871. zbog sumnji da je sudjelovao u Rakovičkoj buni. Zastupnik je Stanke prava u Saboru od 1881., a na saborskoj sjednici 5. X. 1885., kada je zbog izbijanja afere oko otuđivanja hrvatskih arhivalija u Saboru došlo do izgreda i napada na Khuena Héderváryja (tzv. saborski vritnjak), osuđen je i zatvoren te privremeno bio lišen prava na odvjetničku praksu. U vrijeme raskola stranke ostao je uz domovinaše, ali je 1899. prešao u Frankovu Čistu stranku prava. Ubrzo se posve povukao iz politike. Vidi: *HE*, sv. 10., Zagreb, 2008., 217.–218.

¹⁶¹ Celestin Medović, krsno ime Mato (Kuna Pelješka, 17. XI. 1857. – Sarajevo, 20. I. 1920), hrvatski slikar. Potjecao je iz težačke obitelji. Godine 1868. odlazi u franjevačko sjemenište u Dubrovniku, gdje 1874. polaže zavjete te uzima ime Celestin. Tamo je zamijećen njegov

pravo je tako.¹⁶² Slike cara i carice još nismo predali, jer je neprestano ki-

umjetnički talent te je 1880. pozvan u Rim u samostan Sant'Isidoro, koji je bio poznat po aktivnostima slikara Nazarenaca. Dali su mu za učitelja Lodovica (Ludwiga) Seitza, Nazarenca, ali je on odbio prihvatiti krut zastarjeli stil Nazarenaca te je pronašao drugog učitelja; Giuseppea Grandija, eklektika talijanskog Ottocenta. Zbog nesuglasica s nadređenima 1883. odlazi iz Rima i u Firenzi devet mjeseci pohađa školu Antonia Ciseria. Zatim slika u nekoliko franjevačkih samostana (Fuccechio, Faenza, Cesena). Godine 1886. poglavar franjevačkog reda šalje ga natrag u Dubrovnik. Međutim, na nagovor venecijanskog slikara Emila Jacoba Schindlera, koji je potvrđivao Medovićev nepobitan talent, dubrovački su ga intelektualci uspjeli poslati na Akademiju u Münchenu, gdje sa svojom završnom slikom *Bakanal* postiže velik uspjeh. Kada se 1893. vratio u Dubrovnik, F. Rački i I. Kršnjavi pozvali su ga u Zagreb da se pridruži umjetničkom krugu oko Vlahe Bukovca, koji je bio upravo napustio Pariz i nastanio se u Zagrebu. Medović je zatražio sekularizaciju, napustio je franjevački red i nastanio se u Zagrebu 1895. Za vrijeme zagrebačkog razdoblja (1895.–1907.) slikao je brojna religijska djela u sjeverohrvatskim crkvama (Križevci, Požega, Nova Gradiška) i kompozicije s temama iz hrvatske povijesti. Godine 1898. dao je izgraditi kuću u Kuni, a 1901. ljetnikovac u Crkvicama te je provodio dio godine u Dalmaciji slikajući u prirodi. Godine 1901. izlagao je s Otonom Ivekovićem, na manjoj retrospektivnoj izložbi u kojoj je predstavio svoj cijeli zagrebački opus. U Zagrebu je 1907. po vladinoj uredbi izgubio atelier. Od 1908. stalno boravi na Pelješcu. U razdoblju od 1912. do 1914. boravi u Beču. Godine 1914. imao je izložbu u Opatiji gdje je prodao sve svoje slike. Kada je započeo Prvi svjetski rat otišao je u Kunu gdje je s mještanima živio u teškim uvjetima. Po svršetku rata iscrpljen i zaboravljen razbolio se te je, prekasno zatraživši pomoć u bolnici u Sarajevu, ubrzo umro. Vidi: HE, sv. 7., Zagreb, 2005., 178.–179.

¹⁶² Godine 1893. C. Medović je u Münchenu dovršio kompoziciju *Bakanal* ili *Žrtva Bakhova u vrijeme progona kršćana pod Neronom*, diplomski rad nagrađen srebrnom medaljom. To veliko platno (201,5 x 354,7cm) moglo se zatim vidjeti u više europskih gradova, između ostaloga na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896., a osobito je bilo zapaženo na svjetskoj izložbi u Parizu 1900. Također je reproducirano na posebnom listu u IV. svesku knjige *Das XIX Jahrhundert in Wort und Bild* (Beč, 1900.). U Zagrebu je izloženo u listopadu 1895. na zatvorenoj izložbi u Opatičkoj 10, priređenoj u povodu posjeta Franje Josipa I. Danas se nalazi u stalnom postavu Moderne galerije u Zagrebu. Smičiklasovo ogorčenje bilo je zasigurno uvjetovano činjenicom da je Medovićev *Bakanal* bio izložen pred carem u Odjelnom predstojništvu za bogoštovlje i nastavu Isidora Kršnjavoga, koji je, međutim, zbog skandala sa spaljivanjem mađarske zastave, već 1896. morao odstupiti s položaja. Bilo kakav kontakt slikara hrvatske moderne s Kršnjavijem, Smičiklas i Strossmayer su doživljavali kao „izdaju“ (treba se prisjetiti Smičiklasovih bojazni da Bukovac ne padne pod utjecaj Kršnjavoga). To je, međutim, znatnim dijelom bilo subjektivno i afektivno stajalište, koje nije uzimalo u obzir realne okolnosti Medovićeva položaja. Naime, Medović, kao ni drugi hrvatski slikari mlađe generacije, uglavnom bez redovite financijske potpore, nije mogao izbjeći kontakte s Kršnjavijem, koji ga je, nakon povratka iz München u Dubrovnik, pozvao da se pridruži umjetničkoj koloniji u Zagrebu, koja se okupljala oko Vlahe Bukovca. Izlaganje svoga djela pred carem i kraljem Medović također nije mogao izbjeći, jer bi ga takav skandal onemogućio u umjetničkom djelovanju. Osim toga Medović je i osobno poznao Franju Josipa I. te i zbog toga nije mogao izbjeći susret s njim. Naime, Franjo Josip I. je nekoliko godina ranije, prilikom posjete Likovnoj akademiji u Münchenu, zatražio od profesora Löfflta da mu pokaže najdarovitijeg studenta iz njegove (Austro-Ugarske) Monarhije, na što mu je profesor doveo Medovića. Postojao je, međutim, raniji konkretniji i znatno ozbiljniji osobni sukob između Medovića i Strossmayera, koji je mogao biti povod Strossmayerove netrpeljivosti prema slikaru. Naime, kada je Strossmayer naručio od Medovića za dakovačku

šovito.¹⁶³ Čim bude lijepo vrijeme, odmah ćemo ih predati. Veliku ste nam ljubav učinili, jer su ih motrili i car i njegova pratnja. A da ih nije bilo, kako li bi naši dobri prijatelji to bili još bolje opazali?!

Ako bude potrebe radi naših domaćih prilika doći ću do Vas, da Vas o svemu izvijestim.

Pozdravljajući i preporučujući se jesam Vaše Preuzvišenosti

Pokorni

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 27. X. 1895.

katedralu slike *Žrtva Abrahamova* i *Žrtva Noemova*, s kojima nije bio zadovoljan, jer nisu odgovarale nazarenskom slikarskom stilu Lodovica (Ludwiga) i Maximiliana Seitza u istoj crkvi, te mu je odbio isplatiti honorar, Medović se obratio pravaškom vođi J. Franku, inače uglednom zagrebačkom odvjetniku i velikom Strossmayerovu političkom protivniku i tužio Strossmayera za 2.500 forinti. Budući da je svećeniku zabranjeno tužiti drugoga svećenika, a pogotovo biskupa, Medović je od strane Katoličke crkve bio sankcioniran sa *suspensio a divinis*, odnosno lišen svećeničkih prava i ovlasti. Vidi: F. G. [Feđa Gavrilović], „Crtice iz Medovićeve života“, *Vijenac*, br. 464.-465. (15. prosinca 2011.): O. Maruševski, *Iso Kršnjavi*, 214.-218. Nedostaju nam, međutim, pouzdaniji podaci na temelju kojih bismo mogli utvrditi bilo što konkretnije o okolnostima slučaja Medovićeve pokajanja, no to bi svakako pretpostavljalo da je pokušao obnoviti veze sa Strossmayerom i osobama iz njegova kruga.

¹⁶³ Nismo uspjeli sasvim pouzdano utvrditi o kojim je portretima cara i kralja Franje Josipa I. i carice Elizabete Austrijske riječ. Glede djela hrvatskih slikara moguće je da se radilo o portretu Franje Josipa I. Josipa Bauera (1845.-1916.), hrvatskog slikara i keramičara koji je s vremenom gotovo pao u zaborav, naslikanom u Zagrebu 1891. Manje je moguće, ali nije sasvim isključeno, da se radilo i o portretu cara Franje Josipa I. koji je Vlaho Bukovac započeo slikati u Beču, a dovršio u Zagrebu, namijenjenom za milenijsku izložbu u Budimpešti 1896. Inače, caru je Bukovčava slika bila u nacrtu poznata još prije njezina izlaganja u Budimpešti. Bukovac bi, međutim, zasigurno spomenuo da je izložena za vrijeme posjeta Franje Josipa I. Zagrebu 1895., a ne bi naveo da ju je car vidio dovršenu na milenijskoj izložbi u Budimpešti. Vidi: V. Bukovac, *Moj život*, 150.-152. Caricu Elizabetu portretirao je 1869. hrvatski slikar Josip Franjo Mücke (1819.-1883.). Slika se nalazi u Gradskom muzeju u Vukovaru – Zbirka Bauer i galerija umjetnina (znatno oštećena za vrijeme okupacije Vukovara 1991.-1997.) Teško je, međutim, tvrditi bilo što o tome koji su portreti carsko-kraljevskog para bili izloženi prilikom posjeta Franje Josipa I. Zagrebu 1895., jer je postojalo i više portreta austrijskih i mađarskih slikara, a unatoč gore iznesenoj pretpostavci nije isključeno da se radilo o posudbi njihovih djela. No, na osnovi informacije kustosice u Modernoj galeriji u Zagrebu Dajane Vlaisavljević, na kojoj joj najljepše zahvaljujemo, zaključili smo da je najvjerojatnije riječ o portretima slikara koji se nalaze u fundusu Moderne galerije u Zagrebu. Riječ je o portretima njemačkog slikara Franza Winterhaltera (portret carice Elizabete) i austrijskog slikara Karla Froeschla (portret cara Franje Josipa I.). Portret carice Elizabete rađen je u tehnici ulja na platnu, dimenzija 205x146,7cm, a portret Franje Josipa I. je rađen u tehnici pastela na papiru, dimenzija 474x42mm. Inače Karl Froeschl bio je šogor Isidora Kršnjavoga, brat njegove prve supruge Mariette (Mine) Froeschl, s kojim se Kršnjavi upoznao tijekom pohađanja studija povijesti umjetnosti i slikarstva u Beču i Münchenu.

10) Zagreb, 7. XI. 1895.

Čitavo je pismo posvećeno kaznama za studente, koji su sudjelovali u paljenju mađarske zastave. U Zagrebu se potajno organizirala pomoć za kažnjene studente, posebno one najsiromašnije, koji su izgubili stipendije. Stoga Smičiklas moli Strosmayera da se i on pridruži akciji prikupljanja sredstava za njih.

Preuzvišeni gospodine!

Kako ste mogli čitati u novinama započela je strašna akcija proti našoj jadnoj mladeži odsudom akademiskoga senata. Odsudjeni su na relegaciju¹⁶⁴ s ovoga sveučilišta za uvijek svi oni, koji izrekoše, da su bili prisutni. To je sad njih šestorica. Zatvoreno ih je 27 a poslije ih prizvano još 25. Ovih 52 bit će još relegirani za uvijek, a na koji semestar još oko 30.

Oko 80 mladih ljudi morati će proći ili na druga sveučilišta ili najmanje izgubiti stipendije neće biti oprošteni od plaćanja školarine. Sa deset hiljada forinti jedva ćemo moći uraditi da mnogi ne propadnu. Ima ih 25 koji su živili od stipendije ili potpore dobrih ljudi, a sada ne imaju niti novčića, da bi se mogli maknuti u svijet.

Ovdje se je učinio odbor, koji se ipak radi oštine zakona mora kriti. Tomu je odboru glava A. Mazzura,¹⁶⁵ a uz njega radi nekoliko sveučilištnih građana od imućnijih roditelja, koji će po duši kazivati potrebe svojih najpotrebnijih drugova. Pisma od danas teku na sve strane, gdje se ljudi umoljavaju, da sa svom „opreznosti“ saberu i šalju prinose. (§ 305 kazni svako odobravanje kažnjivoga čina i t. d.).

Meni odrediše preuzvišeni gospodine da Vas zamolim za pomoć. Ako uzmete, da ću ja jednoga djaka uzdržati sa 200 for, onda nam nećete zamjeriti, ako od Vas zatražimo 1000 for.

Ovo sve pišem samo za slučaj, ako ne budem mogao prekosutra proći do Vas radi koje zaprijeke. Sutra po podne to jest u petak ili najkašnje u subotu u jutro prije odlaska. Ako ikako budem mogao, doći ću.

Preporučujući našu žalostnu stvar i najsrdahnije pozdravljajući jesam

Vaše Preuzvišenosti

Pokorni

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 7. XI. 895.

¹⁶⁴ Relegacija (lat. relegare - otpraviti) isključenje iz škole, osobito iz visoke, na neko vrijeme ili trajno; izgon, progonstvo, protjerivanje, odstranjenje; deportacija, egzil, konfinacija.

¹⁶⁵ Vjerojatno Šime Mazzura.

11) Zagreb, 30. XII. 1901.

Na sastanku kod nadbiskupa Posilovića Smičiklas je predložio ime koje je smatrao najprikladnijim za Zavod sv. Jeronima, nakon što se održanje hrvatskog imena, koje je Sveta Stolica početkom kolovoza dala Zavodu, pokazalo neodrživim te je ujedno izrazio sumnje u dobre namjere crnogorske politike glede Zavoda. Podsjeća biskupa Strossmayera da pošalje Matici hrvatskoj novac za knjigu, kako je obećao.

Poštovani gospodine!

Pred novu godinu primite moju najsrdačniju sinovsku čestitku. Bog Vam dao i ovu god zdravo, sretno i zadovoljno proživjeti. Bog blagoslovio Vaš biskupski i domovinski rad. Živili!

Jučer pozvao je nadbiskup Derenčina,¹⁶⁶ Mazzuru, Rubetića¹⁶⁷ i mene, da se s njime savjetujemo radi sv. Jerolima. Svi smo bili toga mnijenja da najprije ište da ostane *pro gente Croatica*. Naš narod bio bi uvrijeđen i ucviljen, da mu to uzme upravo sv. Stolica. Rampolla ipak kategorično veli, da se ne može narinuti ime, koga oni apsolutno neće. Ja sam predložio i svi prihvatiše: *Pro gente Croatica et Serbia archidioecesis Antibarensis*.¹⁶⁸ Znam, da će našem svijetu i ovo biti krivo, ali zahtjev Vatikana tako je odlučan, da bi oni sami i gore učinili. Za *Serbo-Croata* nitko nije. To bi izgledalo, kao da su Srbi sada doista tajno zavod osvojili. „*Slavorum meridionalium*“ jest preširoko za zavod, u kojem su samo Hrvati katolici, po pravu i jedini gospodari. Inače bismo svi volili ovo ime, nego li „*serbo-croata*“ po čem bi naš narod došao u položaj upravo kao što dolazi sa „*Ungaro-croata*“. Recimo kao što dolaze Magjari u *Germanico-hungaricum*. Ostao samo *Germanicum*.

¹⁶⁶ Marijan Derenčin (Rijeka, 24. XI. 1836. – Zagreb, 8. II. 1908.), dramatičar, pravni i politički pisac i novinar. Bio je odjelni predstojnik za pravosuđe u Zagrebu, vladin povjerenik za kazalište i saborski zastupnik, a pokrenuo je i uređivao satiričke listove *Muha* i *Satir*. Vidi u: *HE*, sv. 3., Zagreb, 2001., 90.

¹⁶⁷ Cvjetko Rubetić (Ivanić Grad, 28. II. 1842. – Zagreb, 4. V. 1906.), hrvatski teološki i povijesni pisac. Za svećenika je zaređen 1886. Zatim je bio kapelan i kateheta u Sisku, Krapinskim Toplicama i Zagrebu, a 1896. imenovan je zagrebačkim kanonikom. Sastavio je katekizme za sjemeništare i građanske učenike, koje je poslije priredio u udžbenik dogmatike (*Katolička dogmatika*, 1880.). U djelu *Vjekopis Dr. Jurja Dobrile* (1882.) prikazao je složene političke i crkvene prilike u Istri te Dobrilino pastoralno djelovanje i angažman u hrvatskom narodnom preporodu. Bio je zastupnik u Hrvatskom saboru (1897. i 1901.) i počasni član Hrvatskoga pedagoškog zbora. Od 1878. do 1902. bio je u najužem vodstvu Hrvatskoga književnog društva sv. Jeronima (predsjednik 1902.). Vidi: *HE*, sv. 9., Zagreb, 2007., 454.

¹⁶⁸ Podcrtao T. Smičiklas.

Da je crnogorski knez¹⁶⁹ ovo predložio u ime naše sloge, ja bih bio i za *serbo-croata*. Ali crnogorski knez u Dalmaciji radi proti Hrvatske dokle samo dosiže njegov upliv. Neima sramote, koje njegovi ljudi danomice ne izbacuju na Hrvate. Naš Šime¹⁷⁰ jadni samo je njegovo oruđe. To je meni žao napisati, ali ja mu ne mogu pomoći. Za ista teže prilike on je nesposoban naš dobri prijatelj. O Luji Vojnoviću¹⁷¹ neću ni da govorim.

Otac¹⁷² mu je izabran u sabor, bit će izabran u zemaljski odbor za sigurno. To će mu donositi godišnjih 2400 for što mu od srca [želim]. Dapače čujem,

¹⁶⁹ Nikola I. Petrović Njegoš (Njeguši, 7. X. 1841. – Antibes, Francuska, 2. III. 1921.), crnogorski knez od 1860. i kralj od 1910. do 1918. godine. Vidi opširnije u: *Enciklopedija leksikografskog zavoda*, sv. 6., Zagreb, 1962., 32.

¹⁷⁰ Odnosi se na barskog nadbiskupa Šimuna Milinovića.

¹⁷¹ L. Vojnović (Split, 15. IV. 1864. – Zagreb, 18. IV. 1951.), pravnik i povjesničar srbokatoličke identitetske orijentacije, sin uglednog hrvatskog političara i pravnika Koste Vojnovića. Bio je u dvorskoj službi u Crnoj Gori, Srbiji i Bugarskoj. Vidi u: *HL*, 1073. Vidi opširnije o njegovu životu i djelovanju: Z. Grijak, S. Čosić, *Figure politike*, Zagreb, 2012.

¹⁷² Kosto Vojnović (Herceg Novi, 2. III. 1832. – Dubrovnik, 20. V. 1903.). Nakon prerane očeve smrti zajedno s bratom Đurom (Đordem) odlazi u Dubrovnik gdje je brigu o njihovu odgoju preuzela baka Kasandra Angeli Radovani, koja ih je prevela u Katoličku crkvu i upisala u gimnaziju. Za razliku od brata, koji se nakon svršetka studija prava vratio pravoslavlju, Kosto Vojnović je čvrsto prihvatio katolicizam. Već je u mladim danima prihvatio i razvio hrvatski nacionalni identitet te je tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 19. stoljeća odigrao značajnu ulogu u oblikovanju hrvatske nacionalne ideologije u Dalmaciji. Nakon svršetka studija (diplomirao je u Beču 1855.) dobio je mjesto u Dubrovniku u odvjetničkoj kancelariji Iva Radmillija. Zatim se s obitelji preselio u Split, gdje je 1858. otvorio vlastiti odvjetnički ured, da bi već 2. ožujka 1859. na nagovor kruga narodnjaka postao tajnik splitske Trgovačke komore. Od samog početka svoje političke aktivnosti K. Vojnović je, uz Mihovila Pavlinovića i Miha Klaića, figurirao kao jedan od vođa hrvatskog narodnog pokreta u Dalmaciji. Njegov spis *Un voto per l'unione ovvero gl'interessi della Dalmazia nella sua unione alla Croazia e all'Ungheria* (Split, 1861), u kojemu je iznio niz argumenata za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom, spada među temeljne programske tekstove hrvatskog nacionalnog pokreta u Dalmaciji. Od 1863. do 1874. redovito je biran kao zastupnik Narodne stranke u Dalmatinskom saboru u Zadru. Na izborima 1872. izabran je za narodnog zastupnika u Makarskoj, međutim, već 1874. na poziv biskupa Strossmayera s obitelji je preselio u Zagreb, gdje je izabran za profesora građanskog prava na Pravnom fakultetu novoutemeljenog Sveučilišta. Nastavio je politički djelovati i u Banskoj Hrvatskoj. Bio je rektor Sveučilišta 1878./1879. te zastupnik u Hrvatskom saboru (1878.-1881; 1881.-1884). Istaknuo se kao potpredsjednik i pisac programa Neodvisne narodne stranke. Godine 1884. sastavio je saborsku adresu s pratećim govorom i tiskao je kao stranački program pod naslovom *Što hoće Neodvisna narodna stranka*. Nakon saborskog govora o riječkom pitanju u kojem je osudio mađarsku politiku, privremeno je ostao bez službe (1881./1882). Bio je među najistaknutijim oponentima režima bana Khuena Héderváryja, koji ga je 1891. uklonio sa Sveučilišta i prijevremeno umirovio. Kao ideolog i vođa konzervativnog krila neovisnih narodnjaka isticao se i u hrvatskim katoličkim krugovima. Bio je nositelj odličja pape Leona XIII, sudionik Prvoga hrvatskog katoličkog kongresa u Zagrebu 1900. te bliski prijatelj i suradnik biskupa Strossmayera. Zbog ranog umirovljenja i nepriznavanja svih godina službe, mirovina mu je bila nedostatna, pa se nakon povratka u Dubrovnik ponovno

da imade izgleda biti i predsjednik sabora. Kako sam ga ja vidio u Dubrovniku, on je za svaki rad nesposoban, ali mi kazuju, da mu se je zdravlje znamenito popravilo. Ja sam mu telegrafijski čestitao, ali mi nije do sada odgovorio. Valjda se što god srdi.¹⁷³

Ne zamjerite mi što Vas opominjem za onih hiljadu kruna što obećaste u pismu na mene upravljenu „Matici“ kao uzdarje za knjigu Vama namijenjenu. Molim Vas, pošaljite to da ne prigovaraju i Vama i meni.

O političkim stvarima ne mogu Vam upravo ništa priopćiti, što bi Vas moglo zanimati.

Moje zdravlje još nije sasvim dobro. Još me nije ostavila malarija.

Želeći još jednom sretnu novu godinu ostajem

najpokorniji

Tade Smičiklas

U Zagrebu dne 30. XII. 1901.

posvetio odvjetničkoj praksi, a bavio se i historiografskim istraživanjima. Vidi: *HE*, sv. 11., Zagreb, 2009., 479.; Z. Grijak, S. Čosić, *Figure politike*, 15.-18.

¹⁷³ Kosto Vojnović bio je ogorčen time što se njegovi bliski prijatelji, ugledni hrvatski političari nisu energičnije zauzeli i pomogli mu u nezavidnoj materijalnoj situaciji u kojoj se našao. O teškom položaju K. Vojnovića, koji je nakon prijevremenog umirovljenja bio prisiljen vratiti se u Dubrovnik te se u poznoj dobi i narušenog zdravlja baviti odvjetništvom te o njegovu ogorčenju zbog osjećaja da je napušten i izdan od hrvatske svjetovne i crkvene elite, koja mu nije konkretnije pomogla u teškoj situaciji, premda je cijeli život posvetio probicima hrvatskog naroda, nego ga samo „prijateljski sažaljevala“, svjedoči dio potresnoga pisma barskog nadbiskupa Šimuna Milinovića biskupu Strossmayeru od 12. prosinca 1899. : „(...) Prošlih dana bio je u Dubrovniku moj tajnik (Metod Rodić, o. a.), koji Vam sa najvećom častju šalje svoje poklone, te mi je pričao u kakvu nevoljnomu i uprav očajnomu stanju nalazi se naš Kosto, koga on ovoga puta nije vidio. Njega tište ne samo najgore ekonomične nevolje nego i to, što se vidi od Hrvata sasviem zapušten i zanemaren, a da mu je najveća rana na srcu, jer da je u njegovoj nevolji i od Vas zaboravljen. U Dubrovniku znadu za njegove biede, pak da se ne čude Hrvatim za koje on da je sve žrtvovao, nego da se čude Vami, jer on da je postao žrtvom stoga što je najviše Vami privržen bio, te pošto nisu Vami mogli ništa, da su se osvetili na njemu kao na Vašemu najvećemu privrženiku. Ovo mu je kazivao i presv. Marcelić (Josip Grgur Marčelić, dubrovački biskup, o. a.) i Uccellini (Frano Uccellini, kotorski biskup, o. a.), ne od sebe, nego po onomu što čuju govoriti. – Prošloga ljeta mislim da ste ga bili priporučili i Vi, i ja, i Marcelić, i Nakić (Frane Nakić, biskup splitsko-makarski, o. a.), i Uccellini Dr. Bulatu (Gajo Bulat, hrvatski odvjetnik, općinski načelnik u Splitu, zastupnik u Dalmatinskom saboru i bečkom Carevinskom vijeću, o. a.) za tajnika kod Zavoda založnoga u Zadru i svi su odbornici bili tomu radi ali Bulat nije ga htio, pak nije ni dobio to mjesto koje bi mu položaj bilo pobojšalo. Meni je jednoč i sam Knjaz (crnogorski knez Nikola I. Petrović, o. a.) rekao: „Sramota Hrvatim da su onakoga čovieka kao što je Kosto zanemarili, te se čudim Strossmayeru što za njega što god neučini.“ Ja sam Knjazu objasnio stvar. Pitao me je za njega i S. Otac (papa Lav XIII., o. a.) i Rampolla (državni tajnik Mariano Rampolla del Tindaro, o. a.), ali uz sve moje nastojanje, nisu ga pomogli, nego samo sažaljevanjem.“ Korespondencija Šimun Milinović – Josip Juraj Strossmayer, Ostavština J. J. Strossmayera, AHazu, XI/A- Mil. Š. 2.

Summary

THE RELATIONSHIP OF BISHOP STROSSMAYER AND TADIJA SMIČIKLAS IN THE LETTERS OF SMIČIKLAS (1884-1904)

In this paper the circumstances of the collaboration between Bishop Josip Juraj Strossmayer and the eminent Croatian historian Tadija Smičiklas are analysed, based on their correspondence (Smičiklas' letters addressed to Strossmayer), held in the Archive of the Croatian Academy of Science and Arts in Zagreb, covering the period from 1884 to 1904. Based on the content of this correspondence, regarding key issues of Croatian political and cultural history in the quoted period within a broader framework of events in the Austro-Hungarian Monarchy and Europe, its extraordinary value as a historical source is verified. This correspondence shows that Bishop Strossmayer and Tadija Smičiklas were not only friends but also close associates during the great job of creating and subsequently maintaining Croatian cultural life as well as the vital academic and cultural institutions of the second half of the 19th century. The Zagreb canon and eminent historian Franjo Rački, the bishop's right-hand man in these efforts, died in 1894 and Smičiklas found himself in an unenviable position by partly taking over his role as mediator between the bishop and the institutions he was sponsor of, particularly the Yugoslav (today: Croatian) Academy of Sciences and Arts (further: JAZU). However, never playing a role in political life as important as Rački's, Smičiklas dedicated himself to what he was best at – to writing, teaching and organizing activities in cultural and other institutions, which were in constant disfavour in Ban Khuen Héderváry's regime. Smičiklas, working and mediating between them and the bishop, requiring financial support from the bishop for JAZU and Matica hrvatska, forwarded him petitions from the common people and students and particularly stood up for them as professor at the Faculty of Philosophy of the University of Zagreb. Living in the capital of Croatia and operating in cultural as well as political upper-class circles, Smičiklas was always well informed of current events, concerning which he would write to Bishop Strossmayer. A significant topic of their correspondence was the nomination of the new archbishop in Zagreb during the sede vacante of the Zagreb archbishopric (1891-1894). Bishop Strossmayer's and Smičiklas' engagement was specially accentuated in their endeavours to reorganise the Institute of St. Jerome in Rome and their engagement during the so-called St. Jerome scandal in 1901/1902. This was caused by the demands of Montenegro, supported by French and Russian diplomacy, that the Serbian in addition to the Croatian version of the saint's name should be included in the title of the institution. Eventually, in 1902, the Croatian name, given one year before, was cancelled and the Institute was given back its old Illyrian name. The Smičiklas-Strossmayer correspondence refers also to various other significant moments of Croatian policy and cultural history during the period 1884-1904. Taking into consideration the exceptional role of the correspondents in forming Croatian academic and cultural institutions and their area of activities – in Strossmayer's case also the forming of Croatian policy in the second half of the 19th century - the role of the correspondents appears to be an essential source for rounding

off knowledge concerning what was, undoubtedly, one of the most dynamic and turbulent periods of Croatian history.

(Prijevod sažetka: Mica Orban Kljajić)

Key words: Josip Juraj Strossmayer, Tadija Smičiklas, letters, Yugoslav Academy of Sciences and Arts (JAZU), Matica hrvatska, Institute of St. Jerome in Rome.